BİYOGRAFİ

Gönül Sultanları

Hacı Bektaş VELİ

HÜSEYİN ÖZCAN

Doç. Dr.
Hüseyin ÖZCAN

HACI BEKTAŞ VELİ

Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN

1966 yılında Salihli'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalında yüksek lisansını tamamladı. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümünde de yüksek lisans yaptı. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalında *Bektâşî Adap ve Erkânı* teziyle doktorasını tamamladı. Bir eğitim dönemi İngiltere'de araştırmalarda bulundu. Hâlen Fatih Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesidir.

Hacı Bektaş Veli (2009), *Fâtiha Tefsiri* (2008), *Hâvernâme* (2008), *Alevî/Bektâşî İnancına Bakışlar* (2007), *Halk Edebiyatından Seçmeler* (2006), *Sürgün Gönüllerde Aşk* (2005), *Alevî/Bektâşî Kültürüne Bakışlar* (2003), *Sait Faik Abasıyanık ve Eserlerinde Çocuklar* (2002), *Abdulmalik Hilmi Hayatı ve Şiirleri* (1994) adlı basılmış eserleri, yurt içi ve yurt dışında bilimsel toplântılarda sunduğu bildirileri, seminerleri ile başta Türk Halk Edebiyatı konuları olmak üzere Türk kültürünün değişik alanlarında yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır.

HACI BEKTAŞ VELİ

Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Yolu

Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN

HACI BEKTAŞ VELİ

Editör
Hasan Hayri DEMİREL

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Mizanpaj
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-605-5510-24-4

Yayın Numarası
287

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Ocak 2011

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Kaynak Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No: 1
34696 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.kaynakyayinlari.com.tr

İÇİNDEKİLER

SÖZBAŞI

Hacı Bektaş Veli, çağları aşan düşünceleriyle Türk tasavvuf ve sosyal hayatında etkili olmuş önemli bir Türk sufisidir. Hacı Bektaş Veli sevgisi, başta Anadolu ve Balkanlar olmak üzere farklı coğrafyalarda geçmişten günümüze hâlâ gönüllerde tütmekte, onun fikirleri ve sözleri dilden dile aktarılmaktadır.

Horasan'da tutuşturulan aşk meşalesini Anadolu'ya taşıyan gönüller sultanı Hacı Bektaş Veli, burada ciddi bir kabul görmüş, insana verdiği değer ve hoşgörüsüyle öne çıkmıştır.

Hacı Bektaş Veli, XIII. yüzyılda birtakım siyasi ve sosyal çalkantıların hüküm sürdüğü Anadolu'da, "Gelin canlar bir olalım.", "Bir olalım, iri olalım, diri olalım." çağrılarıyla ayrılıkların getireceği olumsuzluklara dikkat çekerek herkesi birlik ve beraberliğe davet etmiş, "İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır." mesajıyla cehaletin getireceği felaketlere vurgu yapmış, "Eline, diline, beline sahip ol!" nasihatleriyle toplumda huzur, güven ve barış ortamı oluşması için katkı sağlamıştır.

Sözlü kültürün tesiriyle, birçok mutasavvıf için geçerli olduğu gibi, halkın inancında ve hayalinde de elbette farklı Hacı Bektaş Veli portreleri bulunmaktadır. Yüzyıllardır sözlü kültürün yapısına uygun olarak onun şahsiyeti, kerametleri âşıkların dillerinde, tellerinde destansı bir kimliğe bürünerek nesilden nesile aktarılmıştır.

Hacı Bektaş Veli'yi daha iyi anlamak için öncelikle onun eserlerini incelemek gerekir. Tasavvuf kültüründe yaygın olan, mürşidin müridleriyle yaptığı sohbetlerden oluşturulan eserleri, onun fikirlerini doğrudan yansıtan asıl kaynaklardır. *Velâyetname'lerdeki* hayatı ve uygulamaları onun sosyal hayattaki hadiselere bakış açısı ile ilgili bilgiler vermektedir.

Hakkında yazılan *Velâyetnameler* incelendiğinde de onun aşk ve cezbe sahibi, Hak âşığı bir şahsiyet olduğu, Kur'ân ve sünnete uygun bir hayat yaşadığı, bu kaynaklardaki hükümler ışığında tebliğ ve irşâd faaliyetlerinde bulunduğu açıkça görülür.

Gözden kaçırılmaması gereken en önemli temel unsur Hacı Bektaş Veli'nin Müslüman kimliğidir. Her mutasavvıf gibi onun da asıl referans kaynakları Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerdir. Bu durumu bütün eserlerinde açıkça görmekteyiz. Hacı Bektaş Veli, eserlerinde konuları işlerken ilgili ayet ve hadislere sıkça yer vermiş, bu temel kaynakları kullanmıştır.

Onun hakkında araştırma yapan uzmanlar, *Şerh-i Besmele, Makâlât, Fâtiha Tefsiri, Şathiyye, Hadîs-i Erbaîn Şerhi, Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye* adlı eserlerin ona ait olduğu konusunda yaygın bir kanaate sahiptirler.

Tarihimizde yaşanan bazı sosyal hadiselerin de tesiriyle Arap harfli kitaplar bazen yok edilmiş, bazen ortadan kaybolmuş, bazen de şahısların özel kütüphanelerinde saklı tutulmuştur. Özellikle Bektaşîlikle ilgili kitapların birçoğu bu hadiseler sebebiyle ortadan kaybolmuştur.

Bilindiği gibi Hacı Bektaş Veli'nin bilinen eserleri, *Makâlât* öncelikli olmak üzere çeşitli vesilelerle yayımlanmaktadır. Eldeki kaynaklara göre onun eserleri arasında gösterilen bazı kitapların nüshalarına şimdiye kadar

rastlanamamıştır. Alevîlik/Bektaşîlik hakkında araştırma yapan pek çok bilim adamı tarafından Hacı Bektaş Veli'ye ait eserler arasında gösterilen ve şimdiye kadar nüshası bulunamayan iki eser *Fâtiha Tefsiri* ve *Hadis-i Erbain Şerhi*'dir.

Bu eserlerin nüshalarını 2008 yılında İngiltere'de yaptığımız araştırmalar sırasında British Museum Library'de bularak kültür ve edebiyatımıza kazandırdık.

Bu çalışmamızın girişinde Hacı Bektaş Veli'nin tarihî ve menkabevî hayatı, düşünceleri ile eserleri hakkında bilgi verilmiş, bazı eserlerinden kısa alıntılar yapılmıştır. Bu bölümde ilk defa bir arada olarak *Fâtiha Tefsiri'nin* ve *Hadis-i Erbain Şerhi* (Kırk Hadis) adlı eserinin sadeleştirilmiş tam metni verilmiştir.

Çalışmamızda daha sonra Hacı Bektaş Veli'nin piri olduğu Bektaşîlik tarikatı, sosyo-kültürel boyutları ile adap ve erkânı açısından detaylı olarak tanıtılmıştır. Daha sonra Türk kültüründeki hoşgörü ile Alevî/Bektaşî hoşgörüsü arasında ilgi kurulmuş, konu, örnek metinlerle ele alınmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin eserlerinde temel referans kaynaklarından olan Hz. Muhammed'in yeri örnek alıntılarla gösterilmiştir. Eserin sonunda çalışmayla ilgili notlar ve kaynakça yer almaktadır.

Hüseyin ÖZCAN

GİRİŞ

Türk halk kültürü ve sosyal hayatı içinde Alevîlik/ Bektaşîlik anlayışının önemli bir yeri vardır. Ritüellerinde eski Türk inançlarından izler taşıyan bu anlayış zamanla gelişerek ve yaygınlaşarak Türk toplumunda önemli derecede kabul gören tasavvufî bir kültür haline gelmiştir.

Son yıllarda Alevîlik, geçmişe oranla daha çok konuşulmakta ve tartışılmaktadır. Tartışmaları tetikleyen iki temel görüş vardır. Bunlardan ilki Alevîliğin İslâm dışında olduğuna dair uçuk iddia, diğeri ise buna paralel olarak gelişen, Avrupa Birliği ilerleme raporu ile gündeme gelen, Alevîlerin azınlık olarak yorumlanması durumudur.

Bunların dışında çeşitli vesilelerle, Alevîlerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilmesi, cemevlerinin ibadethane statüsü kazanması, Dedelere maaş bağlanması, bütçeden ibadet hizmetleri için pay ayrılması, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinde Alevîliğin öğretilmesi gibi konular da zaman zaman gündeme gelmiştir.

Bütün bu tartışmalar medyada değişik açılardan ele alınırken konuşmacıların birçoğunun ilmî yeterlilikten uzak olduğu ve birtakım ideolojilerin gözlüğüyle meseleye yaklaştıkları görülmektedir. Aynı şekilde, bu konularda yayımlanan birçok kitapta da benzer tablolar gözlenmektedir. Bütün bunlar kamuoyu önünde gerçekleştiğinden başta Alevîler olmak üzere insanlarımızın kafası karışmakta ve karıştırılmaktadır.

Sözel bir kültürle günümüze taşınan Alevîlik, bu özelliğinden dolayı yeteri kadar ve yaygın yazılı kaynağa sahip değildir. Buna alfabe değişikliği dolayısıyla halkın eski metinleri okuyamaması da eklendiğinde bu düşüncenin tarihî temellerindeki belirsizliklerin ve gelişme sürecindeki kopuklukların sebepleri daha net anlaşılacaktır.

Başa dönersek Alevîliği İslâm dışı olarak ifade eden anlayış hiçbir bilimsel temele dayanmamaktadır. Kendilerini daima Islâm'ın içinde gören Alevîler, cem ayinlerinde; Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali aşkını en samimi söyleyişleriyle dile getirirler. Ayrıca Alevî anlayışının en yaygın şekilde işlendiği edebi ürün olan şiirler -ki bunlar Alevî/Bektaşî topluluklarınca dilden dile okunmuş, ilâhî bir boyut kazanıp günümüze kadar soluğunu devam ettirerek gelmiştir- aynı samimi aşkla doludur. Alevî/Bektaşî inancının da ana kaynağı durumunda olan bu şiirler, inancın temsilcisi olan şairlerce Anadolu'nun çeşitli yörelerinde saz eşliğinde yüzyıllarca gönüllere nefes vermiştir, vermeye devam etmektedir.

Elbette Alevîlik anlayışı içerisinde tarihî sürece bağlı olarak birçok kültürden etkilenmiş olmanın izleri vardır. Orta Asya'daki en eski Türk inançlarından Horasan Melamiliğine, Kalenderilikten Hurufîliğe birçok anlayış Alevîlik içinde yer almıştır. Ama aslolan ve Alevîliğe temel teşkil eden ana unsur kuşkusuz İslâm inancıdır.

Bugün Alevîlik içinde önemli bir konuma sahip inanç önderleri olan Alevî Dedeleri de bunu ısrarla dile getirmekte ve Alevîliği İslâm'ın içinde kabul ettiklerini açıkça ifade etmektedirler. Bu bakış, tarihi süreç içerisinde de hiç değişmemiş, İslâm üst kimliği içinde varlıklarını sürdüren ve kendilerini ifade eden Alevîler, farklı bir din iddiasında bulunmamışlardır. Alevî/Bektaşî kültürünün ulularını,

özellikle Balkanlarda Islâm'ın yayılmasında bayraktarlık yapmışlardır.

Son zamanlarda gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yapılan anketlerde Alevî halkımızın çok ciddi bir çoğunluğunun da aynı kanaate sahip olduğunu görmekteyiz.

Bir ara gündeme gelen, Alevîlerin azınlık olarak düşünülmesi yaklaşımı da yanlıştır. Alevîler bu ülkenin asli unsurlarındandır. Türk tarihinin en eski zamanlarından günümüze tarihin her sürecinde bu böyle olmuştur ve olmaya devam edecektir. Alevîliğin İslâm içerisinde oluşu esasen bu tezi çürüten bir unsurdur. Bunun dışında devletin her kademesinde Alevî vatandaşlarımız görev alabilmekte, ayrıca aynı dil konuşulduğundan azınlık olarak görülebilecek dayanaklar zayıf kalmaktadır. Bütün bunlar birtakım art niyetlerle yapay bir Alevî kimliği oluşturulmasına yönelik ortaya atılmış iddialardır. Nitekim 'azınlık' nitelemesine karşı Alevî toplumundan gelen tepkiler üzerine bir sonraki Avrupa Birliği ilerleme raporunda Alevîlerden 'Müslüman azınlık' olarak söz edilmiştir.

Tartışılan konulardan olan Diyanet'te temsil, cemevlerine ibadethane statüsü verilmesi, bütçeden inanç hizmetleri için pay ayrılması ve Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde Alevîliğin öğretilmesi meselelerinin de zaman içersinde tartışıla tartışıla olgunlaşacağını, makul bir çözüme kavuşacağını umuyoruz. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Alevîlik öğretimini müfredata alması, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Alevîliğin orijinal kaynaklarını günümüz harflerine aktarma ve sadeleştirme çalışmaları takdire şayan gayretlerdir.

Son yıllarda Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'nın Muharrem ayında düzenlenen oruç açma programlarına katılması anlamlıdır. Hükümetin 'Alevî Açılımı' adıyla

başlattığı bu süreçte bazı Alevî inanç önderleriyle görüşülmesi, görevlendirmelerin yapılması, Madımak Oteli ile ilgili uygulamalar dikkat çekicidir. Yine Devlet Bakanlığı düzeyinde koordine edilen Alevî Çalıştayları, Alevîlerin ve uzmanların devlet yetkililerine problemleri ve çözüm önerilerini ifade etmesine imkân sağlamıştır.

Bütün bunlara ülkemizde, demokrasi ile birlikte ilerleyen bir süreç olarak bakılmalıdır. Daha düne kadar bıçaksırtı konular olarak görülen bu meseleler bugün herkesin önünde tartışılmaktadır. Bunlar da yaşanan gelişmelerin ve değişimlerin örnekleridir. Bize düşen, ifrat ve tefrite kaçmadan bilimin önderliğinde orta bir yol bulmaktır.

Bugün birçok Avrupa ülkesinde yaşayan Alevî vatandaşlarımız, oralarda yaşayan diğer vatandaşlarımız gibi ciddi bir kültür baskısı altındadırlar. Özellikle yeni yetişen nesil, kendi kültürel kimliğini mevcut baskın kültürler içinde kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Yurt dışında örgütlenen Alevî diasporasının Alevîliğe bakış açısı ile Türkiye'deki birçok Alevî'nin bakışı açısı arasında temel noktalarda ciddi farklılıklar görülmektedir. Bu da yurt dışında Alevî kültürünün yanlış öğretilmesinden ve bir sonraki kuşağa bu hâliyle aktarılmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum devam ederse iki kesimin Alevîliğe bakış açısındaki farklılık gelecekte daha da artacaktır. Bugün yeni yeni hissedilen bu farklılık Alevî kültürü içinde gelecekte büyük bir problem oluşturabilecektir.

Alevî kültürünü geleceğe aktarmada ve bu inanç ve kültüre ait değerleri uygulamada halkın inanç önderleri olan Alevî dedeleri ve sosyal bir mekân olarak cemevleri önemli bir görev üstlenmektedir. Bu sebeple bu iki kuruma gerekli özen gösterilmeli ve bu kurumlar devlet tarafından desteklenmelidir. Bugün cemevlerinin statüsü mevcut

kanunlar çerçevesinde bir sorun olarak devam etmektedir. Dedelerin eğitimi ve fonksiyonlarının da belli statülere kavuşturulması halledilmesi gereken bir başka meseledir.

Sonuç olarak, bugün azımsanmayacak bir nüfusa sahip olan Alevîlerin tarihî ve kültürel geçmişi, ciddiye alınması ve bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gereken önemli bir konudur.

Alevîler içinde farklı inanç uygulamaları ve farklı Alevîlik tanımlamaları da temel bir sorundur. Birçok kişi, Alevîliğini inançtan öte bir soy bağı olarak görmektedir. Oysa Alevîlik, başlangıcı itibariyle inanca bağlı bir yoldur ve mensupları için bağlayıcı yol kuralları bulunmaktadır. Bu göz ardı edilmemelidir.

Meseleye sadece bugünün şartlarından veya tarihin başlangıcından bakmanın yeterli olmadığı açıktır. Başlangıçtan günümüze uzanan tarihî seyir ve bu seyir içindeki etkilenmeler, siyasi-sosyal faktörler vb. bütün unsurlar göz önüne alınarak tarih, ilâhiyat, edebiyat, sosyoloji, psikoloji vb. alanlardaki bilim adamlarının tespitleriyle bir kanaate varılmalıdır.

İnsanların en temel haklarından olan inançların birtakım siyasi ve ideolojik kaygılarla sömürülmemesi gerekir. Bunun için de Alevîliğin başta mensuplarına olmak üzere herkese doğru bir şekilde öğretilmesi gerekmektedir. Bunun için bilimsel yayınlar teşvik edilmeli, medyada özellikle gençlere yönelik öğretici yayınlar yapılmalıdır. Son yıllarda TRT'nin Muharrem ayı vesilesi ile yaptığı programlar ve düzenlediği açık oturumlar ile bazı Alevî TV kanallarının benzer programları hem Alevî hem de Sünnî halkımız üzerinde olumlu etkiler uyandırmıştır. Ayrıca Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehadeti vesilesiyle Alevî-Sünnî halkın birlikte düzenlediği mevlid ve anma programları,

Başbakan'ın ve bazı devlet erkânının katılımlarıyla gerçekleşen Muharrem ayı oruç açma programları her iki toplumu birbirine yaklaştırması, kaynaştırması sebebiyle anlamı ve önemi büyük etkinliklerdir.

Alevî ya da Sünnî inanca sahip olan kişiler, herkesi kendi konumunda kabul etmeli, muhataplarını birbirine benzetme çabası içinde olmamalıdır. Bu güvence ile gruplar dönüştürülme kaygısı taşımadan diyaloglarını geliştirebilirler. Esasen Alevî ve Sünnî gruplar tarih boyunca iç içe yaşamış, aynı ailenin fertleri, aynı coğrafyanın insanıdırlar.

Aynı kader birlikteliği içinde önemli birçok ortak değerin yanında insan olmanın gereği olarak farklı bakış açılarının bulunması tabii bir durumdur. İnançların değişik algılama ve uygulamalar şeklinde toplumdan topluma bazı farklılıklar göstermesi olağandır. Fakat bu farklılıklar hiçbir zaman ayrışmaya dönüşecek nitelikte değildir. Hacı Bektaş Veli'nin ifade ettiği gibi, zaman "Bir olma, iri olma, diri olma" zamanıdır.

"Anadolu'nun Serçeşmesi" olarak kabul edilen Hacı Bektaş Veli'nin ve eserlerinin gerek Alevî gerekse Sünnî vatandaşlarımız tarafından doğru kaynaklardan öğrenilmesi, mevcut bilgi kirliliğinin giderilmesinde ve insanların ön yargılardan sıyrılmasında önemli katkılar sağlayacaktır.

HACI BEKTAŞ VELİ

A. Tarihî Hayatı

Hacı Bektaş Veli, XIII. yüzyılda Horasan diyarından Anadolu'ya gelmiş, etkileri bakımından Türk sufiliğinin en önemli kişilerinden biridir. Asıl adı Muhammed'dir. Horasan'ın Nişâbûr şehrinde doğmuştur. Babası İbrahim, annesi Ahmed kızı Hâtem Hatun'dur. "Özellikle eski yazmalarda, vilayetnamelerde doğumu: "Mürüvvet" sözünün ebced karşılığı olan (646 H.-1248 M.), Anadoluya gelişi; "Raft" karşılığı (680 H.-1281 M.), yaşama süresi "Muhammed" karşılığı 92 ve Hakk'a yürüyüşü "Bektaş" karşılığı olan (723 H.-1325 M.) veya "Bektâşîyye" karşılığı (738 H.-1337 M) dir." (Noyan, 1987: 19)

Onun doğum ve ölüm tarihi ile ilgili yaygın olan kanaat, Abdulbâki Gölpınarlı'nın tespitiyle şu şekildedir: "Ankara Kütüphanesine Hacıbektaş'tan gelen kitaplar arasında no.132 A.I'de kayıtlı, Kaygusuz Abdâl'ın hurufa ait bir risalesi ile Abdâl Musa'nın "Pend ve Nasihatnâme" adını taşıyan kısacık bir risalesini ihtiva eden ve ilk risalesinin sonundaki kayda göre 1291 Ramazan'ının on ikisinde (1875) Sivas'ta sureti çıkarılan mecmuanın baş tarafında "Hazine-i celîle'den şeref vürûd eden tomar-ı kebir'de muharrer olduğu üzere tarih-i vilâdet-i şerifleri H.606 (1209-10) olarak, müddet-i ömr-i şerifleri 63 olmağla H.606 (1270-71) senesi vefat-ı şerifleri muharrer

olduğundan iş bu mahalle tahrir olundu." (Gölpınarlı, 1963: 24) Bu kaydın ne zaman yazıldığı belli olmamakla beraber, yazılan bilginin kaynağı, "Hazîne-i celîleden şeref-vürûd olan tomâr-ı kebîrde muharrer olduğu üzere..." denilerek belirtildiğine göre kesin bilgi olarak kabul edilmeye uygundur. Bu durumda onun doğum tarihinin 606/1209, ölüm tarihinin de 669/1270 olduğunu kabul etmek yanlış olmayacaktır. (Yılmaz vd, 2006: 15)

Hacı Bektaş Veli'nin soy kütüğü şu şekildedir: Hacı Bektaş Veli, Seyyid Muhammed İbrahim Sâni, Seyyid Musa Sâni, İbrahim Mükerrem el-Mucab, İmam Musa Kazım, İmam Cafer Sadık, İmam Muhammed Bakır, İmam Zeynel Abidin, İmam Hüseyin, Hz. Ali.

Hacı Bektaş Veli'den bahseden en eski kaynaklar Eflâki'nin (1360) *Menâkıbu'l-Ârifin'i* ve Âşık Paşazade'nin (1481) *Tevârih-i Âl-i Osman'ıdır.* Bunların dışında onun hakkında bilgi veren eserler, ölümünden sonra müridleri tarafından kaleme alınan velâyetnamelerdir. Buralarda genellikle menkabevî bilgiler yer almaktadır.

Hacı Bektaş Veli'nin ismindeki "Bektaş" kelimesinin etimolojisiyle ilgili olarak kelimenin "bey, beyefendi anlamındaki "beg" kelimesi ile Türkçe ortaklık veren ek olan "taş" ekinin birleşmesi sonrası oluştuğu ifade edilir. (Aksoyak, 2007: 1535)

"Bektaş" ismindeki harflerle ilgili Vahidi'nin yorumu sadeleştirilmiş haliyle şu şekildedir: "Bektaş, beş harftir. Bektaşîliğin manasına zarftır. Evvel harf, ba'dır. Ba, büluğa işarettir. Yani Bektaşî olan kişi, zatının esrarına vakıf ve sıfatının kârına arif ola ki, "Men arefe nefsehû fekad arefe Rabbehû." (Kendini bilen Rabb'ini bilir.) derecesidir. İkinci harf kaf'tır. Kaf, kifayete işarettir. Yani Bektaşî olan kimse bu hankâh-ı âlemde ve miyân-ı beni âdemde bir lokma ve

bir hırka ile kifayet ede ki dünyadan ahirete yoklukla gide. Üçüncü harf ta'dır. Ta, türaba işarettir. Yani Bektaşî olan kimse toprak misali olup her kimsenin pâymali ola ve hiç kimse kîl u kâl olmayıp, kimsenin dedikodusunu yapmayıp, gönlünde dünya eşgali yer edinmeye, fakrla hali hoş ola. Ta ki fukara menzilin bula. Dördüncü harf eliftir. Elif, uhuvvete işarettir. Yani Bektaşî olan kimse, her mümini yad bilmeyip uhuvvet eyleye. Ahiret için muhabbet ile müzaharet, yani korumalı, yardımcı olmalı bunun için ki "Külli mü'minün ihvetün." (Bütün müminler kardeştirler.) buyurmuştur Resul Hazret-i Muhammed. Beşinci harf şın'dır. Şın, şeyne işarettir. Şeyn, ardır, kabahattir. Yani Bektaşî olan kimse bütünüyle ar ile ola, arsız olmaya ki, temizler makamın bula ki her yerde vakarına, izzetine halel ve arına zalel, eksiklik gelmeye". (Karamustafa, 1993: 165)

"Hacı" lakabı *Velâyetname'de* anlatılan bir keramet sonrasında Bektaş ismiyle birlikte kullanılmaya başlanmıştır. *Velâyetname'de* geçen keramet şu şekildedir: "Hacı Bektaş Veli'nin hocası Lokman-ı Parende, Horasan'dan hacca gittiğinde, Arafat'ta vakfeye durulduğu zaman oradakilere 'Bugün arefe, bizim evde şimdi bişi pişirirler.' demiş. Bu durum Hacı Bektaş'a malum olmuş, Lokman-ı Parende'nin evinde pişirilen pişilerden bir tepsiye koyarak hemen Arafat'a ulaştırmıştır. Orada bulunanlar bunu yemişler. Hacdan dönüldüğünde Nişabur halkı Lokman-ı Parende'nin haccını tebrik ettiklerinde o, 'Asıl hacı olan Bektaş'tır, hepimiz onu tebrik edelim.' diyerek onun bu kerametini halka duyurmuştur. O günden sonra Bektaş, "Hacı" lakabıyla birlikte anılmıştır."

Yine Lokman-ı Parende tarafından kendisine verilen "Hünkâr" lakabı vardır. Lokman-ı Parende bir gün Bektaş'tan abdest için dışarıdan su getirmesini ister.

Bunun üzerine Bektaş, "Hocam, bir nazar etseniz, tekkenin içinden su çıksa da dışardan su getirmeye muhtaç olmasak." der. Lokman-ı Parende ise "Buna benim gücüm yetmez, gücün yetiyorsa sen yap." deyince Bektaş, el kaldırıp dua eder, hocası da "Âmin" der. Bektaş elini yüzüne vurup secdeye kapandığında tekkenin ortasından bir pınar akmaya başlar. Hacı Bektaş'ın bu kerametini gören hocası Lokman-ı Parende sevinçle "Ya Hünkâr!" demekten kendini alamaz. Bundan sonra da Bektaş Veli'nin adı "Bektaş Hünkâr" kalmıştır.

Bunların dışında Hacı Bektaş Veli için *Velâyetnâme* ve bazı eserlerde kullanılan sıfatlar şunlardır: "Kutbu'l-aktâb, Mesned-i ulu'l-elbâb, Sultân'ul-evliya, Burhân'ul-asfiyâ, Fahr-i erbâb-ı bâbullah, Envâr'ul-yakîn, Fatih'ül-ebvâb-ı sülâle-i hazreti sâhib-i sırr-ı ve'l-keşf, Aşk deryası, Küşâde-i bâb-ı hikmet, Nesl-i sâkî-i kevser, Sahib-i keşf-i ledünnî, Fahr-i ma'den-i erkân, Sultân'ul-ârifin, Serçeşme-i nur-ı din, Tâc'ul-arifin, Gavsu'l vâsilin, Heykel-i nûranî, Kutb-ı Rabbânî vb." (Güzel, 1997: 25)

Hacı Bektaş Veli ilk tahsilini Nişabur'da yaparak Arapça ve Farsça'yı çok iyi derecede öğrenmiştir. Kaynakların genelinde onun Ahmed Yesevî'den feyz aldığından bahsedilir. Son yıllarda yapılan çalışmalarda menakıpnamelerde anlatıldığı şekle uygun olarak Ahmet Yesevî'nin uzun yaşaması sebebiyle onunla bizzat görüşebildiği ifade edilmektedir. Ahmed Yesevî'nin halifelerinden olan Lokman-ı Parende Hacı Bektaş'a birçok maddî manevî ilim öğretmiştir.

"Hacı Bektaş Veli, Hoca Ahmet Yesevî'nin altıncı postnişini Lokman-ı Parende'nin bizzat talebesidir. Lokman-ı Parende'nin eğitimi neticesinde aldığı icazetnameyi müteakip ocaklar uyandıracağı, nesiller yetiştireceği, birçok kıtanın Türkleşmesine ve Islâmlaşmasına katkıda

bulunacağı, milli birlik ve beraberlik temin edeceği, hizmet vereceği Anadolu'ya gönderiliyordu." (Güzel, 1997: 26)

"Hacı Bektaş Veli, şeyhinin dergâhında üç yıl hizmet ettikten sonra şeyhinden emanetlerini ve icazetini alır. Şeyhinin, 'Müjde olsun ki "Kutbu'l-Aktâb"lık senindir; kırk yıl hükmün vardır. Şimdiye dek bizimdi, bundan sonra senindir. Biz bu yokluk yurdunda çok eğlenmeyiz, ahirete gideriz. Var seni Rum'a saldık. Sulucakarahöyük'ü sana yurt verdik. Rum Abdallarına seni baş yaptık.' demesiyle Hacı Bektaş Veli Anadolu'ya gelmek için yola çıkar".[1]

Hacı Bektaş Veli, Anadolu'ya gelmeden önce bazı Arap diyarlarını ziyaret etmiş, buralardaki âlimlerle sohbet ve ilmî münakaşalarda bulunmuştur. Ayrıca Hazret-i Ali'nin türbesinin bulunduğu Necef'te kırk gün süreli bir riyazet ile çile çıkarmıştır. Daha sonra hac farizasını da yerine getirmek üzere mukaddes topraklara hareket etmiş, Mekke, Medine, Kudüs, Halep, Elbistan, Sivas ve Kayseri şehirlerine uğrayarak Kırşehir'e geçmiştir.

Hicri 670 yılında Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş Veli, o sırada muhtemelen yirmi dört yaşlarındadır. Âşık Paşazade'nin *Tevarih-i Âl-i Osman* adlı eserinde ifade edildiğine göre Hacı Bektaş Veli, Baba İlyas'ı görmek için kardeşi Menteş'le birlikte Anadolu'ya gelmiş, önce Sivas'a, oradan Kırşehir'e daha sonra Kayseri'ye geçmiştir. Menteş tekrar Sivas'a gitmiş, orada şehit olmuş, Hacı Bektaş ise o zamanki ismiyle Sulucakarahöyük, bugünkü Hacı Bektaş ilçesine yerleşmiştir.[2]

"Baba İlyas, Hacı Bektaş Veli'yi Baba İshak'a gönderir. O, Baba İshak'a silahla savaşla işi olmadığını, işinin gönüller fethetmek olduğunu söyler." (Noyan, 1987: 24) Bir Türkmen Babası olan Dede Garkın ile bağları bulunan Şeyh Baba İlyas, muhtemelen o dönem Anadolu'daki

Vefâiyye tarikatının da başındadır. (Ocak, 1996: 75) "Şüphesiz Hacı Bektaş, Anadolu'yu yurt edinmek için gelen Türkmenlerin ve başlarındaki dedeler ve babaların Şamanlığın tesirinden henüz kurtulamamış olmalarına rağmen samimiyetle müslüman olduklarından, iyi niyetlerinden ve Islâm'a bağlılıklarından şüphe etmiyordu. Ancak onların olayları değerlendirmede içtimaî ve iktisadî buhranlar karşısında almaları gerekli tavır konusunda farklı bir yaklaşım ve anlayışa sahipti." (Fığlalı, 1992: 149)

Hacı Bektaş Veli'nin geldiği Anadolu o tarihte birçok sosyal karışıklık ve farklı tasavvufi anlayışla doluydu. 1271 yılında Konya'ya gelen Hacı Bektaş Veli'nin burada Mevlâna ile görüştüğü rivayet edilir. (Görkem, 2006: 261) Kırşehir'de Ahilik ve Babaîliğin bulunduğu bir ortama gelen Hacı Bektaş Veli'nin ahilerden kuşak bağladığı, Babaîlerle birlikte olduğu rivayet edilmektedir. (Görkem, 2006: 273)

Hacı Bektaş Veli'nin, mensubu olduğu Babaîlerle birlikte Selçuklu Devleti'ne karşı ayaklanmaya katılmaması dikkate değer bir tepki ve tercihtir.

Babaî ayaklanmalarına katılmayan Hacı Bektaş Veli'nin "İktidarların devrilmesinde ve sultanların tacında hiç gözü yoktur. O bir kahramandır ama elinde kılıçla isyandan isyana koşan biri değildir." (Fığlalı, 1999: 14)

Hacı Bektaş Veli, elde net bilgiler olmamakla birlikte Babaî ayaklanmalarındaki yanlışlığı fark ederek tarikat geleneğinde yaygın olmayan bir şekilde, Baba İlyas'ın uygulamasına karşı çıkarak isyana katılmaz ve kendisine bağlı küçük bir grupla Sulucakarahöyük'e doğru yol alır. Hacı Bektaş Veli, Sulucakarahöyük'e kendisine bağlı Bektaşlu oymağı ile birlikte gelir, buradaki bir başka Türkmen boyu Çepniler arasına yerleşir. (Ocak, 1996: 175)

Hacı Bektaş Veli, Anadolu'ya gelen ilk sufiler gibi eski Türk inançlarını ve yaşadığı coğrafyada yaygın olan tasavvufi akımların izlerini bünyesinde barındırmaktaydı.

"Hacı Bektâş Veli'nin İslâm propagandası hiç şüphesiz İslâm fıkhının sıkı kurallarıyla sınırlandırılan ortodoks bir anlayış değil, Horasan Melâmetiyyesinin kuru zühd karşıtı cezbeci karakterini yansıtmaktadır. Bundan da öte bu İslâm anlayışı İslâm sufiliğinin yapısından kaynaklanan geniş bir hoşgörüye dayanan, mühtedileri birdenbire eski kültür çevrelerinden koparmadan, bu kültürden gelen eski inançlarını da kendi içerisinde değerlendiren, bağdaştırmacı, yani heterodoks bir İslâm anlayışıydı." (Ocak: 1996: 160)

Hacı Bektaş Veli, birlik ve beraberliğe verdiği önemle dikkat çekmiş, Anadolu'daki farklı inanç ve görüşleri hoşgörüsüyle etrafına bağlamış bir Hak âşığıdır.

Hacı Bektaş Veli, Anadolu'ya birlikte geldiği gruplar arasında önemli bir yere sahiptir. Anadolu'da ahileri kendisine yakın bulmuştur. Farklı inançlara saygılı olan Hacı Bektaş Veli, İslâmlıkla Hristiyanlık arasında köprü görevi görmüş, onların sevgi ve saygısını kazanmıştır. O, halkın gözünde bir inanç ve gönül adamıdır. "Hacı Bektaş Veli, ayaklanmalara katılmayarak geride kalan Türkmen, Alevî, Batıni, Babaî, Kalenderi, Haydarî, Vefâî ve Yesevî toplulukları başına toplayarak yeni bir oluşum ve bireşimle Bektaşîliği yaratmıştır." (Öz, 1997: 100)

Hacı Bektaş Veli'nin yeniçerilere börk giydirmesi tarih olarak mümkün olmamakla birlikte fütüvvet geleneğinden gelen her meslekte pir olması esası gereğince böyle bir inanç yayılmıştır. Hacı Bektaş Veli "erenler serveri ve gaziler serdarı" olarak vasıflandırılmış yeniçerilerin piri olarak gülbanklarda anılmıştır:

Mü'miniz Kâlû Belâdan beri
Hakk'ın birliğine eyledik ikrar
Bu yolda vermişiz seri
Nebimiz vardır Ahmed-i Muhtar
Lâ-yezâl mestaneleriz
Sayılmayız parmak ile
Kimse bilmez ahvalimiz
Taşramızdan sormak ile
On İki İmam on iki tarikat
Cümlesine dedik belî
Üçler beşler yediler
Nur-ı Nebi, Kerem-i İmam-ı Ali
Pirimiz üstadımız Hacı Bektaş-ı Veli
Demine devranına Hû diyelim Hû

(Fığlalı: 1999: 19)

Hacı Bektaş Veli kaynakların çoğuna göre H.606 (1270-71) tarihinde vefat etmiştir. Türbesi Nevşehir'in Hacı Bektaş ilçesindedir. Bugün Nevşehir Hacıbektaş ilçesi içinde bulunan türbe ve külliyenin çekirdeğini teşkil eden ve Hacı Bektaş Veli zamanında yapılan Çilehane'ye, 14. yüzyıldan itibaren başka bina ve yapılar eklenmiş, 16. yüzyılda Hacı Bektaş Veli Dergâhı tamamlanmıştır. Ayrıca Hacı Bektaş Veli Dergâhı ve Türbesi, 1807 yılında padişah IV. Mustafa, 1862 yılında Abdülaziz ve 1895 yılında da II. Abdülhamid tarafından tamir ettirilip zaman zaman yapılan değişikliklerle bugünkü hâlini almıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce 1958-1964 yılları arasında büyük bir kısmı restore edilen Hacı Bektaş Veli Külliyesi, 16 Ağustos 1964 tarihinde Hacı Bektaş Veli Müzesi olarak açılmıştır. Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasına dair 30 Kasım 1925 tarihinde yürürlüğe giren yasa ile Hacıbektaş'ta bulunan Hacı Bektaş Veli Dergâhı da kapatılmıştır. Hacı Bektaş

Veli Dergâhı'nda bulunan eserler, Milli Eğitim Bakanlığı Müzeler Genel Müdürlüğü'nce gönderilen bir heyet tarafından saptanarak, önemli ve taşınabilir durumda olanları Ankara Etnografya Müzesi'ne götürülmüştür. Götürülen bu eserler, 1964 yılında açılan Hacı Bektaş Veli Müzesinde sergilenmeye başlanmıştır.[3]

B. Menkabevî Hayatı

Hacı Bektaş Veli on iki imamların altıncısı Musa Kâzım soyundan olan İbrahim Sâni Seyyid Muhammed'in oğludur. Dolayısıyla Hacı Bektaş Veli de seyyiddir.

Velâyetname'ye[4] göre Seyyid İbrahim, eşi Hâtem Hatun ile yirmi dört yıl evli kalır. Fakat çocukları olmaz. Daha sonra memleketin ulularının ve beylerinin önerisiyle şehirde ne kadar bilgin, hafız, derviş, fakir varsa bir yere toplayıp büyük bir meclis kurarlar. Gelen hafızlar Kur'ân okur, dervişler dua eder. Bunlara bol bol sadaka verilir.

Sonuçta Bektaş doğar. Bektaş, doğumunun altıncı ayında şehadet parmağını kaldırarak "*Eşhedü en lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerîkeleh ve eşhedü enne Muhammeden abduhü ve resûluhu ve eşhedu enne Aliyyen veliyyullahu*" der.

Bektaş, belli bir yaşa gelince Ahmet Yesevi'nin halifelerinden Şeyh Lokman-ı Parende'den ders almaya başlar. Bir gün mektebe gelen Lokman-ı Parende Bektaş'ın yanında ona Kur'ân öğreten iki kişi görür. Mektep bu kişilerin nuruyla nurlanmıştır. Lokman-ı Parende gelince bu kişiler kaybolur. Lokman-ı Parende onların kim olduğunu sorduğunda Bektaş, "Sağımda oturan iki cihan güneşi ceddim Muhammed Mustafa idi. Solumda oturan Tanrı arslanı, inananların emiri Murtaza Ali'ydi.

Biri gelip zahir bilgisinden diğeri batın bilgisinden bahsederlerdi.” der.

Lokman-ı Parende bir gün Bektaş’a abdest için mektebin dışından su getirmesini söyler. Bektaş da “Hocam bir nazar etseniz de mektebin içinden bir su akıp çıksa biz dışardan su getirmeye muhtaç olmasak.” der. Lokman, “Buna bizim gücümüz yetmez, yapabilirsen sen yap” der. Bektaş el açar, dua eder, Lokman da “Âmin” der. Bektaş, elini yüzüne sürüp secdeye kapanınca mektebin içinden bir pınar akmaya başlar. Bunun üzerine Lokman-ı Parende, Bektaş’a “Ya Hünkâr!” der. Bundan sonra Bektaş’ın adı “Hünkâr” olarak kalır.

Lokman-ı Parende hacca gittiğinde arife günü, “Şimdi bizim evde bişi pişirirler” der. Bu söz Hünkâr Bektaş’a malum olur. Lokman-ı Perende’nin evinden bir tepsi bişi alarak Lokman’a götürür. Hac dönüşü Lokman-ı Parende’yi karşılayan Nişaburlular ona “Haccın kutlu olsun.” dediklerinde o, “Asıl hacı olan Bektaş’tır.” diyerek onun elini öper, kerametlerini halka anlatır: “Kâbe’de namaz kılarken Bektaş da daima benimle namaz kılardı.” der. Orada bulunanlar bu küçücük çocuk bu kerametleri nereden bulmuş dediklerinde Bektaş, “ Ben Kevser sakisi, Âlemlerin Rabbi Tanrı’nın arslanı, vilayet padişahı, müminler emiri Hz. Ali’nin sırrıyım. Bizim aslımız neslimiz odur. Bu kerametler bize mirastır, Tanrı nasibidir.” der.

Horasan erenleri, “Gerçekten şahın sırrıysanız, onun nişanları vardır, gösterin tasdik edelim.” derler. Bektaş, “Hz. Ali’nin elinde ve alnında nurani birer yeşil ben vardı.” diyerek kendi elinde ve alnında bulunan benzer benleri gösterir.

Bektaş, Horasan pirlerine, “Sizden kim susam yaprağında iki rekât namaz kılarsa biz onu şeyhliğe kabul

edelim.” der. Oradakiler şaşırır ve ona, “Siz susam yaprağına seccade salar ve iki rekât namaz kılarsanız hepimiz sana mürid oluruz.” derler. Hünkâr da abdest alıp “Tanrı adıyla, Tanrı emriyle” diyerek seccadeyi salar. Seccade Tanrı’nın kudretiyle havada asılı kalır, Bektaş, üzerinde iki rekât namaz kılar. Orada bulunan bütün erenler onu tasdik ederler ve ona teslim olurlar. Böylece Bektaş’ın adı Hünkâr Hacı Bektaş olur.

Babası Sultan İbrahim Sani vefat ettiğinde padişahlığı ona teklif ederler fakat o kabul etmeyerek inzivaya çekilir. Kırk yıl sürekli ibadet eder. Gayptan “Ya Bektaş ibadetin kabul olundu.” sesini işitir. O, yine şükürle ibadete devam eder.

Ahmet Yesevi’nin erenlerinden biri, ateşten bir odun alarak Rum ülkesine doğru fırlatır. “Rum’daki erenler ve gerçeklerden biri bu odunu tutsun, Türkistan erenlerinin Rum’a er gönderdikleri oradaki erenlere malum olsun.” der. O odun bir dut ağacıdır. Konya’da Emir Cem Sultan’ın halifesi Hak Ahmet Sultan, dutu Hacı Bektaş tekkesinin önüne diker. O ağaç hâlâ ucu yanık olarak orada bulunmaktadır.

Hünkâr Hacı Bektaş Veli, Türkistan’da Rum ülkesine hareket edince önce hacca niyet eder. Yol üzerinde Necef’e uğrar. Orada ibadette bulunur, çile çıkarır. Kudüs ve Halep’e uğrayarak buralarda da ibadetlerde bulunur. Daha sonra Elbistan ve Kayseri’ye uğrar.

Rum ülkesine yaklaşınca mânâ âleminden Rum erenlerine selam verir bu sırada elli yedi bin Rum ereni sohbettedir. Rum’un gözcüsü de Karaca Ahmet’tir. Rum erenlerinin hizmetinde bulunan Fatıma Bacı’ya bu selam malum olur. Fatıma Bacı, Hünkâr’ın tarafına yönelerek onun selamını alır. Bunu gören meclistekiler ona kimin

selamını aldığını sorduklarında, “Rum ülkesine bir er geliyor, siz erenlere selam verdi. Onun selamını aldım.” der. Bu erin nerden geldiğini sorduklarında Fatıma Bacı, “Horasan erenlerindendir ama şimdi Beytullah’tan gelmektedir.” der.

Erenler, onun gelmesiyle halkın ona bağlanacağından endişe ederek onu Rum’a sokmamak için çareler düşünürler. Arştan sidreye dek mânâ kanatlarıyla yolunu kapatırlar. Hacı Bektaş bunu hissedince “bismillah ve billâh” diyerek arşın tavanına sıçrar, engeli aşar ve bir güvercin şeklinde Anadolu’ya girer.

Onun Anadolu’ya girişi erenlere malum olunca Hacı Doğrul adlı eren, “Ben doğan şekline girip onu avlayayım.” der. Doğan, güvercin şeklindeki Hacı Bektaş’a yaklaştığında o hemen insana dönüşür ve doğanı boğazından sıkıca yakalar.

Hacı Doğrul kendine gelince özür diler. Hünkâr, “Ey Doğrul, er erin üstüne böyle gelmez, siz bize zalim kılığında geldiniz, biz size mazlum kılığında geldik, eğer güvercinden daha mazlum bir mahlûk bulsaydık onun şeklinde gelirdik.” der. Doğrul, ona itaat eder. Hacı Bektaş da ona, “Şimdi dön, geldiğin meclise var, erenlere gördüğünü anlat, onları buraya çağır, hepsine selam söyle.” der. Durumu erenlere anlattığında onlar, “Biz niye onun ayağına gidecekmişiz?” diyerek dağılırlar.

Bu durum Hacı Bektaş’a malum olunca nefesiyle onların çerağlarını söndürür, işaretiyle onların postlarını kaybeder. Erenler sonunda onun huzuruna gelmeyi kabul ederler. Her biri el öper, özür beyan eder. Hepsi orada bulunan postlarına otururlar. Hünkâr’a, mürşidinin kim olduğunu sorduklarında, “Horasan erenlerindenim, aslım Muhammed soyundandır. Türkistan’dan geliyorum.

İbrahim Sani Seyyid Muhammed'in oğluyum. Meşrebim Muhammed Ali'dendir, nasibim Tanrı'dan." der. İcazetini gösterir, erenler onu tasdik ederler.

Rum erenleri Hacı Bektaş Veli'ye gidecekleri vakit Emre adlı erene, "Sen de gel." dediklerinde o, "Dost divanında bütün erenlere nasip üleştirilirken Hacı Bektaş adlı bir er görmedik." diyerek Hacı Bektaş'a gitmez. Erenler bu sözü Hünkâr'a söylerler. O da sonradan Emre'yi yanına çağırarak, "Siz dost divanında erenlere nasip üleştirildiğinde Hacı Bektaş adlı bir er görmediğinizi söylemişsiniz. O nasip üleştiren elin nişanesi vardır, onu da bilir misiniz?" diye sorar. Emre, " O divanda yeşil bir perde vardı, onun ardından bir el çıktı, bize nasip üleştirdi. O elin avucunda latif, yeşil bir ben vardı, şimdi bile görsem tanırım." der. Hacı Bektaş avucunu açarak benini gösterdiğinde Emre, "Tapduk Hünkârım!" der. Bundan sonra o eren "Tapduk Emre" olarak anılır.

Hacı Bektaş, Kayseri'den Ürgüp'e geçerken yolda Sineson adlı bir Hristiyan köyüne uğrar. Onu gören bir kadın teknesinden bir çavdar ekmeği çıkararak, "Derviş, lütfet bir parça al, ye. Bizim yerimizde buğday bitmez ayıplama." der. Hünkâr da "Bereketli olsun, çavdar ekin, buğday biçin. Küçük hamur yapın, büyük somun alın." diye dua eder, dedikleri aynen çıkar. Bu yüzden o köylüler her yıl onu ziyaret ederler, ona adak getirirler.

Hacı Bektaş, Sulucakarahöyük'e geldiğinde beldenin girişinde çamaşır yıkayan kadınlara, "Bacılar, karnımız aç, Allah rızası için yiyecek bir şeyiniz varsa verseniz." der. Kadınlar: "Derviş burada yiyecek ne gezer ki sana verelim." derler. Kadıncık Ana adlı kadın kalkıp evine koşar ve evinden bir parça ekmeğe yağ koyar, getirip Hünkâr'a verir. Hünkâr da "Artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin."

diye dua eder. Oradan Sulucakarahöyük'ün mescidine gider. Akşam olduğunda köylüler mescide gelir, namaz kılarlar. Kimse Hacı Bektaş'a "Kimsin, nesin?" diye sormaz.

Öte yandan Kadıncık Ana'nın kaynanası yemek yapmak için mutfağa girdiğinde yağ küpünün ağzına kadar dolu olduğunu görür. Çamaşırdan gelen Kadıncık Ana'ya "Bu kadar yağı nerden buldun?" diye sorar. O da yağ koymadığını, bilakis bir dervişe vermek üzere bir parça yağ aldığını söyler. Sonunda bu bereketin dervişin duasıyla olduğuna kanaat getirirler.

Kadıncık Ana'nın eşi İdris eve geldiğinde durumu ona anlatırlar. İdris de "O derviş mescitteki derviş olsa gerektir, biz onu gördüğümüz hâlde ona gereğince hürmet edemedik." diye hayıflanır. Gece uyanan İdris namaz kılar, ibadet eder. Sonra mescide gider. Mescide geldiğinde pencereden bir aydınlık yansıdığını görür ve şaşırır. İçeriye bakınca mihrabın sol köşesinde bir azizin ibadet etmekte olduğunu ve ağzından nur saçıldığını görür. Ayrıca bu kişinin başının üstünde nurdan bir kandil yanmaktadır.

İdris, hemen evine döner, Kadıncık Ana'ya durumu anlatır. Birlikte tekrar mescide gelirler. Hünkâr'ı evlerine davet ederler. Hünkâr, itikâfa niyetlendiğini söyleyerek daveti kabul etmez.

Daha sonra Hacı Bektaş, bölgede bulunan Arafat Dağı'ndaki bir mağaraya gider, orada ibadetine devam eder. Orada bulunan bir yere elini sürerek yerden bir pınar çıkartır. Şimdi o suya "zemzem suyu" derler. Daha sonra İdris ve Kadıncık Ana onu tekrar ziyaret ederek ısrarla evlerine davet ederler. Hünkâr, " Bizim yükümüz ağırdır, zahmet çekersiniz. Âşıklarımız, sevenimiz çoktur. Ziyarete gelirler, size zahmet olur." dese de ısrarlı davetleri karşısında onları kırmaz.

Hacı Bektaş Veli'nin şöhreti her tarafa yayılır. Çevreden birçok müridi olur. Mekânı, hayır duasını almak isteyenlerle dolar taşar. Sivrihisar'ın Sarıgök köyünde çiftçilikle uğraşan Yunus Emre adlı bir er vardır. O yıl kıtlık olunca Hacı Bektaş Veli'ye giderek biraz buğday almaya niyetlenir. Hünkâr'a hediye vermek üzere bir miktar alıç alarak dergâha gelir. Birkaç gün konakladıktan sonra Hünkâr, Yunus'taki yüceliği sezerek ona bir derviş gönderir ve "Buğday mı ister nefes mi?" diye sordurur. Yunus, "Ben nefesi ne yapayım, bana buğday gerek." der. Hünkâr, "Getirdiği her alıcın çekirdeği başına on nefes verelim." dese de Yunus yine, "Bana buğday gerek." der. Sonuçta buğday verirler ve Yunus, dergâhtan ayrılır.

Yunus, yolda giderken tekrar düşünür, hatasını anlar ve geri döner. Buğdayını indirir, önerilen himmete talip olur. Halifeler durumu Hünkâr'a bildirdiklerinde, "O iş bundan sonra böyle olmaz, artık onun kilidinin anahtarını Tapduk Emre'ye sunduk. Ona gitsin, nasibini ondan alsın." der. Yunus çaresiz Tapduk Emre'nin yanına gider. Tapduk Emre de "Hâlin bize malum oldu, hizmet et, emek ver, gayretini al." der.

Molla Sadeddin, Hacı Bektaş Veli'nin birçok kerametini gördükten sonra Hacı Bektaş Veli'ye mürid olur. Sulucakarahöyük eski mescidinin önünde bir taş vardır. Hünkâr, daima o taşın üstünde oturur, bazen de taşın üzerine uzanırdı.

Bir gün Hünkâr yine taşın üzerinde uzanırken Molla Sadeddin de damı düzeltmektedir. O sırada Şeytan Molla Sadeddin'e vesvese verir. "Bu kadar bilgim, hünerim vardı, bu derviş hepsini bıraktırdı. Beni kendine kul etti. Şu taşı üzerine bırakayım da ölsün, kurtulayım." diyerek elindeki loğ taşını Hünkârın üstüne doğru yuvarlar. Hünkâr, "Ya

Allah!" diyerek elini uzatır, taşı tutar. Molla Sadeddin'e dönerek, "Seni yetmiş kere rahmet suyuyla yıkadım. Ama dişinin kovuğundaki mürekkep lekesini çıkaramadım. İn git, ıslah olmazsın sen ey adamcık." der.

Sadeddin, daha sonra yaptığından pişman olur. Halvete girer, erbain çıkarır. Sonunda Hünkâr onu affeder. Sonradan Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât*'ını Türkçeye çevirir. Bir gün Hünkâr, Tekkekaya'da otururken öğle namazı vakti gelir. Sadeddin, "Hünkâr her namaz vaktinde kaybolur, acaba nereye gider?" diye gönlünden geçirir. Bu düşünce Hünkâr'a malum olur. Ona "İleri gel, elini elime ve ayağını ayağımın üstüne koy, gözlerini yum." der. Gözlerini açtığında kendini Kâbe'de görür. Namaza dururlar. Hünkâr gözden kaybolur. Bir sonraki namaz vaktine kadar bekler. Daha sonra Sadeddin, "Hünkâr'ı kaçırmadan eteğine tutunayım." der ama muvaffak olamaz, Hünkâr yine kaybolur.

Bu sefer orada bulunanlara Hünkâr'ı sorar: "Şurda namaz kılan eri tanır mısınız?" der. Oradakiler "Evet, her vakit burada namaz kılar." derler. Kırk gün Mekke'de kalan Sadeddin, kırk birinci gün Hünkâr'ın eteğine yapışarak, "Medet, senden ayrılamam." der. Aynı şekilde geriye dönerler.

Kadıncık Ana'nın atasından birçok mal kalmıştır. O varını yoğunu hep erenler yoluna harcar. Sırtında dünyalık sadece bir elbisesi kalır. Bir gün Horasan tarafından bir kalenderler grubu gelir. Hünkâr, Sarı İsmail'i, Kadıncık Ana'ya göndererek gelen topluluğa sofra hazırlamasını ister. Kadıncık Ana, İsmail'e, "Bu elbiseden başka nesnem kalmadı." der. Elbisesini bir tandıra koyarak İsmail'e uzatır, "Al bunu sat, misafirleri sen ağırla." der.

İsmail, elbiseyi satar ve parasıyla misafirlere ikram hazırlar. Kadıncık Ana adet üzere misafirlere "Safa geldiniz." derdi. Bu sefer gelmeyince Hünkâr, Sarı İsmail'e

"Kadıncık'a söyle, misafirlere, safa geldiniz, desin." der. İsmail, Hünkâr'ın sözünü Kadıncık'a iletince Kadıncık, üstüne giyecek elbisesinin olmadığını Hünkâr'a bildirmesini ister. İsmail durumu Hünkâr'a anlatınca Hünkâr yanındaki dolabı besmeleyle açar, içinden bir bohça çıkararak İsmail'e verir, "Götür içindeki elbiseyi Kadıncık giysin, sonra gelsin. Horasan erenlerine, safa geldiniz, desin." der.

Kadıncık Ana, elbisesini giyer. Bu elbise öyle bir elbisedir ki gözleri kamaştırır. Kadıncık Ana, erenlere "Safa geldiniz." der. Hünkâr, seccadesinin altından çıkardığı bir avuç altını Kadıncık Ana'ya verir: "Harca, eksildikçe gel. Benden iste, bu çeşit şeyler seccadenin altından eksik olmaz. Önün sonundan gür olsun. Dünyada nesnen eksik olmasın!" diye dua eder.

Hacı Bektaş Veli bir gün namaz kılar, evradını okur, halvete varır. Sarı İsmail'i çağırır. Ona, "Sen benim has halifemsin. Bugün Perşembe, ben bugün ahirete göçeceğim. Göçünce kapıyı ört, dışarı çık. Çiledağı tarafını gözle. Oradan bir boz atlı gelecek. Yüzüne yeşil nikap örtünecek. Bu zat bana Yasin okuyacak. Onu ağırla. Hulle donundan kefenimi getirir, beni o yıkar, ona yardım et. Onunla sakın konuşmayın. Benden sonra yerime Kadıncık oğlu Hızır Lale geçsin. O elli yıl hizmet eder. Ondan sonra oğlu Mürsel geçer. O kırk sekiz yıl şeyhlik eder. Ölür, yerine oğlu Yusuf Bali geçer. O da otuz yıl hizmet eder. Sonra Hak yakınlığına ulaşır. Dünyanın hali budur. Gelen gider. Sen de hizmet et, sofra yay. Himmet dilersen cömertlikte bulun. Halk, Murtaza'dan erlik, keramet istediler. Kanber'e, sofrayı yay, buyurdu. Benden kisvet giyen her mürid, konuk istesin, konuğa hizmet etsin. Şeytan gibi kendisini görmesin. Kimsenin yatan itini kaldırmasın. Kimseye karşı ululanmasın, haset etmesin.

Sana bir vasiyetim daha var. Öğüdümü tut, ölümümden sonra bin koyunla yüz sığır kurban et. Bütün halkı çağır, hizmet et, onları doyur. Yedinci günü, kırkıncı günü helva dök. Korkma, erin harcı eksilmez. Ne kadar mürid, muhib varsa onları topla, öğüt ver, ağlamasınlar. Bir halifem de Barak Baba'dır. Gerçek bir erdir, ona söyleyin, Karasi'ye varsın, Balıkesir'e gidip orasını yurt edinsin!" der.

Hünkâr böylece vasiyette bulunduktan sonra can verir. Dediği gibi yüzü örtülü Boz Atlı Er gelir, onu yıkar, kefenler, tabuta koyar, namazını kıldırır. Sarı İsmail dayanamaz sorar: "Namazını kıldığın, yüzünü gördüğüm er hakkı için kimsin, bildir bana?"

Boz Atlı Er, Sarı İsmail'in niyazına dayanamaz, nikabını açar. Sarı İsmail, birden karşısında Hacı Bektaş'ın belirdiğini görür. Hünkâr, "Er odur ki ölmeden ölür, kendi cenazesini kendi yıkar. Sen de var, buna gayret et." der ve gözden kaybolur.

C. Düşünceleri

Hacı Bektaş Veli, Türk sufiliğinin en önemli kişilerinden biridir. 11. yüzyılda Ahmet Yesevî'nin öğretileri ile başlayarak gelişen ve Anadolu'ya taşınan tasavvufi düşünce, Hacı Bektaş Veli ile belirli bir temele oturmuş, yüzyıllarca Türk sosyal hayatının içinde varlığını korumuştur.

Türk milleti, yapısında bulunan yiğitlik/alplik gereği, Hz. Ali'ye karşı farklı bir sevgi beslemiştir. Türk topluluklar arasında Hz. Ali'nin kahramanlıkları destanlaştırılarak anlatılmış, bu sevgiden edebi türler oluşmuş ve bu muhabbet nesilden nesile aktarılagelmiştir.

Kur'ân'da peygamberin, ehl-i beytine karşı sevgi istemesinin emredilişi, buna karşılık Hz. Muhammed'in

(sallallahu aleyhi ve sellem) *"Nimetleriyle sizi beslediği için Allah'ı sevin, beni de Allah sevgisi için sevin, ehl-i beytimi de benim sevgim için sevin."* şeklindeki hadisiyle başta Hz. Ali olmak üzere ehl-i beyte karşı duyulan sevgi kutsallık kazanmıştır. Öğretilerini bu sevgiye dayandıran Bektaşîlik anlayışının piri Hacı Bektaş Veli, Anadolu'da birtakım sosyal ve siyasi karışıklıkların hüküm sürdüğü bir dönemde ortaya çıkarak halkın dinî duygu ve heyecanına hitap ederek söz ve nasihatleriyle ümit ve hoşgörüyü merkeze almış, kitlelerin gönüllerinde yer edinmiştir.

Bektaşî hoşgörüsü, yalnız kendi din ve tarikat mensuplarıyla sınırlı değildir. Bektaşîlikte başka dinden kişilere de aynı hoşgörüyle bakılmıştır. Hacı Bektaş Veli, yörede bulunan Hristiyanlarla da güzel bir diyalog kurarak onların gönüllerine girmesini bilmiştir.

Türk kültür, edebiyat ve sosyal hayatında Bektaşî düşüncesinin önemli bir yeri vardır. Bu anlayış, Türk inanç, adet, gelenek ve göreneklerini öğretilerinin içine almış, zaman içinde yayılarak kitleleri etkilemiş, mensupları sosyal bir grup meydana getirmiş, sonuçta kendine özgü bir hayat tarzı, bir felsefe oluşturmuştur.

Bektaşîlik anlayışı zengin bir kültür yumağıdır. Bu kültür birikimi içinde sosyolojiden felsefeye, edebiyattan folklora kadar birçok bilim dalı için materyaller bulunmaktadır.

Hacı Bektaş Veli'nin *Fevâid* adlı eserinde, "Eğer daima Cennet'te olmayı istersen herkesle dost ol ve kimseye karşı kin tutma. Merhem ve mum gibi ol, diken olma." sözleri yer alır.

Bektaşîler, hayatı ve toplumu gözden geçirirken reel, müsamahalı ve toleranslıdırlar, geniş düşüncelidirler. Ayıp görmeme konusu daha and içme törenlerinde yeni gelen

cana söylenir. "Gördüğünü ört, görmediğini söyleme." denir. *Hacım Sultan Velâyetnamesi'nde* "*Hak Sübhâne Teâlâ, âdemin göğsünü hoşgörü nuru ile bezedi.*" denilerek bu duygu, ilâhî hikmetle izah edilmektedir.

Yine Bektaşî prensibinde "*Kimsenin ayıbını görmeyen cana aşk olsun, ayıpları örtücü ol.*" ifadeleri hoşgörü anlayışını yansıtan ifadelerdir. Ayrıca "*İncinsen de incitme, hiçbir insanı ve milleti ayıplamayınız.*", "*Her ne ararsan kendinde ara.*" prensipleri de aynı anlayışı aksettirmektedir.

Bektaşî şairlerinden Kaygusuz Abdal da hoşgörmenin Allah'a ait bir özellik olduğunu şiirinde şöyle ifade eder: "*Tanrı bilür halini her bendenün, ayıbını vurmaz kimsenün*"

Hacı Bektaş Veli'ye ait *Besmele Şerhi* adlı eserde geçen, Allah'ın buyruğu olarak aktarılan ifadeler Bektaşî bakış açısına kaynaklık etmektedir: "*Yüce Tanrı buyurur: Benim sevgili peygamberim, söyle inananlara, gönül evlerini alçakgönüllülük, âşıklık süpürgesiyle süpürsünler. Hırsı, nasılı, niçini, ikiyüzlülüğü, hainliği, çekememezliği ve dedikoduyu süpürüp atsınlar. Yaptıkları kötü işlere pişmanlık duysunlar ve pişmanlık suyuyla yıkansınlar. Gizli işlerden vazgeçsinler. Sevgi sofrasını döşesinler, aşk başlarına vursun.*"

Hacı Bektaş Veli, *Fevâid* adlı eserinde şöyle der: "*Gerçek derviş oldur ki kimsenin kendisini incitmesinden kırılmaz ve yiğit olan oldur ki kırılmaya layık olanı da (hak edeni) kırmaz.*" Bektaşî erkânnâmesinde geçen şu ifadeler Bektaşî'nin hassasiyetini özetlemektedir: *"Cenk cidal ehli olma, küçüğe izzet et, büyüğe hizmet, ölüye hürmet eyle. Bir kimsenin kusurunu görme, görürsen ört, iyilik eyle, örtemesen eksik eyle, dilin ile kalbin ile ört. Su gibi pak ol, her dem alçağa ak. Eline, beline, diline pak ol."*

Bektaşî talibi, Ayin-i cemde mürşidinin önüne diz çökmüş ve eteğine yapışmış niyaz durumunda şu telkini alır: *...Mürşidini pirin varisi ve gerçek baban, rehberini gerçek anan bil. Yalan söyleme, haram yeme, gıybet etme, şehvetperest olma, eline, beline, diline sahip ol, kibir ve kin tutma, kimseye haset etme, garaz, buğz, inat etme, gördüğünü ört, görmediğini söyleme, elinle koymadığın şeye yapışma, elinin ermediği yere el uzatma, sözünün geçmediği yere söz söyleme, ibretle bak, hilm (yumuşaklık) ile söyle, küçüğe izzet, büyüğe hürmet ve hizmet eyle, ikrarını saf eyle, Hakk'ı kendi özünde mevcut bil, erenlerin esrarına agâh ol. Özünü bu yolda böylece sabitkadem eyle.*

Görüldüğü gibi sevgi ve hoşgörü Bektaşî inancının temel felsefesidir. Hacı Bektaş Veli'den günümüze dek değişmeden süregelmiştir. "Yetmiş iki millet"e aynı değerle bakan bu anlayışın mensupları günümüzde de aynı bakış açılarını devam ettirmektedirler.

Din, dil, ırk farkı gözetmeden bütün insanları bir olarak kabul edip kaynaştıracak olan, sevgi ve hoşgörüdür. Bugün kültürlerin geldiği son nokta insana, insan olarak değer verilmesi, saygı duyulması gerçeğidir.

Aynı hakikati Türk tarihinde Mevlâna, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre bir ilke olarak yüzyıllar önce benimsemişler ve çevrelerine bu anlayışı yansıtmışlardır.

Bektaşîliğin piri olan Hacı Bektaş Veli, *"Her ne ararsan kendinde ara.", "Gönül ek gönül biçesin.", "Düşmanınızın dahi insan olduğunu unutmayın.", "İncinsen de incitme.", "Kendine ağır geleni kimseye tatbik etme."* sözleriyle engin hoşgörüsünü vecizeleştirerek sevgi ve hoşgörüyü Bektaşîliğin temel prensibi haline getirmiş, *"Bir olalım, iri olalım, diri olalım."* ifadeleriyle halkı birlik ve beraberlik içinde yaşamaya davet etmiştir.

Bu hoşgörülü bakıştan dolayı birçok farklı anlayışı da içine almıştır. Zaman içinde Anadolu'da bulunan, farklı isimlerle varlığını sürdüren Kalenderi, Haydarî vb. heterodoks anlayış içindeki sufiler Bektaşîliğin içine girmişlerdir.

Bugün Anadolu'da Alevî/Bektaşî adı altında anılan topluluklar ülkenin ve kendilerinin içinde bulunduğu sosyal şartlar sonucu kendine göre bir anlayış gerçekleştirmiş, zamanla gruplar arasında farklı düşünce ve görüşler yaygınlaşmıştır.

Bütün bunların oluşmasında en büyük etken, bu anlayışın nesilden nesile sözlü kültür ile aktarılması, yazılı kaynaklarının yeterince yaygın olmamasıdır. Bu anlayışın sözlü kültürle aktarılması ilk Türk mutasavvıfı Ahmet Yesevî'den beri süregelen bir yoldur.

Hacı Bektaş Veli'ye ait olduğu ifade edilen eserler ile yine sözlü kültürle gelişen, sonradan yazılı hâle gelen velâyetnameler dışında gerek bu anlayışın tarihi geçmişi gerekse Hacı Bektaş Veli hakkında kesin bilgilere ve kaynaklara sahip değiliz.

Bu anlayış konusunda bize bilgi verebilecek en zengin kaynak, asırlarca bu düşünceye mensup, Anadolulu halk şairleri tarafından seslendirilen Alevî/Bektaşî şiirleridir. Çoğunlukla saz eşliğinde söylenen ve tarikatın adap ve erkânına ait kavramların işlendiği bu şiirler, Bektaşîliği kitlelere ulaştırmada aktif rol oynamıştır.

D. Eserleri

1. Besmele Tefsiri

Eser, Rüşdü Şardağ tarafından bulunarak günümüz harflerine aktarılmıştır.[5] Daha sonra ilmî neşri Hamiye

Duran tarafından yapılarak Alevî/Bektaşî Klasikleri dizisi kapsamında Diyanet Vakfı tarafından basılmıştır. "Besmele okumanın faziletlerinin anlatıldığı *Besmele Tefsiri'nde* Hz. Peygamberin Mirac'ta yaşadığı ruhani hayattan bölümler vardır. İşlediği konular gereği konuşmalar, Hz. Muhammed ile Tanrı arasında geçmektedir. Allah'ın lütfu, ihsanı, bağışlayıcılığı, cömertliği gibi konuların işlendiği bu eser, insanlar arasındaki ilişkileri de aynı temalar üzerine oturtmaktadır." (Duran, 2007: 31)

Besmele Tefsiri'nde temel olarak Allah'ın rahmetinin enginliğine vurgu yapılmakta, "Rahmân" ve "Rahîm" isimleri ile "ism-i âzam" olarak nitelendirilen "Allah" lafzının besmelede bir arada bulunmasının hikmetlerine işaret edilerek *"Bismillâhirrahmânirrahîm"* ifadesinin hikmetleri izah edilmektedir.

Bu eserde tekrar tekrar Allah, Rahîm ve Rahmân adlarını anmanın, bunların hepsini içine alan besmelenin candan ve gönülden söylenmesinin yararlarından söz edilmektedir. "Hacı Bektaş Veli bu eserinde besmelenin mânâ ve ruhunu yorumlar. Bunu yaparken ayet ve hadis ve birtakım kıssalardan deliller getirir." (Güzel, 1997: 177)

Besmele Tefsiri ile *Fatiha Tefsiri'nde* kullanılan metot, üslûptaki benzerlikler ile ortak kelime ve cümleler bize her iki eserin müellifinin aynı olduğu kanaatini vermektedir.

Besmele Tefsiri'nden Seçmeler

Tanrı Teâlâ, "Ey Muhammed benim ism-i âzamım Allah'tır. Allah'tan başka ne kadar adım varsa hepsi sıfattır. Nitekim mü'minler içinde 'Hâlık' denilince yaratıcılığım bilinir. 'Rahîm' denilince mü'minler hakkındaki şefkatimin çokluğu bilinir. 'Allah' deyince Tanrılığım bilinir. 'Rahmân' desinler, ümmetini cehennemden kurtarayım. 'Rahîm'

desinler, cenneti onlara makam olarak vereyim. ‘Allah’ desinler, perdeyi kaldırayım, onlara yüzümü göstereyim.” der. Sonra “Ey korkanlar! ‘Rahmân’ deyin, korktuğunuzdam emin kılayım. Ey ümit edenler! ‘Rahîm’ deyin, umduğunuza erdireyim. Ey âşıklar! ‘Allah’ deyin, araya kimse girmeden sevenler sevdiklerine kavuşsun.” der.

Sonra “Ey sâbıklar! ‘Allah’ deyin. Ey gayesi olanlar! ‘Rahmân’ deyin. Ey zalimler! ‘Rahîm’ deyin. ‘Sâbık’, Muhammed ümmetinden bazı kullardır ki ne dünyaya baktılar ne cennete itibar ettiler ne de büyük ve kıymetli işler için bir şeye baktılar. İbadetten maksatları yalnızca Hak buyruğunu yerine getirmekti. Bütün bunlar ‘Allah’ adının heybetini tahmin ettirir ki Allah mutlak zenginlik sahibi bir padişahtır.”

Allah’ı zikr edenlerin zikirleri, ibadet ve itaat edenlerin ibadetleri O’nun gücü karşısında hiçbir şeydir. Bu duruma geldiklerinde tevazu makamına dönerler ve hakikati bilip bu makamdan görüşler beyan edecek hale gelirler. (fenâdan bekâya geçerler) O Resuller Serveri bu makam için ‘Ey Allah’ım biz sana layık olduğun şekilde ibadet edemedik. Nasıl bilinmen gerektiği şekliyle seni bilemedik. Seni tesbih ederiz.’ der. (Duran: 2007: 46-50)

Tanrı Teâlâ, Mirac gecesinde Resul’e: ‘Ya Muhammed, ümmetine söyle, bana kulluk etmede yıldızlar gibi olsunlar. Eğer yıldızlar gibi olmazlarsa ay gibi olsunlar. Ay gibi olmazlarsa güneş gibi olsunlar. Güneş gibi olmazlarsa hem ay hem güneş hem yıldızlar gibi olsunlar, dedi. Resul, “İlâhi, bu sırrın ne demek olduğunu bana anlat.” dedi. Tanrı Teâlâ: “Ya Muhammed ümmetine söyle, nasıl ki yıldızlar akşamdan doğar, ertesi güne kadar batmazsa, onlar da akşamdan ertesi güne kadar ibadetle meşgul olsunlar. Eğer öyle yapmazlarsa ay gibi gecenin bir bölümünü ibadet ile geçirsinler. Eğer onu da yapmazlarsa güneş gibi gece batıp

rahat etsinler, gündüz ibadet etsinler. Onu da yapmazlarsa ben Kerim'im, Raûf'um, Gafûr'um, Allah, Rahmân, Rahîm'im. Ümmetime söyle *bismillâhirrahmânirrahîm* desinler. 'Allah' dedikleri için bütün ömürlerini ibadetle geçirmiş gibi kabul edeyim. 'Er-Rahmân' dediklerinden dolayı gecenin bir kısmında ibadet etmişlerin mükafatını vereyim. 'Er-Rahîm' dediklerinden dolayı, gün boyu oruç tutmuş ve gazilik yapmışlara verdiğim sevabı vereyim." (Duran: 2007: 89-93)

Tanrı Teâlâ, Resul'e hitap etti: "Ey Ahmed, gökten inen dört kitabın tamamını topladım, Fatiha'nın içine koydum. Fatiha'da ne varsa hepsini "*Bismillâhirrahmânirrahîm*"in içine koydum. Senin ümmetinden kim bir kez iman ile doğru "*Bismillâhirrahmânirrahîm*" derse; Tevrat'ı, Zebûr'u, İncil'i, Kurân'ı okumuşçasına, bunlarla ibadet etmişçesine sevap vereyim. Bu ne güzel kerem, bu ne güzel lütuf ki birkaç damla murdar sudan meydana gelmiş insana bu kadar fazla ihsanda bulunuyorum. Benim gibi bir padişahın dergâhı dururken, göz göre göre rastgele bir âcizin dergâhına giden kulun toprak başına olsun. Kitabımın dergâhını, rahmetimle, şefkatimle iyiliklerle bezedim. Elbetteki hediyem dergâhıma layık olacaktır." (Duran: 2007: 94-97)

2. Makâlât

Hacı Bektaş Veli'nin en tanınmış eseri *Makâlât*'tır. Eser üzerinde ilk ciddi çalışma Esat Coşan tarafından yapılarak 1986 yılında neşredilmiştir. Eser, insanları dört bölükte inceler: Âbidler, zâhidler, mârifet sahibi olanlar, muhîbler. Eser, 'dört kapı kırk makam' hakkında bilgi verir. İnsanın kâinattaki yerini ve değerini anlatır. "Hacı Bektaş Veli, o devir şeyhlerine tâbi olarak vücuda getirdiği Arapça *Makâlât*-ı Sûfiyâne, Sadeddin adlı müridi

tarafından nesren Türkçeye tercüme olunduğu gibi sekizinci asır sonunda da Hatiboğlu tarafından Arapça'dan Türkçe'ye nazmen nakledilmiştir". (Görkem, 2006: 67)

"Bu eser 812 Muharremin sonlarında (1409 M) "*Ferah-name"yi* telif eden, Hatiboğlu mahlâsını kullanan "İbn Hatip" diye anılan bir zât tarafından da "mefâilün mefâilün feûlün" vezninde mesnevi tarzında Türkçeye çevrilmiştir… Manzum ve mensur *Makâlât,* Hacı Bektaş hakkında kullanılan tavsiflere varıncaya kadar birbirinin aynıdır". (Gölpınarlı, 1990: 91-93)

Tasavvuf kültüründe mürşidin dervişleriyle yaptığı sohbetlerin derlenmesiyle oluşan pek çok eser vardır. *Makâlât* da bu tarz bir eserdir. *Makâlât'ta* konular ayet ve hadislerle işlenmiştir. Konular tahkiye metoduyla anlatılmıştır. *Makâlât* on bir temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm esere giriş niteliğindedir. İnsanın yaratılışı ve dört bölük insan olduğundan bahsedilir. Bunlarla ilgili açıklamalar, hikâyeler ve ayetleri içerir. İkinci bölüm, marifetin aslını açıklar. Üçüncü bölüm, şeriatın makamlarını açıklar. Dördüncü bölüm, tarikatın makamlarını açıklar. Beşinci bölüm, marifetin makamlarını açıklar. Altıncı bölüm, hakikatin makamlarını açıklar. Yedinci bölüm, marifetin bilinen cevabını açıklar. Sekizinci bölüm, şeytanın hâllerini açıklar. Dokuzuncu bölüm, marifet makamının tevhid anlayışını açıklar. Onuncu ve on birinci bölümler, Hz. Âdem'in sıfatlarını açıklar.

"Hünkâr'ın *Makâlât'ı;* "Dört Kapı" denen ve İslâm tasavvufunun amentüsü sayılan bu şeriat, tarikat, hakikat ve marifetin aslını ve makamlarını son derece veciz bir şekilde açıklar. Esasen bu durum ondan sonraki dönemin Bektaşîliğinde de tarikatın adap ve erkânı içinde fiilen uygulanmıştır." (Fığlalı, 1992: 167)

Hacı Bektaş Veli, *Makâlât'ında* "Dört Kapı Kırk Makam"ı şu şekilde gösterir: "Şeriatın birinci makamı, iman getirmektir. İkinci makamı, ilim öğrenmektir. Üçüncü makamı; namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, gücü yetene hacca gitmek, seferberlik olunca kaçmayıp düşmânâ karşı gelmek ve cenabetten temizlenmektir. Dördüncü makamı, helâl kazanmak ve faizi haram bilmektir. Beşinci makamı, nikâh kıymaktır. Altıncı makamı, temizlik; yedinci makamı, sünnet ve cemaat ehlinden olmaktır. Sekizinci makamı, şefkattir. Dokuzuncu makamı; temiz yemek, temiz giyinmektir. Onuncu makamı, emr-i bi'l-ma'ruf nehyi an'il-münker, yani iyiliği emredip yaramaz işlerden sakındırmaktır."

Tarikatın ilk makamı pirden el alıp tevbe etmektir. İkinci makamı mürid olmaktır. Üçüncü makamı saç kesmek (tıraş olmak) ve elbise değiştirmektir. Dördüncü makamı nefis savaşında mücahede etmek, olgunlaşmaktır, pişmektir. Beşinci makamı hizmet etmektir. Altıncı makamı havf yani korkudur. Yedinci makamı ümit etmektir. Sekizinci makamı hırka, zenbil, makas, seccade, subha (yüz taneli tesbih), ibrat (iğne) ve asadır. Dokuzuncu makamı sahib-i makam, sahib-i cemiyet, sahib-i nasihat ve sahib-i mahabbet olmaktır. Onuncu makamı aşk, şevk, sefa ve fakirliktir.

Marifetin birinci makamı ilim, ikinci makamı cömertlik, üçüncü makamı hayâ, dördüncü makamı sabır, beşinci makamı perhizkârlık, altıncı makamı korku, yedinci makamı edep, sekizinci makamı miskinlik, dokuzuncu makamı marifet, onuncu makamı kendini bilmektir.

Hakikatin birinci makamı toprak olmaktır. İkinci makamı yetmiş iki milleti ayıplamamaktır. Üçüncü makamı elinden geleni esirgememektir. Dördüncü makamı

dünyada yaratılmış bütün nesnelerin kendisinden emin olmasıdır. Beşinci makamı mülk sahibine yüzünü sürüp yüzsuyunu (yaratılış sebebi olan Muhammed nurunu) bulmaktır. Altıncı makamı sohbette hakikat sırlarını söylemektir. Yedinci makamı, sırdır. Dokuzuncu makamı münacattır. Onuncu makamı, Çalap Tanrı'ya ulaşmaktır.[6]

Makâlât'ın birçok manzum ve mensur nüshası bulunmaktadır.

Makâlât'tan Seçmeler

"Öyle ise aziz kardeşim!

Hak Teâlâ'nın emirlerine sıkı sıkıya bağlı kalmak, yapın dediklerini yapmak, yapmayın dediklerinden de sakınmak, uzak kalmak gerekmektedir. Bunun için de insan olanlar, kendilerini tez ulu bileler ve Hak Teâlâ hazretlerinin yasakladıklarından sakınalar. İnşaallâhu Teâlâ, bu gibi insanların amel ve hâllerinin nasıl olduğunu marifet vasıtasıyla Mahşer'de hatırlarız. Amma âbidlerin taâtları (kullukları): Namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek, vatan tehlikede olunca harbe iştirak etmek, cenabetlik durumunda gusl alıp temizlenmek ve nefsî arzularından uzak durup, dünyayı terk edip ahireti sevmektir." (Güzel, 2002: 166-167)

"Kul, Çalap Tanrı'ya kırk makam'da erişir, dost olur. Bu Kırk Makam'dan onu şeriat, onu tarikat, onu marifet onu da hakikat içindedir. Şeriatın ilk makamı iman getirmektir. İmanın da altı şartı vardır. Onlar da; Allah'ın birliğine, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kaza ve kaderin, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmaktır." (Güzel, 2002: 176)

"Fahr-ı âlem Muhammed Mustafa şöyle buyurur: 'Her kimin ibadeti yoksa yaptığı bütün hayırlar kabul olmaz.'

Şimdi en büyük ibadet 'Ya Rabbi' demektir. İhlâsla ama cân u gönülden ihlasla 'Ya Rabbi' demek kolay değildir. Şimdi her kimin ki Allâhu Teâlâ'dan bir nasibi varsa bu kadar sözden bir şeyler anlar ve gece gündüz Allah'ın zikriyle meşgul olur. Şimdi her kim ki Allah'ın zikriyle meşgul olursa o kişi her türlü zahmetlerden kurtulur, rahmetlere ulaşır." (Güzel, 2002: 210-211)

"Şimdi müminin gönlü Kâbe'ye benzer. Kâbe'ye giden ayağı ile yürür. Amma gönül isteyen, yüzü üzre varması gerek. Onun için âşıklar yüzlerini yere sürerler. Şimdi Kâbe'ye gidene kılavuz gerektir. Kur'ân ona kılavuzdur, yoldaştır. Amma gönle yoldaş, Çalap Tanrı'dır." (Güzel, 2002: 236-237)

"İnsanın yaratılışı (şekli) bile Muhammed (Arap harfleriyle dört harf) adının harfleri üzeredir. Gerçekten de insanın başı mim, iki eli hâ, karnı mim, iki ayağı dal gibidir. Ve hem namazın da emri Ahmed adının harfleri üzeredir. Bunda da kıyam elif'e, rükû ha'ya, sücud mim'e, tahiyyat dal'a benzer. '*O halde haydi siz akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı namazlarını) sabaha kavuştuğunuzda (sabah namazını) gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde (öğle ve ikindi namazlarını kılarak) Allah'ı tesbih ediniz. Göklerde ve yerde hamd ancak ona mahsustur.'* (Rum Suresi 17-18) Ve hem insanda oğlanlık, çocukluk çağı, sabah namazına, erginlik çağı, öğle namazına, yiğitlik, delikanlılık çağı, ikindi namazına, kırgıllık, olgunluk çağı, akşam namazına, pirlik, kocalık çağı da yatsı namazına benzer." (Güzel, 2002: 239)

3. Fâtiha Tefsiri

Hacı Bektaş Veli hakkında incelemelerde bulunan araştırmacılar onun eserleri arasında *Fâtiha Tefsiri'ni* de göstermektedirler. Bu konuda neşredilen yayınlarda eser

hakkında bilgi verilirken Baha Said'in *Türk Yurdu*'nda yayınlanan makalesine[7] atıfta bulunulmaktadır.

Baha Said, makalesinde "*Manisa'da Valide Camii Kütüphanesi'nde (M.1315), Derviş Aliyy'ül-Mevlevîyyü'l Bektaşî el yazısıyla ve rik'a olarak tebyiz edilen bir defter vardır. Bu defter Tire'de Hacı Necip Paşa Kütüphanesi'nde mevcut olan ve Hacı Bektâş'a isnâd edilen Tefsîr-i Fâtiha'nın kopyası olup...*" ifadeleriyle eserden haberdar etmiş, (Görkem, 2006: 297) Fuat Köprülü de *Anadolu'da İslâmiyet* adlı makalesinde aynı bilgiyi kullanmıştır: "*Baha Said Bey muahharan yanan Tire Kütüphanesi'nde Hacı Bektaş'a ait bir Tefsir-i Fâtiha ile Makâlât-ı Erbaîn mevcut olduğunu rivayet ediyor.*" (Köprülü, 2000: 105)

Makâlât hakkında kapsamlı bir çalışma yapan Esat Coşan ise Tire Kütüphanesi'ne gittiğini fakat eserin herhangi bir nüshasına veya ilgili bir kaydına rastlayamadığını ifade eder. (Coşan, 1986: XXXIX)

Aynı şekilde Bektaşî Dedebabası Bedri Noyan da *"Baha Said Bey Türk Yurdu'ndaki yazısında Manisa Valide Camii Kitaplığı'nda 1315 yılında (Derviş Aliyy'ül-Mevleviyyü'l-Bektaşî) eliyle rika ile yazılı bir defterden söz ediyor. Bu yazma Tire'de Hacı Necip Paşa Kitaplığı'nda bulunan ve Hazreti Pir Hacı Bektaş Veli eseri olan Tefsîr-i Fâtiha'nın bir kopyasıdır. Tire'de otobüs garajının yakınında olan bu kitaplık bir zaman bir yangın da geçirmişti. Fakirleri Tire'de bu asıl nüshayı aradımsa da bulamadım.*" (Noyan, 1987: 33, 34)

Tasavvuf edebiyatı ve Bektaşîlik konusundaki çalışmalarıyla tanınan Abdurrahman Güzel de "*Mutasavvıfların, özellikle Fâtiha, Yasin-i Şerif Tefsiri gibi birtakım tefsirler yazma geleneği Hacı Bektaş'ın da böyle bir eseri bulunabileceğini muhtemel kılmaktadır.*" ifadesiyle eserin

Hacı Bektaş Veli'ye aitliği konusunda görüş bildirmiştir. (Güzel, 2001: 322)

Yaptıkları çalışmalarla Hacı Bektaş Veli hakkındaki bilgilere ve Bektaşîlik sahasına önemli katkılar sağlayan bilim adamlarımız, Hacı Bektaş Veli'nin *Fâtiha Tefsiri* adlı eserinin varlığı hususunda hemfikirdirler. Fakat ilgili alıntılarda da ifade edildiği gibi kütüphanelerimizde böyle bir eserin nüshasına rastlanamamıştır.

İngiltere'de yaptığımız araştırmalar sırasında British Museum Library'de yazma eserleri incelerken Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât'ıyla* bir arada istinsah edilmiş olarak *Fatiha Tefsiri* tarafımızdan bulunmuştur. Daha sonra Süleymaniye Kütüphanesi'nde de aynı eserin bir başka nüshası tarafımızdan bulunarak her iki eser karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Fâtiha Tefsiri'nin bulunduğu yazma eserin başında: "*Sultân el-Hacı Bektâşu'l-Horasânî rahmetullâhi aleyh ol dîn çerağı, îmân nurının bağı, erenlerün turağı, şöyle beyan kılur kim...*" ifadeleri yer almaktadır.

Yazma eserin sonunda ise: *"...Baki mübarek haberler, hayırlu sözler Kur'ân tefsirinde, peygamber hadisinde ve tezkiretü'l-evliyada isterler ise ma'lûm olına inşâallâhu Teâlâ lîkin Allah Teâlâ'nun rahmeti ve peygamberün şefaati ol kişilere olsun kim bunı yazan zaîf, biçare cânіçün bir Fâtihatu'l-kitâb üç kerre İhlâs kulhüvallâhu ehad okuya üç kere peygambere salavât vire, her kim bu vasıyyeti yerine getüre, Muhammed Mustafa andan hoşnûd ola, âmin yâ Rabbe'l-âlemîn.*" ifadeleri bulunmaktadır.

British Museum Library'deki nüsha harekeli nesih hattıyla yazılmış olup varakları sağlamdır. *Fâtiha Tefsiri* 16 varaktan oluşmakta olup eserin istinsah kaydı bulunmamaktadır. Fâtiha sûresinin son kelimesi ile ilgili izah

yarım kalmıştır. Bu nüshada eserin son sayfası eksiktir. Daha sonra eserin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshasından yararlanılarak British Museum Nüshası'nın eksik kalan son kısmı da tamamlanmıştır.

Fâtiha Tefsiri, Hacı Bektaş Veli'nin tefsir tarzındaki bir başka eseri olan *Besmele Tefsiri* ile bazı ortaklıklar taşımaktadır. Bu eser de *Besmele Tefsiri* gibi yine Hacı Bektaş Veli'nin bir diğer eseri *Makâlât'la* birlikte arka arkaya istinsah edilmiştir. *Besmele Tefsiri* ile diğer bir benzerlik eserin girişinde Mirac hadisesine telmih yapılmasıdır.

Besmele Tefsiri'nin girişinde "*…Mi'rac gicesi Muhammed Mustafa'ya hitâb kıldı kim eger dilersen her bir işde yardımum senün ile ola, ism-i a'zâmum dahı keremüm dahı lutfum bildürem, adum her hâlde dilinde olsun andan Rasûl eyitti…*" (Duran, 2007: 42) ifadeleri yer almaktadır.

Fâtiha Tefsiri'nde de besmele, hamdele ve salveleden hemen sonra "*…ol gice kim Hak Subhânehû ve Teâlâ beni Mi'râc'a kıgırdı, dördünci göge erdügümde bir katı âvâz işitdüm, anun heybetüden dükeli ferişteler yüzün düştiler.*"[8] ifadeleriye esere giriş yapılır.

Eserde ayrıca *Besmele Tefsiri'nde* olduğu gibi, zaman zaman ayet ve hadisler iktibas edilmiştir. İki eserin üslûbu ve anlatım tarzı da birbirine birçok yönden benzemektedir. Örnek olarak *Besmele Tefsiri'nde* "*…eyi di ümmetine, "Bismillâhirrahmânirrahîm" desünler, Allah dedükleri vaktın andan ötürü ne kadar ömür geçürdilerse dükelin taatile geçürmiş gibi dutam, Er-Rahmân dedüklerinden ötürü dünün bir nicesin taat kılanlar müzdin virem, Er-Rahîm dedüklerinden ötürü dünün gün uzun oruç dutmış ve gazilik kılmış sevabın verem…* (Duran, 2007: 93)

ifadesi *Fâtiha Tefsiri*'nde *"… gayri'l magdûbi aleyhim" on biş harfdür, toksan tokuza katsan yüz on dört harf olur, Kur'ân dahı yüz on dört sûredür, her kim bu yüz on dört harfi okısa dükeli Kur'ân'ı okımışça sevâb bulur."9* şeklinde benzer bir anlatım tarzıyla ifade edilmiştir.

Besmele Tefsiri'nde Fatiha Suresi ile ilgili yer alan *"Tanrı Teâlâ Resûl'e hitâb kıldı eyitdi, ya Ahmed dört kitab kim gökden indi ne varısa dükelin dirdüm Fatiha'da kodum ne kim Fatiha'da varısa dükelin "Bismillâhirrahmânirrahîm" içinde kodum kim senün ümmetünden bir kez "Bismillâhirrahmânirrahîm" okurısa dogru itikad birle Tevrît'i, İncîl'i, Zebûr'ı, Furkân'ı okumuşça sevâb virem dahı bunlarunıla taat kılmışca sevâb virem…"* (Duran, 2007: 156) ifadelerinin hemen hemen aynısı benzer kelimeler ve üslûp ile *Fâtiha Tefsiri*'nde şu şekilde yer almaktadır: "*…Kur'ân'un bünyâdı Fâtiha'dur Hazret-i Rasûl sallâllâhu aleyhi vesellem eydür Hak Teâlâ Tevrîd ve İncîl'de ve Zebûr'da her ne kim zikr itdise mecmûı Kur'ân'dur kim Fâtiha'yı sıdkıla okıya İncîl'i ve Zebûr'ı ve Tevrît'i ve Kur'ân'ı okımışca sevâb bula…*"[10]

Bu örneklerde de görüldüğü gibi *Fâtiha Tefsiri'nde* kullanılan metot, üslûptaki benzerlikler ile ortak kelime ve cümleler bize her iki eserin müellifinin aynı olduğu kanaatini vermektedir.

Eser, isminden de anlaşılacağı üzere *Kur'ân-ı Kerim*'in ilk suresi olan Fâtiha'nın kelime kelime tefsiridir. Müellif, sufi gelenek içinde yaygın olarak tercih edilen metnin bâtıni manalarını tefsir ederek eserini oluşturmuştur. Eserde Fâtiha Suresi'ndeki kelimelerin sayıları ve bu surede kullanılmayan harflerle ilgili tasavvufî yorumlar yapılması eserin dikkat çekici bir özelliğidir.

Fâtiha Tefsiri
(Sadeleştirilmiş Tam Metin)

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla,

Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'adır. Salât ve selâm onun en hayırlı yarattığı Muhammed'in (a.s.m.) ve onun bütün ehlinin üzerine olsun. Bundan sonra, âlemin, ayın on dördü gibi aydınlık ve en yüksek mevkide olanı, insanlığın efendisi, bütün varlıklara mucize olarak gönderilen, bütün kâinatın en büyüğü, en yücesi ve ümmetinin bağışlanmasına aracı olan ve kıyamet gününde ümmetine baş olan ve temiz olanların en yücesi ve vefa kubbesinin ay yüzlüsü, *temiz ve safiliğin evveli ve başlangıcının en iyisi, başı, reisi, mevcudatın bütün varlıkların en şereflisi,* âlemlerin sevinci, insanlığın en iyisi ve zamanın tamamlayıcısı son peygamber, bütün varlık âlemi içinde en seçkin olan, kendisine tesbih edilen ve yüce hikmetlerinin ululuk sıfatına mahsus olan, yüceltilmiş, arınmış, seçilmiş olan Muhammed Mustafa (a.s.m.) Allah'ın selamı onun, ehlinin, dostlarının, eşlerinin, soyundan gelenlerin, hidayet veren mürşitlerin ve doğru yolu bulan halifelerin üzerine olsun.

Bundan sonra; O, (Hz. Muhammed) inci gibi değerli sözleriyle, *şeker ağzından* buyurur ki: "O gece kendisine tesbih edilen Hak beni Mi'râc'a çağırdı. Dördüncü *kat* göğe yükseldiğimde, *vardığımda* gür bir ses işittim. O sesin heybetinden bütün melekler *yüzükoyun* secdeye vardılar. *Kardeşim* Cebrail Aleyhisselâma sordum:

– Ey kardeşim bu ses neyin sesidir?

Cebrail Aleyhisselâm cevap verdi:

– *Şöyle bil ki* Ey Allah'ın Resulü, Yüce Allah Cehennem'de bir kuyu yarattı, ona Gayya adını verdi. O kuyuyu bin yıl kızdırdılar, kapkara oldu. Bin yıl daha kızdırdılar, kıpkızıl oldu. Ve (Allah) yine buyurdu, (bunun üzerine) bin yıl daha

kızdırdılar, bembeyaz oldu. Daha sonra Allah o kuyunun içinde bir yılan yarattı. Eğer onun ağzından bir damla zehir dünya denizlerine düşseydi, bütün denizlerin tamamını onun zehri kaplardı. O kuyuyu kızdırırlarken kuyudan bir taş koptu. O zaman henüz Âdem Peygamber (a.s.) yaratılmamıştı. O taş daha yeni düştü. Bu ses onun sesidir.

Hazreti Resul (a.s.) sordu:

– Ey *kardeşim* Cebrail! O kuyuyu ne kadar dehşetli tasvir ettin. Orası kimlerin yeridir? *Gönlüm korktu.*

Cebrail cevap verdi:

– *Hak Teâlâ kelâm-ı kadiminde Kur'ân'da onun özelliklerini buyurdu. Kavlehû Teâlâ "Fesevfe yülkavne gayen." yani "Artık yakında gayy (cehennemde en alt bölüm) ile karşılaşacaklar."*

Ayrıca bir yerde daha buyurdu "Kad tebeyyene'r-ruşdü mine'l-ğayy." Yani "Doğru yol sapkınlıktan, Hak batıldan ayrılıp belli olmuş." Ey Allah'ın Resulü, bu kuyu Hak Teâlâ'nın nimetlerini yiyip de dünyaya dalan, beş vakit namazı kılmayan kişilerin yeridir.

Hazreti Resul söyledi:

– "Men terake's-salâte müteammiden fekad kefera." Yani "Kim namazı kasten terk ederse nankör olur." Namaz dinin *direğidir,* şükrüdür. Her kim Hak Teâlâ'nın nimetlerini yese, namaz kılsa onun nimetleri artar. Nitekim başka bir yerde Yüce Hak *Kur'ân'da* şöyle buyurur: "Velein şekertüm le ezîdenneküm." yani "Kim nimete şükretmezse o nimet ondan alınır." Bu da "velein kefertüm inne azâbî le şedîdün." (*Ama nankörlük ederseniz haberiniz olsun ki azabım pek şiddetlidir.*) ayetiyle buyurulmuştur. Ayrıca şöyle bil ki "*Her kim namazı kılmasa dini yoktur.*"

Kendisine tesbih edilen Yüce Allah, Musa Peygamber'e (a.s.) münacatı Tur Dağı'nda verdi. İbrahim Peygamber'e

(a.s.) münacatı mescitler, ateş içinde verdi. Yunus Peygamber'e (a.s.) münacatı balık karnında verdi. Yusuf Peygamber'e (a.s.) münacatı kuyu içinde verdi. Ve iki cihanın övüncü Muhammed Mustafa'ya (a.s.) münacatı gökler içinde verdi. Ümmetine münacatı namaz, *mescitler* içinde verdi. Her kim namaz kılsa Yüce Allah ile konuşmuş gibidir, *kendisinden Tanrı'ya övgülerde sunar* her kişi kim namaza girse "**Allahu Ekber**" dese yani *"Ey Yüce Tanrı,* ilâhî en büyüksün.", "Ben günah denizine düştümse sen çıkar." der. Ayrıca namaza başlayıp "eûzübillâhi" dese yani "Sen Tanrı'ya sığındım." dese, Yüce Hak der:

– Ey kulum kimden korkarsın?

Kul söyler:

– "**Mine'şeytânirracîm**" yani "Ol sürülen şeytandan ve devlerden."

Yine "**Bismillâh**"ı söylese yani Allah'ın adıyla başladım. "**Errahmânirrahîm**" onun gibi, "Allah ki şefkatli ayrıca esirgeyici ve bağışlayıcıdır." Yine "**Elhamdülillah**" deyip başlayınca yani kul, "Şükür Tanrı'ya, şükür olsun." deyince Hak sorar:

– Nasıl bir Tanrı'ya şükredersin?

Kul:

– Âlemlerin Rabbi olan, âlemleri yaratan ve besleyen Tanrı'ya şükrederim, diye cevap verir ve devam eder:

"**Errahmânirrahîm**" yani "Ey Rabbim bana rahmet et, beni bağışla."

Bunun üzerine yaratıcı sorar:

– Nerede rahmet edeyim ve neyi bağışlayayım?

Kul cevap verir:

– "**Mâliki yevmi'd-dîn**" yani ol ceza ve mükafat gününde yargılayıcı olacaksın, o anda rahmet et ve orada Cenneti bağışla.

Kul yine söyler:

– “**İyyâke na’büdü**” yani ‘Sana taparız.’ “**ve iyyâke nestaîne**” ‘Ancak Senden yardım dileriz.’

Yaratıcı sorar:

– Benden nasıl bir yardım dilersin?

Kul cevap verir:

– “**İhdine’s-sırâta’l-mustakîm**” bizi doğru yola ulaştır. “**Sırâtallezîne**” şu kişilerin yoluna ulaştır ki “**en amte aleyhim**” sen onların nimetlerini artırdın. “**Gayri’l-mağdûbi aleyhim**” Bizi öfkelendiklerinden “**veladdâllîn**” azgınlardan kılma, âmin.

Yaratıcı buyurdu:

– Ey kulum mü’minler için Fâtiha’yı okumak Allah ile konuşmak gibidir. Siz bir dünya beyiyle konuştuğunuz zaman sevinirsiniz. Peki, o padişahlar padişahıyla konuşmak sizi niçin sevindirmez? Neden ibadet ve kullukla meşgul olmuyorsunuz?

Ayrıca bilin ki Elhamdülillah Suresi yedi ayettir. Kim ki bu yedi ayeti okusa Hak Tealâ onu yedi cehennemden azat eylesin. Ayrıca şu şekilde rivayet ederler ki: Hak Teala tarafından Hazreti Resulullaha (a.s.) Fatiha Suresi indiğinde lanetlenmiş İblis yas tuttu ve çok ağladı. Şeytana tâbi olanlar, *askerleri* başına toplânıp niçin ağladığını sordular.

Şeytan onlara şu şekilde cevap verdi:

– Daha ne olsun. Bugün Muhammed’e Fâtiha Suresi indi. Muhammed ümmeti bu sureyi okuduğunda Cennet’e gireceklerdir, artık ben onlara güç yetiremem, onları azdıramam, diye ağlıyorum.

Ey mü’minler, size müjde olsun ki bir kimse doğruluk ve samimiyetle iman etse, peygamberi hak bilse, namaz kılsa, Hak Teâlâ cehennem ile onun arasında yetmiş bin

rahmet perdesi koyar. Her perdenin aralığı yetmiş bin yıllık yol olmuştur.

Bir hikâyede şöyle rivayet edilir:

Rum Kayseri, Muaviye'ye mektup göndererek sorar:

– Kur'ân'da hangi surede yedi harf yoktur?

Muaviye âciz kalır. Hz. Ali'nin huzuruna gelir ve sorar:

– Ey Ali, Kur'ân'da kendisinde yedi harf olmayan hangi suredir?

Hz. Ali söyler:

– Elhamdulillah Suresi'dir. Evvel se'dir. Cehennemin bir adı Sübûr'dur. Elhamdü Suresi'ni okuyan Sübûr'dan âzâd olur. İkinci cim'dir. Cehennem adına işaret eder. Elhamdü Suresini okuyan cehenneme girmesin. Üçüncü hı'dır. Cehennemin bir adı Hâviye'dir. Elhamdü Suresini okuyan Hâviye'ye girmesin. Dördüncü zı'dır. Cehennemin bir adı Zakkum'dur. Elhamdü Suresini okuyan Zakkum'a girmesin. Beşinci şın'dır. Cehennemin bir adı Şirktir. Elhamdü Suresi'ni okuyan Şirk'e girmesin. Altıncı zî'dır. Cehennemin bir adı Lezzâ'dır. Fâtiha Suresi'ni okuyan Lazzâ'ya girmesin. Yedinci fe'dir. Cehennemin bir adı Firâk'tır. Elhamdü Suresini okuyan Firâk'a girmesin. Yüce Allah'ın izniyle daima rahata ulaşsın.

Hikâye: Enes bin Malik şöyle rivayet eder; Hazreti Resûlullah Aleyhisselâma "Fâtiha'nın sevabı ne kadardır?" diye sordum. Resul buyurdu:

– Ey Enes, ben Cebrail'e sordum, Cebrail, Mikail'e sordu. Mikail, İsrafil'e sordu. İsrafil, Levh'e sordu. Levh kaleme sordu. Kalem cevap verdi:

– Ey Levh, Hak Teâlâ yeryüzünü yarattıktan sonra nida geldi:

"Yaz ey kâlem!" Ben cevap verdim:

– İlâhî, ne yazayım?

Nida geldi:

– Elhamdü Suresini yaz. “Rabb’il âlemîn”i yazdığımda bundan bir nur sıçradı, arşa dokundu. Arş iki parça oldu. Bir parçasından bütün melekleri yarattı, diğer parçasından sekiz cenneti yarattı. Yine nida geldi:

– “Yaz ey kalem!”

Ben sordum:

– İlâhi neyi yazayım?

Nida geldi:

– “Errahmânirrahîm”i yaz!

Yazdım. Benden bir nur sıçradı, arşa dokundu. Rahmet denizini bundan yarattı. Müminlerin canıyla ilgili bir nida geldi.

Yaz ey kalem!

Ben sordum:

– Ey Rabbim ne yazayım?

Nida geldi:

– “Mâliki yevmiddîn”i yaz!

Yazdım. Benden bir nur sıçradı. Arşa dokundu. Bundan, kâfirlere hak ettikleri karşılığı vermek için adalet denizini yarattı.

Yine nida geldi:

– Yaz ey kalem!

Ben:

– Ne yazayım, diye sordum.

– “İyyâke na’büdü ve iyyâke nestaîn”i yaz!

Yazdım, bundan bir nur sıçradı.

Arşa dokundu. Tevhid denizini ondan yarattı. Yine nida geldi:

– Yaz ey kalem!

– "Ne yazayım?" diye sordum:

– "İhdine's'sırâtal-müstakîm"i yaz, diye nida geldi. Yazdım, benden bir nur sıçradı. Arşa dokundu "şarâban tahûr"u ondan yarattı. Yine nida geldi:

– Yaz ey kalem!

Ben ne yazayım diye sordum.

– "Sırâtallezîne en'amte aleyhim"i yaz, diye hitap geldi. Sonra yazdım. Bundan bir nur sıçradı. Arşa dokundu. Rızık ondan yaratıldı.

On sekiz bin âlem halkına rızık vermek için yine nida geldi:

– Yaz ey kalem!

Ben:

– Ne yazayım, diye sordum:

– "Gayri'l-mağdûbi aleyhim" yaz, diye nida geldi. Sonra yazdım, bundan zulmet sıçradı. Bin yıl havada asılı kaldı. Sonra tekrar indi. Kıyamet günü ondan yaratıldı. Yine nida geldi:

– Yaz ey kalem!

Ben:

– Ya Rabbi ne yazayım, dedim.

Yüce hitabından:

– "Veladdâllîn" yaz!

Bu da işitildi. Sonra yazdım Bundan bir parça ateş sıçradı. Bin yıl havada asılı durdu. Sonra tekrar indi. Cehennem ondan yaratıldı.

Hak Teâlâ altı nesneyi dost tuttu. Önce el yıkamayı, (abdest almayı) böyle yaparsa elini neye sürse bereketlenir. İkinci sabır kılmayı dost tuttu. Nitekim Kur'ân'da Âl-i İmran Suresi 146. ayetin sonunda buyurmuştur:

"İnnallâhe yühıbbu's-sâbirîn." [Allah yolunda, kendilerine isabet eden şeyler (elem ve sıkıntılar) sebebiyle gevşemediler,

zayıflık göstermediler ve boyun da eğmediler. Allah, sabredenleri sever.] Üçüncü, sünnet ve farîzayı işleyeni dost edindi, Cennet'i onlara bağışladı, onları Cennet'e atıverdi. Dördüncü, tevekkül etmeyi dost edindi. Cümle işi bitirmek için bu yol oldu, delili Kur'ânda "Ve men yetevekkel ale'llâhi fehüve hasbühü. (Allah'a dayanıp güvenene Allah kâfidir.) (Talâk, 65/3) Beşinci, şükür kılanı dost edindi. Nimet artığını ona verdi. Delili Kur'ân'da "Le in şekertüm le ezidenneküm." (Eğer şükredersenız ben nimetlerimi daha da artırırım.)

Ve dahi bil ki Fatiha'nın, Elhamdü'nün on adı vardır. Evvel, Fâtihatü'l-Kitâp'dır. İkinci, Ümmü'l-Kur'ân'dır. Üçüncü, Seb'al-Mesâni'dir. Dördüncü Suretü'ş-Şifâ'dır. Beşinci Esâsu'l-Kur'ân'dır. Altıncı Temmetü's-Salât'tır. Yedinci Suretü'l-Kenz'dir. Sekizinci Sûretü'l-Medine'dir. Dokuzuncu Nur'dur. Onuncu Elhamdü Suresi'dir.

Ayrıca bu on adın her birinde bir rahmet *bir hikmet* vardır. *Evvel kalem Levh-i Mahfuz yazdı, Resûlullah da evvel Fâtiha yazdı.* Hazreti Resulullah aleyhi veselleme önce Fâtiha nâzil oldu. Namazda okudu, onun için Fâtihatü'l-Kitâp derler. İkinci Seb'al-Mesânî diye isimlendirilmesinin sebebi şudur ki her rekâtta bir kere okunur ve yedi ayettir. Hazreti Resûlullah Aleyhi vesellem buyurur:

– "Hak Teâlâ bana hiç bir peygambere vermediği iki nûr verdi. Bunların ilki Fâtiha Suresi, ikincisi Bakara Suresi'dir. (Allah) o kadar Kur'ân (sureleri) gönderdi, hiç karşılık istemedi. Fâtiha Suresi gediğinde karşılık istedi.

– "Nitekim Kur'ân'da buyurur: "Velekad âtaynâke seb'an mine'l-mesânî ve'l-Kur'ânü'l-azîm" Levh-i Mahfûz (Allah'ın takdir ettiği olmuş olacak bütün şeylerin üzerinde yazılı bulunduğu Levha)da Sûretü'n-Nâs derler. Bunun anlamı şudur ki: Göklerin esası Beytü'l-Mâmûr'dur. Yerlerdeki esas Kâbe'dir. Cehennemin esası hâviyedir.

Uçmak'ın esası cennetler, bahçelerdir. Ve bütün kitapların esası Kur'ândır. Kur'ân'ın esası Fâtihâ'dır. Hazreti Resulullah -selam onun üzerine olsun- buyurur:

Hak Teâlâ Tevrat, İncil ve Zebûr'da her ne anlattıysa tamamı Kur'ân'dadır. Kim Fâtihâ'yı doğru ve samimiyetle okursa İncil'i, Zebûr'u, Tevrat'ı ve Kur'ân'ı okumuş gibi sevap bulur.

"Elhamdü" beş harftir. Namaz beş vakittir. Kim bu beş harfi okursa namazda kusuru olsa bu beş harf hürmetine Hak Teâlâ onu af eyleye.

Allah üç harftir. Üçü beşe ekle, sekiz harf olur. Kim bu sekiz harfi okusa Yüce Tanrı sekiz cennet kapısını ona açıverir.

"Rabbi'l-âlemîn" on harftir. On harfi sekize katsan on sekiz olur. Hak Teâlâ on sekiz bin âlemi yarattı. Her kim bu on sekiz harfi okusa on sekiz bin âlem halkı kadar sevap verir.

"Errahmânirrahîm" on iki harftir. On sekiz ilave edin. Otuz harf olur. Sırat Köprüsü otuz bin yıllık yoldur. Her kim bu otuz harfi okusa Sırat'ı yıldırım gibi geçer.

"Mâliki yevmi'ddîn" on iki harftir. Otuza on iki ilave etsen kırk iki harf olur. Kim bu kırk iki harfi okursa kırk iki yıl Hak Teâlâ'ya ibadet etmişçe sevap bulur.

"İyyâke na'büdü" sekiz harftir. Kırk ikiye eklesen elli harf olur. Kıyamet günü elli bin *yıllık yoldur*. Nitekim Yüce Allah Kur'ân'da buyurur: "Ve alâ fî yevmin kâne mikdâruhû hamsîne elfe senetin" (*Melekler ve Ruh onun arşına miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler.*) Her kim bu elli harfi okusa Hak Teâlâ onu Kıyamet işlerinden korusun. *Ona gölge versin.*

Ve "iyyâke nestaînü" on bir harftir. Elliye eklesen altmış bir harf olur. Tesbih edilen Yüce Allah, altmış deniz

yarattı. Bu altmış bir harfi okusa o denizlerin damlası kadar sevap bulur.

"İhdine's-sırâta'l-mustakîm" on dokuz harftir. Altmış bire eklesen seksen harf olur. Her kim bu seksen harfi okusa seksen yıl oruç tutmuş gibi, *geceler boyunca ibadet yapmış gibi* sevap bulur.

"Sırâtallezîne en'amte aleyhim" on dokuz harftir. Hak Teâlâ'nın doksan dokuz adı vardır. Her kim bu doksan dokuz harfi okusa Hak Teâlâ'nın doksan dokuz ismini zikretmiş gibi sevap bulur. Yani şüphesiz cennet ehlidir.

"Gayri'l mağdûbi aleyhim" on beş harftir. Doksan dokuza katsan yüz on dört harf olur. Kur'ân dahi yüz on dört suredir. Her kim bu yüz on dört harfi okusa Kur'ân'ın tamamını okumuş gibi sevap bulur.

"Veladdâllîn" on harftir. Yüz on dörde eklesen, yüz yirmi dört olur. Hak Teâlâ'nın yüz yirmi dört bin peygamberi vardır. Her kim bu on harfi okusa, yüz yirmi dört bin[11] *civarında -eksik ya da fazla- peygamber yaratmıştır. Her kim Fâtiha Sûresi'nin tamamını düzgünce okursa önceki peygamberlerin mükafatı kadar sevap bulacaktır. İnşaallâhu Teâlâ. İlâhî, sen bizleri bu sevaplardan mahrum eyleme! Bu metni yazanı, bu metni okuyanı ve bütün Müslümanları da mahrum eyleme. Ya ilâhî, ya padişahlar padişahı, âlemlerin Rabbi olan Allah'ım, Nebi'nin hürmeti için rahmetinden bizleri esirgeme.*

4. Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye

Farsça olan eser, Alemdar Yalçın koordinatörlüğünde Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi tarafından basılmıştır.

"Eserin tamamı açık ve yalın görünmekle birlikte, eser

yoğun tasavvuf ıstılahları ve mecazlarla yüklüdür. Kitabın en dikkat çekici yönlerinden biri de yaradan ve yaradılmışla ilgili olarak verdiği hükümlerin tümünü *Kur'ân*'dan bunu açıklayan bir ayetle desteklemiş olmasıdır ki bu ayetlerin, çağında yazılmış benzer kitaplarda hiç kullanılmadığını veya çok az atıf yapıldığını söyleyebiliriz." (Yalçın: 2004: XI)

Eserdeki konular Hacı Bektaş Veli'nin diğer eserlerinde işlenen bahislerle benzerlikler taşımaktadır. Eserin Hacı Bektaş Veli'ye ait oluşuyla ilgili rapor hazırlayanlardan Fars Dili ve Edebiyatı uzmanı Mürsel Öztürk'e göre "Eser, öğretici mahiyette olup sade ve her türlü edebi sanattan uzak bir Farsçayla mensur olarak soru-cevap şeklinde yazılmıştır. Yazar, dinî, ahlâkî ve tasavvufi konularda sorduğu kısa sorulara Arapça ayetleri, hadisleri ve Islâm büyüklerinin sözlerini şahit göstererek cevap vermiş, şahit gösterdiği Arapça cümleleri Farsçaya çevirmiş, karmaşık ve anlaşılması güç konuları herkesin anlayabileceği bir şekilde anlatmıştır." (Yalçın, 2004: V)

Bir başka raportör, antropolog Belkıs Temren de eser hakkında, "Hacı Bektaş Veli'nin öğretisi doğrultusunda kıymetli açıklamalar ve yorumlamalar içermektedir." der. (Yalçın, 2004: VI)

Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye'den Seçmeler

Derviş, Allah'ın adını anmayı (zikri) dilinden düşürmemeli ve gönlünde Allah'ın adını anmaktan başka bir şeye yer vermemelidir. Talibin meramı ve şikâyeti Allah'tan başkasına olmamalıdır. Çünkü gönül, Allah'ın göründüğü ve baktığı yerdir. Oraya O'ndan başkası için yol yoktur.

Kıta:

"İsterim ki, yüreğimden yabancılarla sohbetin kökünü

kazıyayım, gönül bahçemde dost fidanından başkasına izin vermeyeyim. Dünya ve ahiret gamını gönlümden çıkarayım, ev ya uyumak yeridir ya da dost yeridir. Sabah akşam kendimden geçinceye kadar Allah'ın adını anmakla meşgul olayım."

Bu konuda Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Ey inananlar Allah'ı çok anın O'nu sabah akşam tesbîh edin." (Yalçın, 2004: 7-8)

Yüce Allah'ın elçisi -Allah'ın selamı üzerine olsun-şöyle buyuruyor: "Namaz mü'minin mi'racıdır. O hâlde hangi salâtın yani namazın mü'minin mi'racı olduğunu bilmelisin. Dünyadan el yumalı ve ahiretten el etek çekmeli, nefsini kurban etmeli, kalıcılığa, bekâya ulaşabilmek için yokluk (fenâ) denizinde boğulmalısın. Böyle bir namaz mü'minin mi'racı olur." (Yalçın, 2004: 17-18)

Bil ki Kur'ân, âşıktan maşuka bir mektuptur. O hâlde ey derviş! Bilesin ki Kur'ân Allah'ın kelamıdır, Hazreti Peygamber'e -Allah'ın selamı üzerine olsun- amel etmek ve elçi olarak halka bildirilmek için indirilmiş bir kitaptır. Çünkü Yüce Allah onu dergâhının sevgilisi kıldı, iki cihanın maksadı ve padişahı eyledi. Onun başına büyüklük tacı koyarak hakkında: "Eğer sen olmasaydın, gökleri yaratmazdım, eğer sen olmasaydın, Rab olduğumu açıklamazdım." buyurmuştur. O halde ey derviş bilesin ki Yüce Allah'ın rızasını kazanmak ve Hazreti Mustafa'ya -Allah'ın selamı üzerine olsun- itaat etmek, Kur'ân'ın emridir. Buna göre kendini Kur'ân'a layık hale getirmeyen, onunla aydınlanmayan, onun rahmetini ve izzetini kazanmayan kör olmuş demektir. (Yalçın, 2004: 21)

Ey derviş bil ki Allah'ın velisi, kendi zamanının Nuh'udur. Onun yardımı, Allah'ın kullarını tufan belasından koruyan gemidir. Su tufanında her ne kadar su bela

ise de vücutlara yönelik olduğu için ondan kurtulmak kolaydır. Ancak cehalet tufanı ondan daha zordur, daha kötüdür. Çünkü onda boğulan kimse ilelebet kurtulamaz. (Yalçın, 2004: 30)

5. Şathiyye

Eser "İki sayfa kadar bir şathiyyedir. Öz Türkçe oluşu, çağının dil özelliklerini göstermesi bakımından değerlidir. Barak Baba şathiyyesine çok benzeyen bu parçayı Enverî'nin "Tuhfetü's-Sâlikîn" adıyla Türkçe olarak açıkladığı bilinir." (Noyan, 1987: 33)

Abdülbaki Gölpınarlı'nın "Bektaşî" makalesinde bildirdiğine göre "Şathiyye'ye Enverî'nin mesnevî ve gazel tarzındaki şiirleri eklenmiştir." Gölpınarlı, "*Tuffetü's-Sâlikîn*" adı verilen bu şerhte yeşil boya ile yazılmış şathiyyenin Hacı Bektaş'a ait olmasının ihtimal dahilinde bulunduğunu söyler. (Gölpınarlı, 1996: 96)

6. Hacı Bektaş'ın Nasihatleri

Eser Hacı Bektaş Veli'ye ait nasihat ve vasiyetlerden oluşmaktadır. Hacı Bektaş Veli'ye ait nasihat ve vasiyetlerin bir nüshası Hacıbektaş İlçesi Halk Kütüphanesi, Nu.29'da kayıtlıdır. Ayrıca, *Nasihatler* İstanbul Arkeoloji Kütüphanesi Nu. 891'de kayıtlıdır. *Mecmuatü'r-Resâil* içinde eksik olarak bulunduğu da bilinmektedir."[12]

7. Üssü'l-Hakîka

Ali Naci Baykal Dedebaba böyle bir eserden bahsetmiştir. Eserde, Mevlâna ile ilgili bölüm şu şekildedir: "Erenlerde, pirlerde ayrılık olur mu hiç? Güneşten kopan nurlar Allah yolunda buluşurlar. Her biri ayrı ayrı etrafına

nur saçar. Büyük de bir küçük de... Hepsi güneşten kopmuş, hepsi de birleşince aynı nur olmuş. İşte vahdete eriş. Erenlerde büyüklük küçüklük olmazmış. Çünkü Allah yolunda hepsi vahdete varmış. Hangi pire niyaz etsen Allah'a çıkar. Çünkü her evliyanın kalbinde Allah yatar." (Noyan 1987: 34)

8. Kitâbü'l-Fevâid

Hacı Bektaş Veli'nin diğer eserlerinde bulunan bahislerle benzerlikler taşıyan *Fevâid'in* Farsça bir nüshası da Fatih Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir.[13]

Eser, bazısı bir satırdan ibaret bazısı bir sayfadan fazla olan ve her faslın başında "Fâida" başlığı taşıyan 132 bölümden oluşur.

"Eserin İstanbul Üniversitesi'ndeki yazma nüshası Türkçeye çevrilmiş ve Mehmet Yaman tarafından 1994 yılında yayınlanmıştır. Eser muhteva olarak *Makâlât*'la çok büyük benzerlikler göstermektedir." (Güzel, 2000: 176)

Fuat Köprülü, bu eserin kesinlikle Hacı Bektaş Veli'ye ait olduğundan bahseder.

Fevâid'den seçmeler

Hacı Bektaş Veli'den tasavvufun ne olduğunu sordular:

Tasavvuf şudur ki: Her ne ki kafanda varsa bırakırsın, her ne ki elinde varsa verirsin. Ve kuyuya düşen ne yaparsa onu yaparsın. Ve yine buyurdu: Cenâb-ı Hak ile kulu arasında perde olan, yer ve gökler değildir. Arş ve kürsi değildir. Öyle hayal et ki aradaki perdeler sen ve benim. (Yaman: 23)

Dolu mideden ise üç şey meydana gelir: Biri gaflet, ikincisi şehvet, üçüncüsü mizaçsızlık. Mideyi doldurmamaktan

ise şunlar meydana gelir: Birincisi hikmet, ikincisi ibadet duygusu, üçüncüsü velayet. (Yaman: 48-49)

Hacı Bektaş Veli'ye sordular:

– Her şeyin en büyüğü nedir?

İki şeydir; İlim ve hilim. Çünkü ilim ile Hakk'a yol bulur ve hilim ile halka tahammül eder. (Yaman: 52)

Fıkıh ve hadis öğreniniz. Cahil mutasavvıflardan kaçınınız. Daima namazı cemaatle kılınız. (Yaman: 99)

Gönül bir şehirdir. Onda iki sultan vardır: Biri akıl, diğeri İblis. Akıl başta sultandır. Ve idrak onun naibidir. Zekâ nedir? İnsanın başına konmuş bir hüma kuşudur. Akıl sultanların askeri şunlardır: İlm-i billâh, riyâzât, adap, cömertlik, halkın sevgilisi olmak. Ve diğeri ki iblis-i şeytandır. İşi fenalıktır. Ve nefis onun naibidir. Ve onun askeri: Kibir, hased, cimrilik, hışım, gıybet, gülüşte aşırılık, ferahta aşırılık. (Yaman: 98)

Aşk, kalbin hayatıdır. Ruh, cesetlerin hayatıdır. (Yaman: 86)

9. Kırk Hadis

Abdulbaki Gölpınarlı tarafından Hacı Bektaş'a ait bir "Hadis-i Erba'în Şerhi" bulunduğu nakledilmiştir. (Gölpınarlı, 1936: 302) Eserin bir nüshası araştırmalarımız sırasında İngiltere British Museum Library'de bulunmuştur.

Bu eserde Hacı Bektaş Veli dervişlik ve fakirlikle ilgili hadisleri tercih ederek bunları kısaca yorumlamıştır.

Kırk Hadis'teki Hadisler (Sadeleştirilmiş metin)

Resul aleyhisselam şöyle buyuruyor: "Ne zaman ki bu âlem halkı dünya işleriyle meşgul olur (dünyaya dalar) ve para biriktirme (konusunda) hırs gösterirse Hak Te'âlâ

onları dört şey ile cezalandırır: 1. Kıtlık, 2. Devlet yöneticilerinin zulmü, 3. Hâkimlerin hainliği, 4. Düşmanların çokluğu.”

Resul aleyhisselam şöyle buyuruyor: “Her şeyin bir kilidi vardır. Cennetin kilidi de sabırdır.” Miskinlerin (aciz ve fakirlerin) ve dervişlerin sevgisidir. (Çünkü) onlar kıyamet gününde Hak Teâlâ’nın dostudur.

Resul (as) şöyle buyuruyor: “Fakirler ki gülüşleri ibadettir, şakaları tesbihtir ve uykuları sadakadır. Hak Teâlâ fakirlere günde üç kez rahmeti ile nazar eder.”

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: “Fakirlere iyilik yapın. Kıyamet günü geldiğinde onlara (yaptığınız iyiliklere) karşılık, yemeğinizden verdiğiniz bir lokma, içirdiğiniz bir içecek, giydirdiğiniz bir hırka, kaybettiklerinizi buldurur (yitiklerinize kavuşturur.)” “(Fakirlere denecek ki) Bugün (size yardım edenin) elini tutun ve (onunla birlikte) cennete girin.”

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: “Eğer bir derviş dervişliğine razı olursa (Hak katında) ondan daha hayırlı kimse olmaz.”

Resul aleyhisselam şöyle buyuruyor: “Fakirleri sevmek peygamberlerin ahlâkındandır. Onlar ile oturmak salihlerin (iyi insanların) davranışındandır. Onlardan nefret etmek ise münafıkların huyudur. “

Kim ki Hak Teâlâ’ya yakın olmak isterse (Allah’ın) cezasından ve hışmından korkup (O’na) iman getirsin. Resul Aleyhisselam şöyle buyuruyor: “Emin olmak (gerçek iman etmek); dervişlerin sohbetinde bulunmak ve onlara hizmet etmektir.”

Resul aleyhisselam şöyle buyuruyor: “Kıyamet gününde üç zümre vardır ki (onlar da) peygamberler gibi şefaat edeceklerdir. Bunlar, ilmi ile amel eden âlim, dervişlere

(fakirlere) hizmet eden (kişi), fakirlere iyi davranan (insan).”

İlmi ile amel eden âlime ve fakirliğine sabreden fakire Hak Teâlâ nazar eder. Âlim, peygamberin ümmetidir, fakir ise Allah'ın dostudur.

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: “Dervişler Allah Teâlâ'nın yeryüzündeki vekilleridir. Her kim ki onlara hor baksa (kötü davransa) Allah'ı hor görmüş gibidir. Her kim ki (onlara hizmet etse) Allah'a hizmet etmiş gibidir. Hak Teâlâ (onların) cennete gireceklerine kefildir.”

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: “(Allah) insanı çamurdan yarattı ama peygamberleri ve dervişleri cennet toprağından yarattı. Her kim Allah'ın nazarında iyi bir yere sahip olmak istiyorsa peygamberlere iman etsin ve fakirlere ikramda bulunsun.”

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: “(Dünyadaki) işlerin en hayırlısı şu üç iştir: Dervişlik, âlimlik ve dünyayı terk etmek.”

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: “Ya Bilal, Hak Teâlâ'nın dergâhında fakirlik suretinde görün, (sakın) zengin olarak görünme.”

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: “Allah Teâlâ'nın (her) an dervişlere rahmet okuyan ve onlar için şefaat dileyen melekleri vardır.”

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: “Musa Aleyhisselam celal sahibi yüce Allah'a sordu: (Ya Rabbi) senin sevdiklerin kimlerdir, (bana söyle, ben de onları) senin için seveyim.' Allah Teâlâ da ‘Benim sevdiklerim (benim yolumdan çıkmayan) sadıklar ve (kullukta) sabır gösteren dervişlerdir.' diye cevap verdi.”

Hz. Ali radıyallahu anh (Allah O'ndan razı olsun) rivayet ediyor: “Hazret-i Resul şöyle buyuruyor; Allah

Teâlâ'nın (en) sevgili kulları, rızkına kanaat eden fakirlerdir. Allah Teâlâ onlardan razıdır."

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: "Ümmetin en iyisi dervişler ve zayıflardır."

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: "Hak Teâlâ bir kulunu severse ona bela verir. Eğer daha çok severse ondan mal ve kavim (aile ve evlat) sevgisini alır (onları aradan kaldırır)."

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: "Allah Teâlâ bazı peygamberlerine şöyle vahyetti: Size dünyayı sevdirecek ve bundan dolayı da benim nazarımdaki değerinizi düşürecek olan amelden sakınınız."

Hazret-i Resul (as) şöyle buyuruyor: "Dervişleri kınamayın, çünkü onların huyu peygamber huyuna, giysileri de peygamber giysisine benzer."

Hazret-i Resul (as) şöyle buyuruyor: "Aç susuz olanlara yani fakirlere iyi davranın ki Hak Teâlâ da sizin dualarınızı kabul etsin."

Fakirler halk yanında çirkindir, Hak yanında güzeldir.

Süheyl bin Sa'id anlatıyor: Bir gün Hazret-i Resul'e biri geldi, ey Allah'ın Resulü bana öyle bir amel söyle ki (o amel) beni cennete iletsin, dedi. Allah Resulü (ona), "Dervişlere ikramda bulun ve başkalarının elinde olandan yüz çevir (kimsenin elindekine göz dikme)." dedi.

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: "Allah Teâlâ beş kimseyle meleklerine karşı övünür: Hak yolunda savaşan gazi, kanaat sahibi (olan) derviş, ibadetle meşgul olan genç, fakirlere ikramda bulunan zengin ve yalnız kaldığında Allah korkusundan ağlayan kişi."

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: (Sabreden) fakirin

iki rekât namazı Allah katında, şükreden zenginin kıldığı yetmiş rekât namazdan daha sevimlidir.

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: "Kim bir kavmi severse kıyamet gününde onunla birlikte haşrolur (dirilir)."

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: "Kim mümin bir fakire hizmet ederse o Hak Teâlâ'nın koruması altındadır. O kişinin Allah katındaki sevabı, gündüzünü oruç ile gecesini namazla geçiren ve hacca giden kişinin sevabı ile aynıdır. Ne mutlu fakirlere yardım eden kişiye." Allah Resulünün yanındakiler, "Ey Allah'ın Resulü ne şaşılacak bir söz söyledin (bizi şaşırttın)." dediler. O (sözlerine devam etti.): "Hak yanında (insanlara) hizmet eden kişi ibadet eden (kişiden) daha sevimlidir."

Fakirlik öyle bir hazinedir ki Allah onu peygamberlerine vermez, (sadece) dostlarına verir. (Ey Allah'ın Resulü) fakirlik nedir, diye sordular. O da cevap verdi: "Fakirlik Allah'ın hazinelerinden bir hazinedir."

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: "Derviş o kimsedir ki insanlar onun açlığından ve susuzluğundan haberdar olmazlar."

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: "Fakirler dünyada ve ahirette zenginlerin aydınlığıdır. Fakirler olmasaydı zenginler helak olurdu ve dünyada huzurları olmazdı. Fakirlerin de (fakir olmasalardı) ahrette rahatları olmazdı."

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: "Fakirlerin zenginlere olan üstünlüğü benim tüm yaratılmışlara olan üstünlüğüm gibidir."

Hazret-i Resul, "Zengin kişiye zenginliğinden dolayı ikram eden (hürmet gösteren) kişiye ve fakire fakirliğinden dolayı hor bakan kişiye lanet olsun. Fakire hor bakan kişi münafıktır." dedi.

Hazret-i Resul: “Hak Teâlâ fakirlere ve miskinlere her gün beş defa nazar eder, her nazar ettiğinde de yedi kere günahlarını yıkar.” buyurdu.

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: “Allah Teâlâ’nın melekleri vardır ve bunlar fakirler için dua ederler ve kıyamet gününde de onlara şefaatçi olurlar.”

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: “Fakirlik dünyada horluktur, ahrette yüceliktir. Zenginlik ise dünyada yüceliktir, ahrette horluktur.”

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: “Kim fakirlerle tartışırsa (kavga ederse) kıyamet gününde lanetlidir. Kim anne babasına karşı gelirse Allah’tan ve meleklerinden uzaktır, cehennem ateşine yakındır. Onun duasına icabet edilmez, onun ihtiyacı giderilmez ve Allah Teâlâ dünyada ve ahirette onun yüzüne bakmaz (merhamet etmez).”

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: “Haksız yere bir fakiri inciten, ona eziyet eden Kâbe’yi on defa yıkmış gibidir ve bin meleği öldürmüş gibidir.”

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: “Mü’min fakirin değeri Allah katında yedi kat göktekilerden ve yedi kat yeryüzündekilerden daha fazladır.”

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: “Cennetin sekiz kapısı vardır, bunlardan yedisi fakirler için, biri zenginler içindir.”

Hazret-i Resul şöyle buyuruyor: “Hayır üçtür: Fakirlik, ilimle uğraşmak ve dünyayı (kalben) terk etmek.”[14]

E. Bektaşîliğin Sosyo-Kültürel Çevresi

Bektaşîlik hakkında Anadolu’da ciddi incelemelerde bulunan ve ilk önemli makaleleri yayınlayan Baha Said, “Bektaşî ocağı Türkiye’nin hayat memâtıyla hem-hâl

olmuştur. Bu ocağın sosyal yapımız üzerindeki tesirleri anlaşılmadıkça sadece Türklük değil, aynı zamanda Türkiye de anlaşılmayacaktır." (Görkem, 2006: 124) tespitiyle Bektaşîliğin önemine dikkat çeker.

Bektaşîliğin diğer tarikatlara göre daha fazla yayılmasında ve zamanımıza kadar bu anlayışın taşınmasında en önemli etkenlerden birisi de güçlü ve zengin bir edebiyata sahip olmasıdır. Bektaşî şairler, şiirleriyle bu anlayışı estetikleştirerek sonraki nesillere başarıyla aktarmışlardır. Sözlü gelenek içinde kabul gören bu şiirler dilden dile ve gönülden gönüle aktarılarak zamanımıza kadar gelmiştir.

Anadolu'da başlangıcı itibarıyla Türklere ait karakteristik özellikleri, hoşgörüye dayanan temel felsefesiyle Bektaşîlik, kitleler arasında kısa zamanda yayılmıştır. Etrafına kısa zamanda bunca insan toplayan Hacı Bektaş Veli bu insanlara, onların daha önce içlerinde yaşatmakta oldukları değer yargılarına uygun çağrılarda bulunmuş olsa gerektir. Bu değer yargıları ise Türkistan'dan gelip Anadolu'da yurt tutmaya çalışan bu çeşit topluluklarda herhâlde ortak olarak yaşamakta idi.

Nitekim Bektaşîlik kurulmadan önce Anadolu'da varolan "Abdallar, Kalenderiler, Haydarîler, Câmîler, Edhemîler, Şemsîler" gerek inanış gerek gelenek gerekse dış şekilleri bakımından Bektaşîlere o kadar yakın idiler ki bunların yeni koşulların etkisiyle Bektaşîlikle kaynaşmakta gecikmemiş oldukları anlaşılmaktadır. Yine bu zümrelerin inanç ve törenleri olduğu anlaşılan geniş örgütlü ahiliğin, Bektaşîliğin oluşumuna büyük katkılarda bulunduğu anlaşılmaktadır. (Gürel, 1980: 11)

Birçok araştırmacı, Bektaşîliğin Ahilikle olan ilgisine işaret etmiş ve Bektaşîliğin kısa sürede kabul görmesini Ahilikle uyumuna bağlamıştır. Anadolu'da oluşan ve

Türk sosyal ve ticaret hayatıyla doğrudan ilgili olan sivil toplum teşkilatlarından Ahilik ve fütüvvet teşkilatları ile Bektaşîlik arasında önemli bağlantılar bulunmaktadır.

Bu durum, Bektaşîliğin Türk sosyal hayatının önemli iki teşkilatıyla ilgisini göstermesi açısından önemlidir. M. Fuat Köprülü bu konuda şöyle der: "Ahilerin XIV. yüzyıl sonlarında Bektaşî adını alarak silsilelerini Hacı Bektaş Veli'ye isnad ve eriştirmeleri bize göre uzak ihtimal değildir. Fütüvvet hakkında birçok kaynağın esaslı bir tahlili öyle zannediyoruz ki bu faraziyyeleri kuvvetlendirecektir." (Köprülü, 1984: 215)

Bektaşî adap ve erkânı içerisinde yer alan bazı merasimler, tarikatla ilgili unsurlar fütüvvet teşkilatında da yer almaktadır. Özellikle fütüvvetin Anadolu'daki ilk tekâmül devresi -XI. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar devam eden geleneğe dayalı hayat devresi- (Torun, 1998: 11) Bektaşîliğin oluşum yıllarıdır. Tabii olarak benzerlikler söz konusudur. Bektaşîliğin kısa zamanda büyük rağbet görmesi aynı asırlar Anadolu'sunda dinî, iktisâdi, hatta askerî ve sosyal bir teşekkül olan Ahilik teşkilatıyla anlaşmasındandı. Bu büyük teşkilata bağlı oluşu dolayısıyladır ki Bektaşîlik, ilk Osmanlı sultanlarının da büyük kıymet verdikleri bir tarikat oldu. (Banarlı, 1971: 294)

Bektaşîliğin altyapısında Anadolu'da başlangıçta görülen birçok bâtıni tarikattan katılımlar bulunmaktaydı. Bektaşîlik, yapısındaki hoşgörü ve ilkeleriyle bu tür gruplar için mevcut tarikatlar içinde en uygun olanıydı. Bu tarikatlar göçebeler arasında, uçlardaki gaza muhitlerinde ve bir ölçüde köylerde faaliyet gösterirler. Sistemli ve mütecanis bir düşünce ve itikad yapıları yoktur, içine girmeye çalıştıkları çevrenin gelenek ve eski itikadlarına intibak ederek yayılmaya gayret gösterirler. Bunlar daha

sonra Hacı Bektaş Veli'yi alem yaparak onun adı etrafında Bektaşîlik olarak teşkilatlanacak ve Balkanlar'a doğru yayılacaktır. (Kösoğlu, 1985: 198)

Osmanlı zamanında fetihlerde büyük rol oynayan tasavvufi şahsiyetler arasında Bektaşîler ön plâna çıkmışlar, bu tanınmışlığın verdiği avantajla Bektaşîlik yeniçerilerin tarikatı olmuştur. Osmanlı ordusuyla Rumeli'ye yayılan Bektaşîlik bugün hâlâ oralarda etkisini sürdürmektedir. Balkanlarda ıssız alanların şenlenmesinde özellikle Sarı Saltık muakkipleri diyebileceğimiz muhtelif tarikatlara mensup dervişlerin gayretleri, oralarda açmış oldukları tekkelerin rolü özellikle zikredilmelidir. İşte bu tekkelerin etrafında toplânan müritler, saz şairi âşıklar, şeyhler buralarda yeni bir kültür muhiti, çevre oluşturmuşlar, hoşgörülü bu yapı içinde yerli halk ile Türkler arasında sağlıklı bir iletişim kurmuşlardır. (Yıldırım, 1998: 188)

Balkanlardaki bu mistik yayılmada özellikle Bektaşîlerin etkisi birçok araştırmacının ortak kabulüdür. Osmanlı zamanında fetihlerdeki katkılarından ve halk içinde genel kabul görüşünden dolayı Bektaşîler, kendilerine devlet idaresinin de sempati ile bakmasını sağlamıştır. Yönetimin de desteğini almasıyla kolayca kurumsallaşan Bektaşîlik, Türk toplumunda belirgin bir hâle gelmiştir.

Bektaşîlik, Osmanoğulları idaresinde askerî bir ocak haline gelmişti. Bu ocak Rum, Sırp, Hırvat hepsini bir kazan etrafında toplamıştı. Hacı Bektaş oğlu Şeyh Elvan Bey'in kariyyelerine kimsenin dokunduğu yoktu. Halife Ali'ye perestiş eden Bektaşîler, Türklüğü benimseyerek dergâh ve ocak zihniyetiyle yaşıyor ve Türk harsını seviyorlardı. (Refik, 1932: 7)

Bütün bunlardan dolayı Bektaşîler Osmanlı milletler coğrafyası içinde Türklüğün temsilcisi olmuş, Bektaşî

tarikatı da bir Türk tarikatı olarak öne çıkmıştır. Osmanlı Devleti Bektaşîliğe saygı göstermiş, pek çok Alevî/Bektaşî şeyhine toprak tahsis ederek buralarda dergâh ve zaviyelerinin oluşmasını sağlamıştır. Balkanlar'da İslâm'ın yayılmasına bu hoşgörülü ve sosyal yönleri ile Bektaşî tarikatının şeyhleri, dergâh ve zaviyeleri öncülük etmiştir. (Akyol, 1999: 17) Özellikle şehirlerde örgütlenen ve ciddi taraftar bulan Bektaşîler, 19. yüzyıl başlarında İstanbul'da oldukça yaygındır ve etkili bir sayıya ulaşmışlardır. (İnalcık, 1973: 199)

Hacı Bektaş Veli Anadolu'da ve Rumeli'de birçok kişinin gönlüne girmiş, düşünceleri ve felsefesiyle, sunduğu tarikat anlayışı ile Türk sosyal yapısında silinmez bir iz bırakmıştır. Osmanlı toplumunda tarikatlar, mensuplarının sosyal hayatını düzenleyerek onlara kendilerine has bir bakış kazandırmaktaydı.

Bektaşîlik toplumla iç içe olan, halkla kaynaşan bir tarikattır. Bektaşîliğin halk arasında popüler olmasını sağlayan iki önemli faktör vardır. Bunlar, Bektaşînin sazı eşliğindeki Bektaşî şiiri ile sosyal hayatta hoşgörüyü temsil eden Bektaşî fıkralarıdır. Bektaşî şiiri, tercih ettiği sade dille halkın duygularına tercüman olmuştur. Saz eşliğinde söylenen türkülerle doğrudan halka seslenilmiştir. Halk arasında büyük kabul gören türküler zamanla yaygınlaşmıştır. Bektaşîliğin ilkeleri sade ve anlaşılır bir biçimde yine saz şairlerinin şiirleriyle halka aktarılmıştır.

Bektaşî pirleri de halkın içinden yetişmiş, basit bir hayata sahip sade insanlardı. Kıyafet, erkân ve adabıyla kendisine özgü şekil alan Bektaşîlik, XIII. yüzyıl başında teşekkül etmiş, aşk ve cezbeyi makbul tutmuştur. Bektaşîliğin ve Bektaşîlerin özel bir duyuş, anlayış, görüş, düşünüş ve inanışları vardır.

Konuşmalarında zarifane nükteleri, sadece kendilerine has bir edaları ve bu çok hususi eda altında gizlenen tatlı bir alaya alma ile rindane, kalenderâne sevimlilikleri temel özellikleridir. İşte bu tatlı hâl içinde sınırı olmayan bir tolerans, bir hoşgörülülük ile son derece insani bir görüş vardır. Din, mezhep, ırk ve milliyet farkı gözetmeden muayyen inanışları kabul eden her ferdi çatısı altına kabul eder. Bektaşîler, herkese ve birbirlerine yardımı vazife bilirler. Bu yardımı da incitmeden, karşıdakinin izzet-i nefsini kırmamaya çalışarak yaparlar. (Noyan, 1987: 7)

Bütün insanlara eşit gözle bakan Bektaşîlik, bu düşünceyi tarikatın temel kurallarıyla sistemleştirmiştir. Bektaşîliğin ilâhiyatı, vahdet ve cömertlikten kendi varlığından soyutlanmaya kadar gider. Nihayet Bektaşî teorisinde zorlama ve şiddetten sakınma ve bütün insanlara acıma ve şefkat telkin edilir. İyi bir Bektaşî, hareketinde müslim ve gayrimüslime karşı bir fark gözetmez. (Haslok, 2000: 44, 45)

Türk sosyal hayatı içinde Bektaşîler kendine özgü bir kişilik ve kimlik sergilemiştir. Türk toplumunda "Bektaşî" adı altında orijinal bir tip oluşmuştur. Bu tipin başlıca özellikleri şunlardır: Bektaşî denince başında on iki dilimli tacı, gözleri ışıldayan, bıyıkları sakalına karışmış, güleç yüzlü, zeki bakışlı, boynunda teslim taşı, belinde zünnârı, üstünde kaftanı ve yola çıkacakmış gibi boynuna sofrasını asmış, koluna keşkülünü, omzuna nefrini takmış, eline teberini almış bir insan canlanır... Bektaşî, cemiyet hayatında cereyan eden olayları tenkit ederken insanlara doğruyu, iyiyi, güzeli öğretmeyi ve düşündürmeyi gaye edinmiştir. Bektaşî, Tanrı'ya ve onun yasalarına samimiyetle inanan bir kişidir. Bektaşî; zeki, bilgili, hazır cevap,

nüktedan ve sağduyu sahibi bir insandır. Halkın sesi, gücü, sağduyusu, aklı ve zekâsıdır. (Yıldırım, 1999: 38)

Kendine has bir anlayışı, adap, erkân ve felsefesi olan bu tarikat mensupları "Bektaşî" olarak adlandırılmaktadır. Bektaşî, Allah ile samimi diyaloglara girer, Allah'a karşı duyduğu sonsuz muhabbetle Allah'ın sonsuz rahmetinden asla ümidini kesmez. Hadiselere hoşgörü ve mizah perspektifinden yaklaşır. Halkın psikolojisini iyi bilir ve halktan biri olmanın tüm özelliklerini üzerinde taşır. Bütün bunlardan dolayı halk içinde büyük kitlelere ulaşan bir kabul görmüştür. Bektaşî adap ve erkânı, kaynağını Ahmet Yesevî'den alan "Dört Kapı Kırk Makam" anlayışıyla Hacı Bektaş tarafından düzenlenmiştir. Dört Kapı; Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikatten oluşur.

Şeriat kapısında İslâm dininin temel ilkeleri öğretilir. Bu kapı, bir yasa niteliğinde olup genel düzeni sağlamanın yollarını bildirir. Tarikat kapısında Bektaşîliğe girme yolları, bir mürşide bağlanma kuralları öğretilir. Marifet kapısında bütün varlıkların gizemli bilgileri elde edilir. Hakikat kapısında ise insan, Çalap Tanrı'ya ulaşarak varlığın sırrına erer.

Bu Dört Kapıda, her birinde onar tane olmak üzere Kırk Makam bulunmaktadır. Bu makamlarda Bektaşîliğin hayat tarzını düzenleyen, onu toplumda yararlı bir şekilde yaşamaya teşvik eden bölümler bulunmaktadır. Bu makamlar Bektaşînin hem dünya hem de ahiret hayatını düzenleyen kurallar bütünüdür.

"Bektaşîlikte eğitim süreci ele alındığında iki tane hedef tespit etmek mümkündür. Birincisi dervişlikten insan-ı kâmilliğe kadar devam eden bir çizgide iyi insan, iyi Müslüman yetiştirmek. İkincisi, Islâm'ın temel değerlerini, gayrimüslimlere karşı en iyi şekilde temsil eden ve

anlatan, bir arada yaşama kültürüne katkıda bulunan insan yetiştirmek." (Eğri, 2003: 23)

Bektaşîler, yaşanan tarihi süreç içerisinde birtakım sosyal ve tarihi problemlerin etkisiyle çeşitli sıkıntılar yaşamıştır.

Alevî/Bektaşî grupları, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan zamanımıza değin, sosyal hareketlilik diyebileceğimiz birçok eylem biçimlerine katılmış, yara almış ve grup önderlerini kaybetmiştir. Dinî norm ve değerler birer dinamik unsur olarak grubu ayakta tutmaya çalışır. Adeta bu gelenek ve töreler böyle bir dinî iklimden yararlanmak suretiyle manevi bir doku oluşturur. (Türkdoğan, 1995: 482, 483)

Bugün Bektaşîlik genel olarak Babagânlar ve Çelebiler şeklinde iki kola ayrılmıştır. Babagânlar, Hacı Bektaş'ın mücerred yani evlenmemiş olduğunu, kendilerinin "yol evladı" olduklarını belirtirler. Babagânlar daha çok Balkanlarda ve büyük şehirlerde örgütlenmişlerdir. Çelebiler ise Hacı Bektaş Veli'nin soyundan geldiklerini ifade ederek "bel evladı" olduklarını belirtmektedirler. Çelebiler daha çok Anadolu'da kent dışındaki alanlarda etkindirler. Bektaşiliğin günümüzde Anadolu ve Balkanlar dışında Amerika'da[15] da mensupları bulunmaktır.

Bektaşîlik, bizim de zaman zaman tercih ettiğimiz gibi birçok araştırmacı tarafından Alevî kelimesiyle birlikte yan yana kullanılmaktadır. Esasen bu iki kavram mensupları birçok ortak noktada birleşmiş hatta kaynaşmış ise de aralarında bazı farklar vardır. En önemli farklar; Alevîlikte Hacı Bektaş Veli'nin merkezi bir sima olarak görülmemesi, yaşanılan bölge, erkândaki değişiklikler ve Osmanlı merkezi otoritesine karşı takınılan tutum olmak üzere dört maddede özetlenebilir. Buna göre Kızılbaşlar

(Alevîler), Bektaşîler gibi Hacı Bektaş Veli'ye saygı göstermekle birlikte niyazlarında ona yer vermezler. Bunlar genellikle On İki İmam'ın soyundan geldiklerine inandıkları ocaklara bağlıdırlar. Diğer taraftan Kızılbaşlar genellikle kırsal bölgelerde, Bektaşîler ise şehir merkezlerinde yaşarlar." (Üzüm, 2007: 62)

Her iki grup hakkında Irene Melikoff da şu görüştedir: "Yüzyıllar geçtikçe kent merkezleri Bektaşîliği ile halk kitlelerinin Alevîliği arasında giderek derinleşecek bir uçurumun belirdiği de görülecektir. Bu farklılık zamanla artarak sürecek "Bir Alevî, bir Bektaşî'dir fakat bir Bektaşî, bir Alevî değildir." benzeri iddialara yol açacaktır." (Melikoff, 1994: 25)

Bugün Alevî/Bektaşî kavramı bir üst ifade şeklinde bütünleştirici bir kavram olarak kullanılmaktadır.

Bektaşîler, ayin ve merasimleriyle, ahlâk anlayışı ile Türk sosyal hayatında etkili bir yere sahip olmakla birlikte bir tarikat görünümünden ziyade diğer bâtıni unsurlarla (mesela Tahtacılar, Kızılbaşlar, Alevîler vs.) beraber bir "Alevî/Bektaşî gruplar ailesi" ya da bir "Alevî/Bektaşî" geleneği hâlindedir. Tarihî alt yapısının önemli bir kısmını, yazılı kaynaklarının tamamını yitirmiştir. (Soyyer, 1996: 155, 156)

Bektaşîlik, Türk Kültürü içindeki yerini erkânnâmeler, Bektaşî nefesleri, velâyetnameler ve Bektaşî fıkraları ile sürdüregelmiştir. Farz ibadetler dışındaki ayin ve dualarında Türkçeye büyük önem veren Bektaşîler bu yönüyle de halk arasında ilgi görmüştür.

Bektaşîlikte resim sanatı gelişmiştir. On iki İmam, Hz. Ali ve ehl-i beyti, Hacı Bektaş Veli başta olmak üzere birçok Bektaşî velisinin resimleri, Hurufiliğin etkisiyle Hz. Ali'nin değişik hat ve resim örnekleri meydana getirilmiştir.

Bu halk resmi örneklerinden bazıları Hz. Ali'nin Devesi, Amentü Gemisi, Ah mine'l-Aşk'tır. (Öztürk, 2000: 251)

Bektaşî anlayışının en yaygın şekilde işlendiği edebî ürün şiirdir. Bektaşî tekkelerinde okunan nefeslerle ilâhî bir boyut kazanan bu şiirler günümüze kadar soluğunu devam ettirerek gelmiştir. Bu anlayışa mensup şairlerimiz Anadolu'nun çeşitli yörelerinde ellerinde sazlarıyla bu düşüncenin zengin örneklerini dile getirmişlerdir. Bektaşî inancının da ana kaynağı durumunda olan bu şiirler aynı zamanda Türk Halk şiirinin en önemli ve zengin bölümünü oluşturmaktadır.

Bektaşî şiiri; en eski Türk şiiri örnekleriyle temelini oluşturan ozanların dilinde kopuzun ahengiyle terennüm edilen, sonraları Ahmed Yesevî'nin tasavvufi anlayışından etkilenen Hacı Bektaş Veli ile pirini bulan ve bağımsız bir anlayışa dönüşen, zaman içinde Türk toplumunun renkli sosyal hayatının zenginliği içinde Alevî, Bektaşî, Hurufî, Kalenderi, Kızılbaş, Tahtacı, Batıni vb. heterodoks mezhep ve tarikatlar içinden çıkmış şairlerin çoğunlukla nefes, ilâhî, deme, deyiş, taşlama ağıt gibi Türklerin milli nazım şekli olan koşma tarzında meydana getirdikleri edebî verimlerinden oluşmaktadır.

Zengin muhtevalı Bektaşî şiiri, Türk Halk Şiiri içinde Türk Tasavvuf Edebiyatı ve Türk Âşık Edebiyatı'nın özelliklerinin başarılı bir şekilde yoğrulduğu, anlayışı ve özellikleri bakımından önemli ve kendine özgü bir şiir konumundadır.

Tekke Edebiyatı'nın en dikkate şayan kısmı olan Bektaşî Edebiyatı diğer tarikat edebiyatlarından sonra Âşık Edebiyatını vücuda getirmiştir. Bugünkü Âşık Edebiyatı'nda Bektaşî fikri ve temayülleri ağır basmaktadır. Âşıkların bir kısmının Halvetî, Kadirî, Mevlevî olmalarına

rağmen hepsinde Bektaşî ruh ve edası hâkimdir. Âşıkların büyük bir kısmının, Bektaşî olan yeniçeriler arasında yetişmeleri de bu hususta çok manidardır. (Günay, 1986: 12)

Bektaşî Edebiyatı içinden yetişen şairlerimiz, yazdıkları şiirlerle Türk halkının coşkusunu ve heyecanını başarılı bir şekilde dile getirerek Bektaşî inancını şiire dökmüşlerdir.

Halkın duygularına en yalın bir şekilde tercüman olan Bektaşî şairleri, toplumun yaşadığı sosyal hadiseleri de şiirlerinde işleyerek yazdıkları taşlama tarzı şiirlerle tepkilerini nükteli bir şekilde dile getirmişlerdir.

"Alevî/Bektaşî şiiri, belli kurallara, kalıplara ve belli düşüncelere bağlı bir şiir biçimidir. Ölçüde, kafiyede, nazım biçimleri ve dilde Âşık Edebiyatı özelliklerini gösterir. Dünyayı Alevî/Bektaşî kültürüne göre kavrayan âşıklar, şiirlerini mistik ve metafizik temele dayarlar. Günümüz âşıkları usul, adap, erkân ve öğretiden çok, şiirlerinde Alevî kültürünü işlerler. Ölmeden önce ölmek, yani yaşarken nefsi öldürme düşüncesi sıklıkla işlenir. Şiirlerde insana yönelme, gönül denilen cevherde aşkı bulma düşüncesi öne çıkarılır. Âşıkların şiirlerine Alevî/Bektaşî felsefesindeki 'Ruhun ölümsüzlüğü esastır, ölüm Hakk'a teslim olma, Hakk'a yürümektir. Her ne ararsan kendinde ara.' düşüncesi egemendir." (Artun, 2000: 2)

Bektaşî şiiri, Türk toplumunun haksızlıklara karşı başkaldırısının şiiri olarak da kendini göstermiştir. Uzun Türk tarihi içerisinde zaman zaman halka adaletli davranmayan başarısız yöneticileri eleştiren Bektaşî şairleri mazlum Türk halkının sesi olmuştur.

Halkın sevincini dile getiren Bektaşî şiiri, aynı zamanda halkın acılarını da şiirleştirerek Türk'ün ağıdını yakmıştır. Bektaşîler, kendilerine özgü hoşgörü anlayışını

da şiirlerinde işlemişler, insanın özüne dikkat çekerek görüşlerini şiirlerde ifade etmişlerdir. Bektaşî şiirinin milli vezin ve milli şekiller altında yazılan asıl kıymetli, orijinal parçaları "nefes" adıyla tanınmıştır ki tekkelerde belli bestelerle okunmaya mahsustur; başka tarikatlardaki ilâhîler, nutuklar ve Yesevî'lerdeki hikmetler gibi. Ayrıca bundan başka da Hz. Ali'ye ve sair âl-i Resûle ait medhiyeler, mersiyeler, destanlar ve devriyeler vardır ki, hep hece vezni ile yazılırlar. (Köprülü, 1986: 350)

Araştırmacıların ortak tespiti, Bektaşî şiirinin sade bir Türkçe ile samimi söyleyişler içerdiği yönündedir.

XV. Asırdan itibaren kuvvetli şahsiyetlerini yetiştiren Bektaşîlik; Ahilik, Abdallık, Hurufîlik, Kızılbaşlık, Kalenderîlik ve Haydarîlikten unsurlar alıp bir halita-fikir meydana getirdi. Bu fikir halitasını terennüm eden şairler, aşk ve muhabbete dair duygu ve düşünceleri sade, halkın anlayabileceği bir dille ve umumiyetle hece vezni ile terennüm ettiler. (Elçin, 1986: 9)

Türk Edebiyatında XIII. yüzyıl, Divan edebiyatının yanında Yunus'un hece vezni ve sade Türkçe ile şiirlerini yazdığı Halk şiirinin şekillendiği bir dönemdir. XIV. yüzyıldan sonra bu iki edebiyatın anlayışı iyice netleşmiş zevki, müziği, dili ve muhtevasıyla sınırları iyice belirlenmiştir. Türk halk edebiyatının tasavvufa dayanan bölümünü oluşturan Yunus Emre'nin şiirleri birçok şaire ve anlayışa ilham kaynağı olmuştur. Yunus Emre, Bektaşî Edebiyatına da kaynak olmuş bir şairdir. Bektaşî edebiyatı bugün pek çok araştırmacının da ortak kabulüyle, kendine has özellikleri olan orijinal bir edebiyattır. Yüzyıllara göre bu edebiyatın gelişimi şu şekildedir:

XIII. yüzyıl Bektaşî edebiyatı, Anadolu'da bir şekillenme ve başlangıç dönemi oluşturur. Bektaşî Edebiyatı

asıl olarak XIV. yüzyılda Kaygusuz Abdal'la kurulmuş ve temsil edilmiştir. Nazım ve nesir alanında verdiği eserler ve didaktik tarzıyla dikkat çeken bu şairimiz, sürrealist ifadeleriyle bu şiirin kudretli bir temsilcisidir.

XV. yüzyılda Seyyid Nesimi, Bektaşî geleneğindeki "yedi ulu ozan"dan biridir. Nesimi başarılı şiirleri ve hayatıyla birçok şairi etkilemiştir. Şah İsmail Safevî, Hatâyî mahlâsını kullanarak hece ölçüsüyle yazdığı didaktik şiirlerle asra damgasını vurur. Onun şiirinde duygunun, içtenliğin ağır bastığı gözlenir. Hatâyî bir yandan şiiri bir yandan Alevî/Bektaşî geleneğine bağlı inançlarıyla Anadolu'nun kırsal kesimlerinde yaşayan ozanları derinlemesine etkilemiştir. Bu etkilemede duygulu anlatım ve başarıyla kullanıldığı Türkçenin üleşi büyüktür. Hatâyî dilin gücünü, etkinliğini inancın içeriğiyle uzlaştırarak başarı göstermenin yolunu bulmuştur. Alevî/ Bektaşî anlayışının hızla yayıldığı kırsal kesimlerde salt Türkçenin etkisi çoktu. (Eyüboğlu, 1992: 125) Bu yüzyılda Hasan Dede ve Güvenç Abdal da önemli şahsiyetlerdir.

XVI. yüzyılda Kalender Abdal, Azbî, Muhyiddin Abdal, Yemini, Şâhî, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Virânî gibi şairler Bektaşî Edebiyatı'nın güçlü temsilcilerindendir. Genel olarak XVI. yüzyıl, Bektaşî şiirinin altın çağıdır. Birçok büyük ozanını bu yüzyılda çıkarmıştır.

XVII. yüzyıl Bektaşî Edebiyatı'nda birçok şair, Divan Edebiyatı'nın dilinden esinlenerek bu tarz şiirler yazmıştır. Ezgiden uzaklaşan Bektaşî şiiri bu dönemde eski fonksiyonunu kaybetmiştir. Bu dönemde Kul Nesimi, Geda Muslu, Teslim Abdal, Âşık Dede gibi şairler yetişmiştir.

XVIII. yüzyıl Bektaşî şiirinin ana temasını tekrarlar oluşturmaktadır. Bu dönem edebi yönden genel olarak zayıftır. Hamdullah Çelebi, Güzide Ana, Kul Şükri, Üryan

Abdal, Malatyalı Sadık Baba dönemin önemli şairlerindendir.

XIX. yüzyılda sosyal hayattaki değişikliğin bu edebiyata da tesiri olmuştur. Bu dönem Bektaşî şiirinin yenilenme dönemidir. Özellikle tekkelerde bulunan Bektaşî şairler, Divan şiiri geleneğini benimsemiştir. Bu yüzyılda anılan başlıca Bektaşî şairleri şunlardır: Dertli, Azbî Baba, Zahmî, Seyrâni, Bosnavî, Genci, Turâbî.

XX. yüzyılda divan tarzı şiir yazanlar hemen hemen kalmamıştır. Halk ozanlığı öne çıkmıştır. Konu olarak eskiyi tekrar eden Bektaşî şairleri, yeni yazdıkları şiirlerde belli bir inancın, topluluğun ozanı olmaktan çok genel konularda şiirler yazmışlardır. Bu dönem şairlerine Hürremî, Ali Nutki Baba, Turgut Koca Baba, Süreyya Baba, Sakine Bacı örnek verilebilir.

Ozanlar genellikle kırsal kesimlerden çıkmıştır. Saz eşliğinde söylenen şiirler daha çok, ezgileriyle ön plâna çıkmıştır. Bektaşîler gerek şiirlerinde gerekse ayinlerinde Türkçe'den başka dil kullanmadıkları için Türkçe'nin yaşatılması ve geliştirilmesi, İslâmiyetten önceki Türk gelenek ve göreneklerinin günümüze saklanması hususunda önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. (Öztürk, 1988: 593)

Bektaşî şiirlerinde bu inanca ait düşünceler, tarikata ait özel kavramlarla bu anlayışın adap ve erkânı geniş bir şekilde işlenir. Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali sevgisi ile bu anlayışın büyükleri, Bektaşî şairlerince sıkça işlenen temalar arasındadır. Şairler, söyleyişlerini tabiat güzellikleriyle süslemişler, insan ve hayat sevgisini başarılı bir şekilde işlemişlerdir.

Özellikle Ahmet Yesevî ve Hacı Bektaş Veli'de görülen tasavvufi anlayışı düzenleyen Dört Kapı (şeriat, tarikat, marifet, hakikat) ve bunların içinde yer alan onar

bölümden oluşan Kırk Makam şiirlerde sıkça işlenmiştir. Türk halkının yiğitlik destanını anlatan Bektaşî deyişleri, ilâhî ve dünyevî aşkı işlediği şiirlerde lirizmin doruklarına ulaşmıştır. Hüzünleri ve sevinçleri, hayat felsefesi, zevki ve muhabbetiyle Bektaşî şairleri Türk Halk Edebiyatı'nın en renkli ve zengin şiir mozayiğini oluşturmaktadır.

F. Bektaşî Adap ve Erkânı

Erkân; tarikatın kuralları, yasası durumunda olan ilkeler, törenler bütününe denir. Bu kurallar ve uygulamalar hakkında bilgi veren eserlere "erkânname" denir.

Tasavvuf ıstılahında sufilerin uydukları ve uyguladıkları kurallara "adab-ı sofiyye", tarikat ehlinin gözettiği ve dikkate aldığı kurallara "adab-ı tarikat" veya "adap ve erkân" denir. Tasavvufta zamana, mekâna, muhataba, hâle ve makama göre birtakım adap vardır. Tasavvufi toplântılarda bulunanların uyması gereken edeb ve usûle "adab-ı sohbet", "adab-ı işret ve sohbet", şeyhin dikkate alması gereken kâidelere de "adab-ı şeyh", müridin tâbi olması lazım gelen kâidelere de "adab-ı mürid" denir."(Uludağ, 1995: 18)

Sufiler, bağlı bulundukları tarikatın kurallarına uygun olarak yaşarlar. Bu kurallar bütünü o tarikatın adap ve erkânını oluşturur. İslâm mistiklerinin toplum içinde uygulamaları ile ilgili hususlar "adab-ı sûfiyye, erkânname yahut mi'yar-ı tarikat" denilen eserlerle anlatılagelmiştir. "Adabu'l-müridîn, İrşâdü'l-müridîn, Adabu's-seniyye, Sünen-i meşâyıh-ı Halvetiyye, Behçetü's-seniyye, Dürretü'l-esrar ve Kenzü'l-feyz" gibi sufi literatürde örnekleri olan adap kitaplarında yer alan konular tasavvuf klasiklerinde de ele alınıp işlendiği gibi yine tasavvuf klasiği kabul edilen Risale-i Kuşeyrî, Keşfu'l-Mahcûb, el-

Lumâ, Cevâmiü Adabi's-Sûfiyye, Avârifü'l-Maarif, Taarruf gibi daha ziyade ıstılahât-ı sûfiyye veya Tabakât-ı sûfiyye denilen eserlerin bünyesinde de belli başlıklar altında kısmen veya geniş olarak ele alınmaktadır. Adaba dair hususlar daha sonraki dönemlerde bilhassa Türk sufileri tarafından mi'yar-ı tarikat, adab-ı tarikat, hurde-i tarikat, tarikâtnâme, usul-i tarikat, erkânname gibi isimlerle çeşitli manzum veya mensur eserlerde toplânmıştır. Tarikat pirleri, sonra gelen müceddit, mürşit veya halifeler tarafından yazılan, yazdırılan veya derlettirilen bu gibi eserlerin, tasavvuf tarihi incelendiğinde sayı itibariyle hayli çok olduğu görülecektir. (Tatcı-Kurnaz, 2001: 15-16)

Türk Edebiyatında bu tarzda yazılmış birçok eser bulunmaktadır. Eşrefoğlu Rumî, Aziz Mahmud Hüdâî ve Bolulu Himmet'in Tarîkatname'leri en çok bilinenlerdir.

Gelenekle gelen bu kurallara uyma zorunluluğu vardır. Bu kurallar çok nadir değişikliklere uğrar. "Tasavvufta, önceki sufiler tarafından tesis edilen kaideler, adap, erkân ve usul yani yol ve yöntem büyük önem taşır. Bir müridin gelenekten gelen bu kurallara uymadan hedefine varması mümkün değildir ve usule uymayan, vusulden mahrum kalır, denilir. Adap ve erkân; dokunulmazlığı olan, değiştirilemez kurallardır. Adap ve erkân, sapmaları önleyerek geleneğin devamını sağlar." (Uludağ, 1996: 69)

Tarikat ulularınca konulan bu erkânın bozulmazlığı ile kurallar hemen hemen bütün tarikatlarda aynıdır. "Erenler tarafından konmuş törelerin, terbiyeye dayanan geleneklerin bozulması, kan etmekten (dökmekten) beter görülmüş, kanlıya yer verilmiş de bu töreleri bozanlara, bu geleneklere uymayanlara yer verilmemiştir." "Yol" sözü, "adap ve erkân" denen törelerin, geleneklerin tümüne ad olmuştur. (Gölpınarlı, 1963: 4)

Tasavvufta ‘terk-i edeb’ edepsizlik sayılmıştır. Tarikatın adap ve erkânına uymak teşvik edilmiştir. İbn-i Atâ, “Salihlerin adabını uygulayan, hürmet; evliyanın adabını uygulayan, Allah’a yakınlık; sıddıkların adabını uygulayan, temâşâ, peygamberlerin adabını uygulayan, üns ve inbisat makamına yaraşır hâle gelir.” demiştir. (Uludağ, 1996: 18)

Tasavvufta mürid, katettiği her aşama için ayrı bir adaba uymaktadır. Adabın zahirî ve bâtıni iki çeşidi bulunmaktadır. Zahirî ve şer’i olan adap, tasavvufun temelini oluşturur. Batıni adap ise gönlün özellikleri ve hâlleriyle ilgili olan adaptır.

Bu şekilde Bektaşî adap ve erkânıyla doğrudan ilgili olarak te’lif edilmiş yazma eserler bulunmaktadır. Eserlerden dokuz tanesi Hacıbektaş İlçe Kütüphanesi’ndedir. Tespit edebildiğimiz adap ve erkâna ait eserlere şu isimler verilmiştir: Adap ve Erkân-ı Bektaşiyye, Adab-ı Tarikat-ı Bektaşiyye, Bektaşî İnancına Ait Bir Risale, Bektaşî Tarîkâtine Ait Usûl, Adap, Âyinler Mecmuası, Bektaşî Tarîkâtinin Erkânı hakkında Risale, Erkân-ı Bektaşiyye Risalesi, Erkânı Bektaşiyyeye Aid Mecmua, Silsilenâme-i Tarîkâtnâme-i Bektaşiyye.

Bektaşîliğin erkânının temelini genel anlamda “Dört Kapı Kırk Makam” oluşturur. Hacı Bektaş Veli tarafından oluşturulan bu sistemi Balım Sultan düzenlemiştir. Balım Sultan birtakım erkânları kurallara bağlayarak yazıya geçirmiştir.

Tarikatın erkânı, tarikatın sistemini oluşturan düzeni sağlayan kurallardır. “Erkânnameler çeşitli toplumsal olaylar, geçiş dönemleri sırasında (doğum, ölüm, sünnet, evlenme vb. gibi) kurum mensuplarının “nasip alma” (kuruma kabul edilme) “dervişlik, babalık, halifebabalık,

dedebabalık" gibi görev alma durumlarında bireylerin görev ve yükümlülüklerini göstermenin yanı sıra bazı akitleşme (söz verme)leri de içererek bireyin davranışlarına yön verecektir." (Temren, 1995: 109)

Erkânnamelerin muhtevasıyla ilgili olarak Gölpınarlı'nın tespitleri şu şekildedir:

"Bektaşîliğe giriş törenini anlatan, muayyen işlerin yapılmasında okunması adet olan tercemanları, çekilmesi icap eden gülbankları ihtiva eden ve "Erkânnâme" denen mecmuaların bazılarında, Şia-yı İmamiyyeye (Câferiyye) göre "Usûli'd-dîn, Furûu'd-dîn" denen inanç ve ibadet, bazı eksikleri olmakla beraber izah edilmekte "muhabbet meclisi"nden, "dem"den hiç bahsolunmamaktadır." (Alparslan, 1996: 104)

Bektaşî tarikatında, tarikatın piri Hacı Bektaş Veli'dir. Tarikatın alt yapısını o oluşturmuştur. Onun "Dört Kapı Kırk Makam" adıyla oluşturduğu bu sistem tarikatın seyr ü sülûk'udur.

"Kaygusuz Abdal, Bektaşî erkânnamesi üzerinde düzenlemeler yapar. Bektaşîliğin ilk erkânnamesini yazan o olur. Böylece Bektaşî tarikatının ilk tüzük yapıcısı Kaygusuz Abdal'dır. Balım Sultan ise bu erkânnameyi sonradan geliştirmiştir ve kurumlaştırmıştır." (Temren, 1995: 67)

Bugün Bektaşîlerde geçerli olan erkânname, Balım Sultan tarafından düzenlenen erkânnamedir. Burada Balım Sultan önceki uygulamaları kaldırmamış sadece düzenleyerek tarikatın kurumlaşmasını sağlamıştır. Önceleri sözlü olarak aktarılan uygulamalar yazılı hâle getirilmiştir.

"Erkânnamenin içeriğinde yer alan şekil ve uygulamaların hiç biri amaçsız değildir. Bu ritüeller sırasında yapılan her davranışın, kullanılan her sembolün simgelediği

bir mânâ vardır. Belirli bir duruş biçimiyle ya da birkaç şeklin bir arada sergilendiği bir davranış kalıbıyla ortaya konulan anlatım, gerçekte sayfalarca bilgi içerdiği içerdiği hâlde, tek bir şekil ya da davranışa sığdırılmıştır." (Temren, 1995: 110)

Bektaşîlik başlıca iki kola ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi Hacı Bektaş Veli'nin evli olduğunu kabul eden Çelebiler koludur. Bu anlayışa mensup olanlar kendilerini Hacı Bektaş Veli'nin soyundan kabul ederler. Bunlara "bel oğlu" adı verilir. Bu kol Anadolu'da yaygınlık kazanmıştır. İkinci kol mensuplarına Babagân kolu denilir. Bunlar tarikat yoluyla Hacı Bektaş Veli'ye bağlı oldukları için "yol oğlu" adıyla anılırlar. Bu kola mensup olanlar Hacı Bektaş Veli'nin bekâr (mücerred) olduğunu kabul ederler.

Mücerred Bektaşîlik anlayışına göre tarikatta önemli görevleri olan kişiler şunlardır: "Dedebaba; tüm Dünya'daki Bektaşîlerin başıdır. Törenle seçilen Dedebaba ölene kadar bu görevde kalır. Halifebaba; Dedebabaya bağlı olarak çalışır. Sayıları en fazla onikidir. Babalar tarikatın eğitici kadrosudur. Muhipleri yetiştirmekle görevlidirler. Rehber, tarikata girenlere yol gösteren kişidir. Bektaşî tarikatının en zor ve en uzun süreli olan kademesidir. Talib (muhib); isteklilik süresini başarı ile bitiren adayın, ikrar erkânı içinde biatının alınıp tarikata kabul edilmesine muhiplik denilir. İkrar verip nasip alan kişi artık taliptir. İstekli, tarikata girmek isteyen kimseye denir." (Kaya, 1996: 322)

Bektaşî adab ve erkân mecmualarında tarikatla ilgili kavramlar ilgili ayet ve hadislerle açıklanır. Zaman zaman manzum bölümlerin de yer aldığı erkânnamelerde yer yer edebî söyleyişler görülür. Ayrıca tarikatın ulularının şiir ve sözlerinden örnekler verilir. Zaman zaman diğer tasavvuf büyüklerinin sözleri de erkânnamelerde yer alır.

Bektaşî adap ve erkân mecmualarının muhtevasını örneklemek için iki ayrı erkânnameden seçtiğimiz metin örnekleri şunlardır:

Fasl-ı Tâc[16]

(27b)[17] Tâcın istivâsı ulvîdir. Süflîden ulvîye tebdîl olmaktır: Tâcın kabası nokta-i hakîkattir, tevhîd noktasına ermektir ve birliğe işarettir: Kenarı iki âleme hükmetmektir. Ve lengeri Hâlık'tan kesilmektir. Farzı muhabbettir, erenler sohbetidir. Sünneti hizmet erenlerdir. Kilidi müşkil halletmektir. Canı, erenler hizmetine kâil olmaktır. Hayatı helâl, pâk tutup erliğe gitmektir. Memâtı haram baştan indirip, halk eline girmektir. Ehli, aslı istiğfardır. "Vallâhü'l ganiyyü ve entümü'l-fukarâ."[18] Fer'i, nisâdan ırak olmaktır. Kabasında "Külli şey'in hâlikun illâ vechehu, lehü'l-hükmü ve ileyhi türce'ûn."[19] yazılmıştır.

Ortasında "Yâsîn ve'l-kur'âni'l-hakîm."[20] Bir rivayette "Allahü lâ ilâhe illa hüve'l-hayyü'l-kayyûm."[21] yazılmıştır. İçerisinde "Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah Aliyyün veliyyullah ve Mehdî-yi emînullah." bir rivayette "Senûrîhim âyâtinâ fi'l-âfâki ve fî enfüsihim."[22] yazılmıştır ve taşrasında "Fe eynemâ tüvellû fesemme vechullah."[23] yazılmıştır.

Bir rivayette "Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah Aliyyün veliyyullah Mehdî-yi emînullah." ve ekinde "senûrîhim âyâtina fi'l-âfâki ve fî enfüsihim"[24] Ve "Lâ ilâhe illa hû." ve bir rivayette "Feeynemâ tüvellû fesemme vechullah."[25] yazılmıştır.

Ve ardında "Ve alleme'l-Âdeme'l-esmâe küllehê sümme aradahüm ale'l-melâiketi."[26] yazılmıştır.

Tâc ikidir. Biri tâc-ı ârif ve biri tâc-ı câhildir. Tâc-ı ârif oldur ki sultân-ı enbiyaya eriştireler ve ispatın bile(ler).

Tâc-ı câhil oldur ki Muhammed ve Ali'ye eriştirmeye ve ispatını bilmeye, taklid ile giymiş olan(lar). Hırka suali ve cevabı: Hırkanın imânı sitâreliktir, kıblesi, pirdir. Zâhiri, piri anlamaktır. Bâtını, edeptir. Guslü, terktir. Namazı, ululuktur, ayrılıktır. Farzı, terk-i irâdettir, setrdir. Sünneti, muhabbettir ve özü, hakkına kanaattır. Ve bağlaması, hizmettir, kemâli, doğruluktur, eteği, dervişliktir, canı, irâdettir, icâzettir. Kilidi, tekbirdir; yani tarikattır, yakası uzletdir ve sırdır, taşrası nurdan bir ardır, içerisi sırdır. (28a)

Derviş kimdir? Derviş oldur ki varlığından yok ola, eğer cümle âlem garka var, hiç vecihle derdi olmaya. Hırkanın eteğinde, yakasında ne yazılır? Yakasında "yâ Sabûr, yâ Şekûr, yâ Kerîm, yâ Mecîd", eteğinde "yâ Vâhid, yâ Ehad, yâ Samed, yâ Ferd" yazılır.

Bazı Esrâr-ı Tâc-ı Şerif

İmdi malûm olsun ki Resûlullah hazretlerinin zahiren malûm tâc-ı sadrısı yok idi. Amma bâtınen Cânib-i Hak'tan Cibrîl-i Emîn vasıtasıyla nurdan getirdiği tâc-ı mânevîleri on iki terekli tâctır. Her tereği bir manaya işarettir. Tâcın tepesinde cümle tereklerinin cem olduğu bir zât-ı ehadînin vahdâniyyetine işarettir: Ve sâir terekleri evvel ol yerden intişarı çokluğun azdan intişarına delildir. Hurûfun noktadan intişarı gibi ve malûmatın ilm-i Hak'tan intişarı gibi ve yine mâlum ola ki insanda on iki yaramaz sıfatlar vardır. İnsana ibadeti terk ettirip cemi fıskıyyâta ana (sebep) olmuştur.

İmdi tâcın terekleri on iki olmak oldu ki tâc sahibi olan kimse ol on iki yaramaz huyları terk edip onun mukâbili her birinin yerine melekiyet sıfatlarından birini getirip tahsil-i kemâl etmesine işarettir.

İbtida evvel, on iki yaramaz sıfattan biri cehildir. Bir salikin lazımdır ki cahilliğe sebep olan nesneleri terk eyleyip ol sıfat-ı hamîdeden, cahillik mukabili ilimdir, yerine onu tahsil eyleyip getire. Kâlellâhü Teâlâ, "Şehidallâhu ennehû lâ ilâhe illâ hüve ve'l-melâiketü ve ulü'l-ilmi kâimen bi'l-kısti."[27] ve kâlellâhü Teâlâ, "Hel yestevi'llezîne ya'lemûne ve'llezine lâ ya'lemûn."[28] ve kâle Resulullahi aleyhisselam, "Te'alleme'l ilme mine'l mehdî ile'llahdi."[29] ve kezâ kâle aleyhisselam, "Utlubü'l ilme velev bissîn."[30] ve keza kâle aleyhisselam "El ulemâü verasetü'l-enbiya."[31]

İkincisi ma'siyettir yani Allahû Teâlâ'ya ve Resul'üne asi olmaktır, ne'ûzü billâh-i Teâla her salike lazımdır ki günahları terk edip onun mukabili sıfat-ı hamîdeden (28b) tâattir. Onu tahsil edip Hak Teâlâ ve Resul'üne muti ve munkâd olmaktır. Kâle'llahü Teâlâ, "*Etîü'llahe ve etîü'r-resûle ve ulül emri minküm.*"[32]

Üçüncüsü Hevâ-yı nefstir. Her sâlike lazımdır ki nefsi öldürüp hevâları kesip terk eyleye. Onun mukâbili tevbe-i istiğfardır. Ve kale'llahü Teâlâ "Ve emmâ men hâfe makâme Rabbihi ve nehen Nefse ani'l-hevâ feinne'l-cennete hiye'l-me'vâ."[33]

Dördüncüsü gaflettir. Bir salik lazımdır ki cümle halinde gafletlerini terk eyleye, onun mukabili zikru'llahtır. Daima Hak Teâlâ hazretlerini zikretmektir. Kale'llahü Teâlâ, "Üzkuru'llahe zikren kesîra."[34] Beşincisi tamâdır. Onun mukâbili kanaattir. Kâle Resûlullah Sallallahü aleyhi vesellem, "El kanaatü kenzün lâ yefnâ." bir dahi "Azze men kânaa zelle men tama."[35]

Altıncısı, muhabbet-i dünyadır. Yani ehl-i dünya kapısına dünya için varmaktır. Onun mukâbili tevekküldür. Dünya muhabbetini terk edip yerine muhabbetullah ve muhabbet-i Resûl'ü getirip Hakk'a tevekküldür. Kale'llahü

teâlâ, "Ve men yetevekkel ale'llâhi fe hüve hasbühü."[36]

Yedincisi arzu ve hevestir yani dünya mertebelerinden yüce mertebe istemektir. Onun mukâbili zühddür. Lazımdır ki büyüklük muhabbetini zâhidlik eyleye. Kâle aleyhisselam, "Ahiru ma harace mines-sıddıkîne hubbu'l-câh."[37]

Sekizincisi şehvettir. Onun mukâbili takvâdır. Kalellahû Teâlâ, "İnne ekremeküm inda'llâhi etkâküm."[38]

Dokuzuncusu kibirdir, onun mukâbili tevâzudur. Kibri terk edip tevâzu sahibi ola.

Onuncusu cevrdir. Yani ehl-i imâna cevr ü cefâ ve zarar etmektir. Onun mukâbili nefydir. Kâlellahü Teâlâ, "Ve'l kâzımîne'l gayze ve'l âfîne ani'nnâsi."[39] ve kâle aleyhi'sselam, "Hayrünnâsi men yenfau'nnase şerru'n-nâsi men yefirra'nnâse."[40] ve kâle "men lâ yerhamü'nnase lâ yerhamühullâhu."[41]

On birinci bahl ve aceledir, onun mukabili cömertliktir. Hasisliği ve acele etmeyi terk edip cömertlik (ede) ve sabreyleye. El musavvir kâle'llâhu Teâlâ, "İnnemâ yüveffe's-sâbirûne ecrehüm bigayri hisâb."[42] ve kâle aleyhi'sselam, "El'imânü nısfün nısfün es-sabru ve nısfun eş-şükrü."[43] Ve kâle aleyhisselam "Lâ yectemeu'şah el imânu fi kalbi'l-mü'minine ebeden zikren."[44] "Kale's-sabrü miftahül ferec."[45]

On ikinci kazâullahdan yüz çevirmektir. Onun mukâbili teslimdir. Lazımdır ki kazâullah geldikçe yüzünü çevirmeyip vesveseleri terk eyleye, kazaya rıza (göstere), belâya sabr (ede) ve nimete şükr eyleye. Kâlellâhü Teâlâ, (29b) "Radiyallahü anhüm ve radû anh."[46] ve kalellâhü Teâlâ, "Veş-kürûli velâ tekfürûn."[47] ve kâlellâhü Teâlâ, "Vele neblüve'nneküm bişey'in mine'l havfi ve'l cûi ve naksin mine'l emvâli ve'l enfüsi ve's semerât. Vebe'şşiri's-sâbirîn.

Ellezine izê esâbethüm musîbetü'n kâlû innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn."[48]

İmdi malûm ola ki bu on iki yaramaz sıfatları terk edip ve on iki güzel sıfatları tahsil eyleye. (O zaman) Tâc giymeye müstahak olur: Velâ ilahe illâllah kelimesi on iki huruftur. Muhammedün Resulullah kelimesi dahi on ikidir. Tâc giyen kimsenin üzerine lazımdır ki kelime-i tevhidi dilinden düşürmeye. Daima zikrullahtan hâlî olmaya. Hakk'ın zikri, dilinden ve kalbinden yol bulup zikr-i kalbî makamına vasıl olasın. Tâca kemâliyle müstehak ola ve on iki terkli tâc giyenlerin sırrı Hakk'ın zikr-i kalbî makamına erişip vâsıl olduklarına işarettir.

Derbeyân-ı Post

Postun evvel başı, teslimliktir. Ayağı, hizmettir. Sağı, el tutmaktır. Solu, nefsi söndürmektir. Taşrası, tabandır, içerisi temkindir. Ortası, muhabbettir. Mihrâbı, cemâldir. Şarkı, sırdır. Mağribi, rü'yetdir. Şartı, erenler önünde baş eğdirmektir. Canı, tekbirdir. Şeriatı, yok olmaktır. Tarikatı havftır. Marifeti rızadır.

(29b) Ve piri pirler korkusudur. Hakîkâti menzil, vuslat ve tevekküldür. Ve bir dahi "otur" dedikleri yerde oturmaktır. Postun dört yanında ne yazılır evvelki "eazamtü ileyke ya Ali ekremtü ileyke ya Ali eslemtü ileyke ya Ali en'amtü ileyke ya Ali" yazılmıştır. Erkân-ı tarikatta hırkanın piri, mertebesidir. Yüzü, pirdir. Yemini, sağ eldir. Yesârı, sol eldir. Tenim kıblesi Mekke'dir. Kalbim kıblesi, beytü'l-ma'murdur. Aklım kıblesi, arştır. Fehmim kıblesi, kürsidir. Canım kıblesi, cemâl-i zât-ı bârîdir.

Şeriatta, âdemoğluyum, tarikatta yol oğluyum, marifette kemal oğluyum, hakikatte atam gök, anam yerdir. Bu yolda nefsi mürdelik, dili zindelik var. Birde gördüm,

mürde gördüm, zinde oldum. Pîri görmesem mürdeyim, görsem zindeyim.

Başımda tâc-ı devlet, eynimde namaz-ı taât, kaşımda kalem-i kudret, gözümde nur-ı velâyet ve nur-ı ibret, kulağımda bâ-yı Muhammed ve Ali, burnumda bû-yı cennet, yüzümde nur-ı muhabbet, ağzımda imân-ı şehadet, göğsümde Kur'ân-ı Hikmet ve sırr-ı kudret, elimde dest-i emânet ve velâyet, belimde kemer-i hidâyet, dizimde dem-i hizmet, ayağımda erkân-ı meşâyıh, önümde nasip, ardımda ecel. Erenler safa nazar kıldıkları vakit, elim başımda başım elimde idi. Yularım rehberimde ve gözlerim mürşidimde, derûnum erenlerde ve hâl-i mîsâkım Muhammed Ali'de idi ve özüm darda, yüzüm yerde idi.

Derviş kimdir? Cevap: Varlığından geçip yok menziline gire ve bir anda cümle âlem yok olsa zerre kadar derdi olmaya ve derununu depretmeye.

Dervişliğin başı nedir ve ayağı nedir? Cevap: İhlâstır yani her nefis üzerine bend ise ve her ne hizmet edersen varlık getirmeyerek ve imtinan etmeyerek ol nefsi ve hizmeti sırrına getirmektir. Ayağı, varlığı terk edip yokluk ile daima makam hizmetinde olmaktır. (30a)

– Kimin oğlusun yani kimin müridisin?

– Cevap: Yol oğluyum, Muhammed ve Ali'nin oğluyum ve müridim. Hadis-i şeriftir: "*Men teşebbehe bi kavmin ve hüve minhüm.*"[49]

– Sual: Tarikat ahkâmı kaçtır?

– Altıdır; 1. Tevbe, 2. Teslim, 3. Pak olmak, 4. Batını ma'mûr olmak, 5. Kanaat, 6. İzzet.

– Sual: Yine tarikatın ahkâmı kaçtır?

– Cevap: Altıdır. 1. Marifet, 2. Cömertlik 3. Bağlanmak. Yani gerek dervişlikte ve gerek hizmette sıdk ile o hizmeti yerine getirmek. 4. Sıdk. Yani yalan söylemeyip

sadık olmak. 5. Tefekkürdür. Yani her işte fikri ziyade ola. 6. Tevekküldür.

Erkân-ı tarikat altıdır: 1. İlimdir, 2. Sabırdır, 3. Kanaattır, 4. Rızâdır, 5. Tefekkürdür, 6. Tevekküldür.

İhlâs-ı tarikat altıdır: 1. Hayırdır. Yani hayır iş işlemeye sa'y etmeli. 2. Zikirdir. Yani daima Allah Zü'l-Celâl'i zikretmektir. 3. Terk-i arzudur. Yani dünya arzularını terk etmektir. 4. Terk-i hevâdır. Yani nefsin hazzettiği şeyleri terk etmektir. 5. Korkudur. Yani daima Allah Teâlâ'nın rızası olmadığı nesnelerden korkmaktır. 6. Şevktir. Yani daima Allah Teâlâ ve Resul'ü ve İmam Ali şevkinde olmaktır.

Âşık mısın, sadık mısın, derviş misin, nerede biat ettin, nerede ikrar verdin, nerede telkin aldın?

Cevap: Erenler meydanında, pirim mukabelesinde ikrar verdim. Ahd-i misakım bu idi. Bism-i şâh cism-i şâh estağfiru'llah. Cemî günahlarıma estağfiru'llah. Geldim, Hak için gelmekliğe, Hak dediğinizi Hak bilip ve Hak deyip bâtıl dediğinizi bâtıl bilip etmeyem. Elim ile koymadığım nesneleri rızasız almayam. "Tevbe Tûbû ilâ'llâhi tevbeten nasûha."[50] "Küllün âmene bi'llahi ve melâiketihi ve kütübihi ve rusulihi lâ nüfe'rriku beyne ehadi'n min rusülih."[51] "Şehida'llahü ennehû lâ ilâhe illa hûve ve'l melâiketi ve ulü'l ilmi kâimen bi'l kısti lâ ilâhe illâ hûve'l azizü'l hakîm. İnne'd-dîne inda'llahil islâm."[52]

Bazı sual: (30b)

Beste misin?

Cevap: Besteyim.

Sual: *Kemer kaçtır?*

Cevap: Kemer birdir. Beste üçtür 1. Biri diline 2. Ve eline 3. Ve beline doğru olmaktır.

Sual: *Kapıda ne üzerinde durursun?*

Cevap: İkrâr üzerine dururum.

Sual: *Kapı nedir ve eşiği kimdir ve kanatları kimdir ve üstü kimdir?*

Cevap: Kapısı, şeriattır. Eşiği, Ali'nindir ve kanatları Cebrâil'indir ve üstü Muhammed Mustafâ'nındır.

Sual: *Meydan kimden kaldı?*

Meydan erenlerden kaldı

Sual: *Meydana hangi kapıdan girdin ve hangi kapıdan çıktın?*

Cevap: Şeriat kapısından girdim, erkân kapısından çıktım, diyeler.

Sual: *İmân kaçtır?*

Cevap: Yedidir. Nedir? Evvel; imân-ı mahfuzdur, melâikelerindir. İkinci; imân-ı ma'murdur, Peygamberlerindir. Ma'sûm dahi derler. Üçüncü; imân-ı tahkîktir, muhakkiklerindir. Dördüncü; imân-ı makbûldur, müminlerin imânıdır. Beşinci; imân-ı meşkûktur, Müslümanlarındır. İmân-ı zaif dahi derler. Altıncısı; imân-ı merdûddur, münafıklarındır, mezmum dahi derler. Yedinci imân-ı mevkûftur, kâfirlerden hidayet erişirse âhir nefeste imân ile gider.

Ahir imân nedir?

Cevap: Ahir imân bir ağaç gibidir. Kökü Kur'ân'dır. Derisi, hayâdır; teni, şükürdür. Budakları takvâdır. Yaprakları tövbedir. Yemişi inâyetu'llahtır. İmânın mânâsı, Allah Teâlâ'ya ve Resul'üne yakîndir ve imânın aslı kelime-i tevhîddir. İmânın cemîsi yoldan dikeni götürmektir, yâni gönlünden gıll u gışı götürüp âyine saf etmektir.

İmânın vatanı neredir?

Cevap: müminlerin gönlündedir.

Sual; *imân sendedir, sen imânda mısın?*

Cevap: Ben imândayım ve imân bendedir. Ve ben

müminim, imân benim sıfatımdır velhasıl dervişliğin fakr makamıdır.

Fakrın guslü nedir?

Fakrın guslü cemîu'l ins u dünyayı terk edip vesveseden ve ham fikr-i fikirden (31a) geçmektir.

Fakrın makamı kaçtır?

Cevap: Sekizdir. Evvelki, tövbesinde sabitkadem olmaktır. İkinci, ibadette olmaktır. Üçüncü, şâkir olmaktır. Dördüncü, razı olmaktır. Yani Allah Teâlâ'dan gelen kazaya velhasıl her şeyde daima rızada olmaktır. Altıncı, samıt olmaktır. Yani her şeyde sükût etmektir. Yedinci, ârif olmaktır. Sekizinci, velayet rütbesidir ki sehî ve cömert ve gayretli olmaktır. Ve sahib-i kudret olmaktır. Âdem peygamber tâlib idi. İdris peygamber âbid idi. Nuh peygamber şâkir idi. Musa peygamber râzî idi. Eyyub Peygamber sâbir idi. Îsâ peygamber hâmûş idi. Hazreti Muhammed Mustafa ârif-i billah Ali veliyyullah vasiyyu Mustafa'dır. Sehî ve cömert ve gayretli ve sahib-i kudret idi. İmam Cafer Sadık eydürler: "Fakrın aslı hüsn-i hulkdur ve muhabbettir. Kilidi, râsıtlıktır. Yemişi kendi vücudunu bilmektir.

Hazinesi Allah'ı bilmektir. Gevheri meskenettir. Hazret-i Ali'nin, "Men arefe nefsehü fekad arefe rabbehü."[53] kavlince, kendisini bilen Rabb'ini bilir.

Derviş lafzı beş harftir. Mânâsı ve rumuzu nedir?

Cevap: Dervişin dal'ı, dert ehli olup cismi Hudâ korkusundan zaif ve yüzü sarı olmaya işarettir. Ve râ'sı, her ne işlersen Allah için işleyip riya etmemeye işarettir. Vav'ı verâ'sı yani akrabaları ve dostları terk edip Hak kelâmından gayri kelâm söylemeyip ve düşünmeyip daima Allah'ı zikretmektir. Ve ya'sı, cümle halka yaman sanmamaya işarettir. Ve şın'ı aşk-ı Hak'la daima şâd olmaya işarettir.

Azizim, meyân bestenin şeddinde bağlanır. On dört nesne ile kapanır. Evvel sofrası açık gerek. İkinci kapısı açık gerek; üçüncü alnı açık gerek (31b) dördüncü kulağı, beşinci dili, altıncı keremi, yedinci kudûmü, sekizinci eli, dokuzuncu lütfu, onuncu sehaveti, on birinci huluku, on ikinci yakîni açık gerek, on üçüncü tevekkül ehli gerek, on dördüncü Fâtihâ okumak gerek.

Ol kim bağlı gerek, evvel gözü namahremden, ikinci kulağı yaramaz haberden, üçüncü dili bağlı gerek şer kelamdan, şirkten ve dördüncü, hatardan, kinden bağlı gerek, beşinci mekri, altıncı buhlu, yedinci hırsı bağlı gerek. Sekizinci, kuvvet bendi bağlı gerek, dokuzuncusu ayıbı, onuncu, eli bağlı gerektir, uğurluktur. On birinci, ayağı yaramaz işlerden on ikinci Hak'tan gayrıya gönül bağlı gerek; ey tâlib, erkân-ı tarikat ki şahbaz âlem-i fünundur.

Der beyan-ı tarikat-ı fakr[54]

(8b) İmam Câfer-i Sâdık a.s. den rivâyet olunmuştur. Fakr yolunda birinci bend ve nasîhat eylemiştir ki fakr bir meyvedir.

Eğer sual eyleseler:

– *Şeriat nedir? Ve tarikat nedir? Ve hakikat nedir? Ve marifet nedir?*

Cevap: Şeriat İslâm'dır, tarikat imandır. Hakikat ihsandır. Marifet inayetullahtır, vesselam. Oldur ki savm, salât, hac, zekât, kelime-i şehâdet ve "menistetaa ileyhi sebîlâ"[55] ayetiyle ve iman oldur ki Hak Teâlâ'yı birleye. Ve ihsan oldur ki Hak Teâlâ'yı bâtın gözüyle müşâhede kıla... Rasûlullah buyurmuş: (9a) "Şeriat söylemek ve tarikat söylemek ve hakikat tahkîkin bilmektir." Resul aleyhisselâm yine buyurmuş: "Şeriat yoldur, tarikat yola

girmektir. Hakikat maksuda ermektir. Şeriat gemidir. Tarikat denizdir. Hakikat dürdür.”

Eğer sual etseler ki:

– *Şeriat ve tarikat ve hakikat ve marifet her biri kaçar harftir?*

Cevap: Beşer harftir. Evvel şeriat: Şın’dan murad, şartları yerine getirmektir, Râ’dan murad layık olanı, olmayanı bilmektir. Ye’den murad, Hak Teâlâ’yı yâd eylemek. Ayn’dan murad ibadet eylemek. Te’den murâd, kulluk tavkını boynundan giydirmektir.

Ve tarikat beş harftir: Tı’dan murad, kulluk tavkını boynundan giydirmektir. Rı’dan murad, riyazettir. Ye’den murad (9b) dâim Hakk’la meşgul olmak. Kâf’tan murad, kanâattir. Kâle aleyhisselam: “El-kanaatü kenzun lâ yefnâ.”[56] Te’den murad, Hakk’ ın emrine teslim olmaktır.

Ve hakikat beş harftir. Ha’dan murad, helâl ve haram bilmek. Kavlehû Teâlâ: “Ve bihelâllâhu Teâlâ ve hisâben ve bi harramallâhü Teâlâ haramen ve gazaben.” Kaf’tan murad, ahiret korkusunu çekmek. Kavlehu Teâlâ: “İnnellezîne kâlû Rabbuna’llâhü sümme’stekâmû tetenezzelü aleyhim’ül-melâike.” Ve yâ’dan murad, kendi hâlin yâd etmek, kimsenin ayıbın görmemek. İkinci kaf’tan murâd nefsin katl etmek. Hak’tan gayrıya nazar etmemek. Kavluhû Teâlâ: “Ve nehe’nnefse ani’l-hevâ inne’l-cennete hiye’l-me’vê.”[57] Te’den murad Hakk’a tevekküldür. Kavluhu Teâlâ: “Ve men yetevekke’l ala’llâhi fe hüve hasbühü.”[58]

Ve ma’rifet beş harftir. Mim’den murad, dâim Hak’la olmaktır. Ayn’dan murad inâyetullahtır. Ra’dan murad Hak rızâsın talep etmektir. Kavluhu Teâlâ: “Raziyallahü anhüm ve razû anh. Zâlike limen haşiye Rabbehü.”[59] Fe’den murat, ahiret faydasını talep etmek. Te’den murad, tahkîkin bilmektir. Yani kullar dâim Hak’la meşgul

olmaktır. Kavluhu Teâlâ: "Ve mâ halaktu'l-cinne ve'l-inse illâ liya'budûni."[60] ey liya'rifûn.

Eğer sual etseler:

Şed nedir? Ve vasiyyet nedir?

Cevap, şed ol icattır kim Resul aleyhisselama müminler biat ettiler. Kavluhu Teâlâ: "İnnellizîne yübâyîûneke innemâ yübâyiûna'llah yedu'llâhi fevka eydîhim feme'nnekese fe innemâ yenküsü ale nefsihî ve men evfê bimâ âhede aleyhu'llâhe feseyü'tîhî ecran azîmê."[61]

– Ya Muhammed, ol kimseler sana biat ettiler, tahkîk Hak Teâlâ'ya biat eylemişlerdir. Rasûl aleyhisselam elinden murad, Hak Teâlâ'nın kudret elidir. Ve yed-i kudretten murad, pir elinden Hak rızasın talep etmek. Ve şeddin mertebesi dört nesnedir. Ol Allah Teâlâ'nın ahdidir. Kavluhu Teâlâ: "Elem a'hed ileyküm yâ benî Âdeme en lâ ta'büde'ş-Şeytân."[62]

Her kim bu vasiyetleri yerine getire, ona sahib-i şed demek revadır. Her kim yerine getirmeye, sahib-i şed demek reva değildir. Şed dahi amelden ibarettir. Delil değildir. Söyleyip amel etmemek ona benzer ki, bir âlim vaiz halka nasihat eder ve kendi amel etmez.

Eğer sual etseler:

Şed kaç nesne ile bağlanır ve kaç nesne ile sakınır?

Cevap: Dört nesne ile. Evvel, göz ile namahreme bakmamak; İkinci, kulağıyla fuhşiyân ve bühtân işitmemek; üçüncü, diliyle herze, hezeyân ve gıybet söylememek ve dördüncü. a'zâ-yı hevâ vü heves ve nefisten sakınmaktır.

Eğer sual etseler:

– *Şed kaç nesne ile açılır?*

Cevap üç nesne ile. Evvel irâdetin ayağını Hak yolunda açmak, namahreme meyl etmemek. Ve bir kardeşin

hakkına tamâ etmemek. Ve fevt birkaç manadan ibarettir. Evvel sehâvet ve şefâat ve kerem ve ihsân ve âdemîlik ve misâfire i'zâz ve ikram in'âm etmektir.

Eğer sual etseler:

– *Pirin senin beline ne bağladı?*

Cevap: Ahd ü biat ve vasiyyet.

Sual: *Ahd kimin içindir?*

Cevap: Ahd Hak Teâlâ içindir.

Sual: *Biat kimin içindir?*

Cevap: Şâh-ı yârin rûz-ı kıyâmette dest-i rızâ ile el ele, bir el Hak huzur-ı Hak'ta, şarâb-ı kevsere sîyrâb etse gerek.

Sual: *Vasiyet kimin içindir?*

Cevap: Pîr-i tarikat-ı hakikat içindir kim va'de-i dalâlette bulup bend ü nasîhat ve nur-ı ma'rifet ile hâdî ve delîl olup râh-ı müstakîme irşâd ede.

Sual: *Şed nedir ve kaç nişanı vardır?*

Cevap: Üç nişanı vardır. Evvel muhabbettir. İkinci vefâdır. Üçüncü teslîmliktir.

Sual: *Pîrimle senin aranda fark nedir?*

Cevap: Kurbet ve muhabbettir. Zîra emîr-i gâlib tâlipten ve ehlinden hadis erişti: Diriğ etmez. Kâle Aleyhisselam: "Lâ tezau'll-hikmete inde gayri ehlihê fe tazlimûhe ve lâ temneûhe ehlehe fe tazlimûhüm."[63]

Sual:

Şeriatta ve tarikatta ve hakikatta ve marifette gusl nedir?

Cevap: Şeriatın guslü, vücudun cenabetten arî kılmak, tarikatın guslü, tecrîd-i ihtiyar etmek, âlem-i faniden alâkayı kesip her nâsa ihtiyaç göstermeyip ve pîr-i tarîkattan âlem-i tecridi öğrenmektir.

Zira bu âlem-i fânî, hamama benzer. Gelen üryan girer ve gider üryan çıkar. Belki tahmilâtın burada kor. Bir kimse hamama girse futa ve tas verirler. Ya yıkanıp çıkar futayı ve tası anda kor dünya dahi anın misalidir. Ve gusl-i hakikat dil hanesin ab-ı tövbe ve taabbütten ve bühtandan arıtmak.

Sual: *Tarikatın ölümü kaçtır?*

Cevap: Dörttür. Evvel, ak ölüm. Sâniyen, kızıl ölüm. (12b) Sâlisen, dişi ölüm. Râbian, siyah ölüm. Ve ak ölüm oldur ki dil hanesin nûr-ı perhizle münevver etmek. Ve kızıl ölüm oldur ki gazap ateşin def etmek. Ve dişi ölüm oldur ki eski ve yamalı giymekten arlanmayıp bihuzur olmamaktır. Ve kara ölüm oldur ki kazaya rızaya verip ne gelse Hak'tan bilip sövülmekten ve dövülmekten incinmeyip reng-i pezîr olmamak. Ve bu mertebe fenâ ender fenâ mertebesidir. Kale aleyhisselam: "el-Fakru sevâdun el-vechü fi'd-dâreyn." Fakirlik iki cihanın yüz karalığıdır. Nitekim siyah renk gayri renk kabul etmez.

Hamdî buyurur:

Fenâ fakrıdır ey âşık sevâdü'l-vechi fi'd-dâreyn
Yüzü olsun anın kim başında var bu sevdâ

Bundan (13a) murad, renksizliktir. Yani can u baş terk etmek, ölmekten ve dövülmekten ve sövülmekten ve ta'n-ı â'dâdan ne gam, bî-huzur olmamaktır.

Beyt:

Makâl-ı ta'n-ı a'dâdan ne gam erbâb-ı irfâna
Atarlar sengi elbette dirahtar meyvedar üzre

Mevlâna Celâleddîn buyurur ki: "Dâr-ı fenâdan dâr-ı bekâya nakl etmeyi talep edip gelen anın ile şâd etmemek bir Müslüman elinden ve dilinden incinmemektir."

Şeyh Muhyiddin Arabî buyurur ki: "Fakr benim yanımda bir nesne olmaya, belki şol bir şey, ol kim bir nesnede anın emri cârî ola. Vaktâ kim bir şeyin olmasın dileye, hemen ola ve mertebe-i fakr, sahib-i tasarruf demektir. Ve kendi irâdetlerinde (13b) âlem-i mükâşefelerinde buyurur ki şeyh sen ahbabına ve ehibbine diye kim eğer benim sohbetimden dilerlerse fukarâ etsinler. Ve üç fakr kim fenâ ender fenâdır. Andan sonra kendilerinde benden gayri kalmaz illâ ben kalırım. Ve alaka-i dünyevî ve uhrevî olmak gerek ta kim onlara pertev-i Hak zuhûr ide cemî mevcûdât kendilerinde ayine misâli münakkaş ola."

Bektaşî şiirlerinde sık sık erkânın önemine değinilmektedir. Bektaşîler erkân sahibi olduklarını ve Hacı Bektaş Veli'ye bağlılıklarını bildirirler:

Bize ihsan etti Celî,
Bu mesleği ta ezelî
Tuttuk edeb erkân yolu
Biz bende-i Bektâşîyiz.
(Ali Nutki Baba)

Tarikatlarını Muhammed Ali'ye bağlayan Bektaşîler, pirlerinin "ululardan ulu" Hacı Bektaş Veli olduğunu söyleyerek tarikatın erkânının onun tarafından kurulduğunu belirtirler:

Ezelî kurdular erkânı yolu
Bu yolun sahibi Muhammed Ali
Pîrimi sorarsan Bektaş-ı Velî
Ali Velî gibi er bulunur mu
(Sakine Bacı)

Bu erkân Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin yoludur. Bu erkânın onlara dayandığı ima edilmektedir.

Biri rehber olmuş mürşide gider
Sözünce semaın aşikâr eder
Muhammed Ali'nin erkânın güder
Nazlı nazlı söyler Horasan deyu
(Âhû)

Tarikatin erkânına büyük bir düzenleme getiren Balım Sultan, erkân için emek verdiğini ifade ediyor.

Balım çoklar ile sohbet edüpdür
Bu yola erkâna emek verüpdür
Gidin görün pirim nerde durupdur
Pir olduğu yerde haber ver imdi
Balım Sultân (Sezgin, 1985: 279)

Tarikatta ilerlemek, kâmil insan olmak için edep ve erkânı bilmek ve ona göre davranmak gerekmektedir.

Pir Sultan'ım Hakk'a yakındır
Edebi erkânı hemen takın dur
Ölüm uzak derler hemen yakındır
Dostlar bizi safa ile gönderin
Pîr Sultân Abdâl (Öztelli, 1996: 399)

İnsan-ı kâmil gibi olmanın yolu edeb ve erkân ile mümkündür. Bunun için de mürşid-i kâmilin eteğine yapışmak gerekmektedir. Bu sırlı yol cahillerle paylaşılmamalıdır.

Edep erkân öğren kâmile yetiş
İhlâslı talipsen dâmâne yapış
Vücudun ilminde görürsen bir düş
Gafil olup sırrın verme nadana
(Malatyalı Sadık Baba)

Bu kısımda tarikatın temel erkânını oluşturan bu kavramların şiirlerde nasıl yorumlandıklarını, Bektaşî şairinin

dünyasında ne şekilde hayal edildiğini zengin örneklerle göstereceğiz. Böylece Bektaşî şiirinin, tarikata ait adap ve erkânı taşıyıcı işlevi de görülecektir.

a. İkrar

İkrar, kelime manasıyla; saklamayıp söylemek, dil ile söylemek, tasdik, kabul ve karar vermek demektir.

Tasavvufta ikrar, "tarikata girmek için verilen söz" anlamında kullanılır. Tarikata girişte, şeyhe, gerekli şartlara uyacağına dair söz vermektir. Bektaşî olmak isteyen isteklinin dileğini açıklaması, isteğini bir aracıyla tarikat yetkilisine ulaştırması törenidir. Bektaşî olmak isteyen talip, önce bir rehber bulur; tarikata girmek için gerekli genel işlemleri ondan öğrenir. Rehber, durumu tekkenin en büyük yöneticisi olan babaya bildirir ve yola alınmasının uygun olduğunu söyler. İstekli, bir süre denenir. Uygun bulunması durumunda kendisini yetiştirmekle görevli kişilerden nasip alır. Sonra rehber, öncülük ettiği talibe tekke kurallarına uygun olarak tarikat abdesti aldırır. Ardından iki rekât namaz kılınır.

Bu işlemleri talibin beyaz kefene sarılması izler. Kefene sarılan talip bir bakıma ölmüştür ve yeni bir inanç dünyasında yeniden dirilecektir. Beyaz kefen içindeki talibe "Erenler meydanında pir huzurunda mürşidine teslim-i rızada oldun mu? Yalan söyleme, haram yeme, livata ve zina etme, elinle koymadığın bir şeyi alma, gözünle her gördüğünü söyleme. Allah, Muhammed, Ali, Hünkâr Hacı Bektaş Veli ikrarında sahip kadem eyleyi hû." Telkinin ardından tığbendi boynuna takılan talip meydana alınır. Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat kapılarını temsil eden erenlere tek tek selam verilir ve her selam verişte bir adım

ilerlenir, böylece dört kapıdan girmiş kabul edilir." (Korkmaz, 1994: 182-183)

Dertli'nin dörtlüğünde ikrar, Cenab-ı Hakk'ın ruhları yarattığında "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" mealindeki sorusuna, ruhların "Evet, Rabbimizsin." diye cevap verdikleri "bezm-i elest'te ruhların verdikleri söz"le eşdeğer olarak kullanılmıştır.

Hitab-ı elest'te bezm-i ezelde
Sadakatle ikrar verenlerdeniz
Gönül gezdirmeyiz gayrı güzelde
Biz cemâlullahı görenlerdeniz
Dertli (Özmen, 1995: 344)

Ispartalı Seyrâni de verilen ikrara bağlı kalınmasını şu şekilde ifade eder:

Yollar içre budur Hakk'ın has yolu
El tutanlar olur şah mü'min kulu
Mürşidim Muhammed rehberim Ali
İkrarında ahdü peyman ol da gel
Ispartalı Seyrani (Özmen, 1995: 103)

İkrar olmadan imanın tam olmayacağına işaret eden bu söyleyişte ikrarın önemi vurgulanmıştır.

Kimse vardır yoktur demez
Öğüt versen öğüt almaz
İkrarsız da iman olmaz
Nutkunun eridir insan
Caferoğlu (Eyüboğlu, 1992: 231)

Tarikatın erkânı gereği muhip olabilmek için ikrar vermek ve ikrarında durmak gerekmektedir. Allah'a iman edip ikrarında duranlar ancak gerçek muhip olabilirler.

Bir araya gelse üç beş âşıklar
Anlar birbirlerinden seyran ederler
Dönmez ikrarından kavli sadıklar
Mahabbet sırrını pinhan ederler
Dertli (Uyguner, 1991: 56)

Kişinin iyi bir dost olması, gerek bir insan olabilmesi için ikrar verip verdiği ikrarda sadakat göstermesi gereklidir.

Gül olur bülbül olur her anı
İçinde bağı bostan olanın
Zevk olur safa olur zamanı
Ahd ile ikrarı saf olanın
Zeynel Baba (Güzel: 1995: 93)

b. Tevellâ- Teberrâ

Tevellâ'nın kelime anlamı "Biriyle dostluk kurma, ona yanaşma, birbiri ardı sıra gelme, çıkma, olma"dır. Bektaşîlikte, "Bektaşîliğin temel ilkesi durumunda olan, ehlibeyt soyundan gelenleri sevme, onları sevenleri sevme" (Korkmaz, 1994: 356) anlamındadır.

Bir başka yorumda "Kavl ehlinin tevellâsı ve teberrâsı budur. Hâl ehli sadece Hakk'a tevellâ eder, masivadan teberri eder. O'ndan kendine gelmek tevellâ, O'nun kullarun amellerini geri çevirmesi teberrâdır. Mürid tarikata girerken şeyhin dostunu dost, düşmanını düşman bileceğine söz verir. Bu da tevellâ ve teberrâdır." (Uludağ, 1995: 532)

Teberrâ, uzak olma, düşman bilme anlamındadır. Ehlibeyte kötülük ve haksızlık edenleri düşman bilmek teberrâdır. "Mürid tarikata girerken şeyhinin dostunu dost, düşmanını düşman bileceğine söz verir. Bu da tevellâ ve teberrâdır." (Uludağ, 1995: 532)

Bektaşî erkânname'sinde tevellâ ve teberrâ şu şekilde tarif edilir:

"Tevellâ ve teberrâ nedir? Cevab; Bir kişinin sülûkına nisbet tevellâ ve teberrâsı vardır. Evvel, kul ehlinin yek cihetdir. Yani âl-i Muhammed Ali eteğine yapışmıştır ve hulûs ve muhlis o cihetten oluna, birliğe yetişir. Teberrâsı oldur ki Muhammed Ali vasiyetin kılup âl-i Muhammed Ali'ye nazar-ı adâvet idenle adûv-i temam olmaktır. İkinci, hâl ehlinin tevellası rıza-ı Hakk'a vuslattır. Teberrâsı masivallahdandur, (36a) hatta kendi nefsinden dahi geçe."[64]

Şiirlerde tevellâ ve teberrâ sıkça işlenen kavramlardandır. Tevellâ sahibi derviş bununla kurtuluş yoluna ermiştir. Ona göre kurtuluşa ermek için tevellâ sahibi olmak yeterlidir.

Bizlerden bekleme züht ü ibadet
Tutmuşuz evvelden râh-ı selamet
Tevellâ olmaktır bize alamet
Sanma ki sağımız solumuz vardır

Kul Nesimî (Özmen, 1995: 44)

Tarikatın temel ilkelerinden olan tevellâ'ya giren Bektaşî dervişi tevellâsında ciddi, samimi olduğunu vurguluyor. Ehl-i beytin en büyüğü olan Zât-ı Resul'e (Hz. Muhammed) tevellâda bulunduğunu ifade ediyor. Tevellânın zıddı olan teberrâ da Yezit ve onun yakınları içindir.

Çırağı şem'imiz vermekte şule
Meydanı hünerde girdik usule
Tevellâmız cedd-i zât-ı Resule
Ervâh-ı Yezit'in teberrâsıyız

Aşağıdaki beyitte Hakk'a karşı dostluk kurduğunu (tevellâ) ifade eden Bektaşî şairi Fazlî, günahlardan da uzak durduğunu belirterek buna delil ve sebep olarak mürşidini ve şah-ı velâyet olan Hz. Ali'yi gösterir.

Tevellâ kılmışam Hakk'a teberrâ masivallahtan
Delil ü mürşid ü hâdi velî Şâh-ı Velâyet'tir
Fazlî (Özmen, 1995: 50)

"İlla" kelime-i tevhidde geçen "başka, yalnız" anlamlarına gelen bir sözcüktür. "Ancak Allah vardır." anlamında Allah'a işaret eder. Dörtlükte tevellânın Allah için yapıldığı ifade ediliyor. "Mert olan namertten utanmaz." denilerek namertlere karşı da teberrâ sahibi olunduğu belirtiliyor.

Râh-ı hakikate dil oldu bende
Biz sırr-ı (İllâ)nın tevellâsıyız
Mert olan namerde olmaz şermende
Biz anların evvel teberrâsıyız
Ceyhunî (Özmen, 1995: 422)

Tevellâ ve terberrasını bilen tarikat mensupları (abdal) için "ödülünüz ilâhî aşk olsun" anlamında "aşk olsun" deniliyor. Bu anlamda neyi istediğini ve ne ile avunacağını bilenler için de aynı dilek tekrarlanıyor:

Tevellâsın, teberrâsın bilen abdâla aşk olsun
Temennasın, tesellasın bulan abdâla aşk olsun
Âgâhî Dede (Özmen, 1995: 83)

Ehl-i beyte zulmeden Yezit için Bektaşîler beddua ederler. Ehl-i beyte zarar veren herkes için teberrâ halindedirler. Şiirde bundan dolayı ahirette Yezit'in durumunun zor olacağı ifade ediliyor.

Var git Yezit, var git, bulaşma bize
Ahrette hâliniz bilmem nic'olur
Bizden her gün teberrâ olur size
Ahrette hâliniz bilmem nic'olur
Kul Hüseyin (Özmen, 1995: 369)

c. Kendini Bilmek

Dört kapıdan üçüncüsü olan marifetin son makamı kendini bilmektir. Makâlât'ta "Kendi nefsini bilen Rabbini hakkıyla bilir." (Coşan, 1987: 17) hadisine yer verilmiştir.

Buyruk'ta "Sekiz şeyi bağlayan ateşten olan nar-ı kibir kendini bilmek ile defolur." (Atalay, 1996: 149) denilmektedir.

"Kendini bilme" Bektaşîlik erkânında sıkça tekrarlanan bir düsturdur. Kendini bilmek kişiyi birçok yanlışa düşmeden kurtaran bir meziyettir. Bektaşîlikte insanda bulunan kibir duygusu bu şekilde giderilir. Erkânnamelerde "kendini bilmek" ile ilgili bilgilerden bazıları şunlardır: "İşte hadis-i kûdsîde buyurır: 'Men arefe nefsehü fekad arefe rabbuhü.' (Kendini bilen Rabb'ini bilir.) Pes kendi nefsinden gafil olan, Hak'dan dahi gafildir. Gafil olan tarikin göremez. O ne şeriatı ne tarikatı ve ne marifeti ne de hakikati görür ve ne bilür? Bu dört kapı kırk makam bağlıdır, açık değildür. Kendi menzilini ve merâtibini göremez ve görmeyen, Hak didârını dahi göremez. Menzilin görmese âdem değildir. Suretâ âdem ma'nîde esfeldir." [65]

"*Noktatü'l-Beyan*" adlı eserde bu konuda şu ifadeler geçer: "Ey talib bil ve âgah ol. Ne ki âfâkta vardır, nişanları senin nefsinde dahi vardır. Pes her kimse kim âlemin nişanların kendi nefsinde buldu, hemen ilâhi bildi. Nitekim hadiste buyurur: "Men arefe nefsehü fekad arefe Rabbehü." Ey talib, insanın cehli kendüye hicab-ı azimdir

ve mihnet-i dildir. Hakk'a gayet yakınlığından görmez. Anınçün ırak gözler."[66]

Bektaşîler "men aref" sırrına eriştiklerini, bu makam ile tasavvufi yolları katettikleri ifade ederler. Bu sırra erişmenin önemine işaret ederler. Bu sırra dikkat çekerler.

Sırrı men-arefden nefsimiz bildik
Mürşid karşısında tevbeye geldik
Gönül aynasını pâk edip sildik
Taşradan görüdür içimiz bizim
Güzide Ana (Özmen, 1995: 220)

Benzer bir ifadede, noktanın esrarına erişen, "men aref"ten ders almasını başaran kişinin Bektaşî olduğu vurgulanır.

Noktanın esrarına mazhar düşüp aynel yakîn
Men aref'den ders alıp nefsin bilen Bektâşîdir
Şehidî (Özmen, 1995: 296)

"Men aref" sırrı olgunlaşmanın yoludur. Önemli bir tasavvufi makamdır. Bu sırra erişenler duygularını değişik şekillerde ifade ederek bu sırla elde ettiklerini şiirlerde dile getirirler.

Şaha bende olmayan
Ölmeden ön ölmeyen
Men arefi bilmeyen
Bu yolda mattır hocam
Muhyiddin Abdâl (Özmen, 1995: 119)

d. Toprak Olmak

Dört kapının sonuncusu olan "hakikat"in birinci makamı, toprak olmaktır Toprak olmaktan maksat alçakgönüllü olmaktır. "Bektaşî olmak şefkatte güneş gibi olma, cömertlikte su gibi, alçakgönüllülükte toprak gibi, teslimiyyette

ölü gibi örtücülükte gece gibi olmaktır. Bektaşî evvela kendini toprak etmeli, o toprağa marifet tohumu ekmeli, tevhid suyu vermeli, gerçek orağı ile biçmeli, rıza harmanında dövmeli, şevk yeli ile savurmalı, muhabbet ölçeği ile ölçmeli, takva değirmeninde öğütmeli, edeple yoğurmalı, sabır fırınında pişirip yemelidir." (Noyan, 1987: 78)

"Bektaşî düşüncesinde nefsi mutmainne topraktır. Hak Teâlâ Cennet'i onun üzerine bina eylemiştir. Toprak Âdem Safiyyullaha nispet eder. Toprak şâh-ı merdândır. Onun için ismine Ebu Turâb bir ismine Ebu Talib dediler." (Atalay, 1996: 148)

Bektaşî şiirlerinde toprak (turâb) olma sıkça tavsiye edilmiştir:

Toprak ol toprak gibi teslim vücud
Cümle âlem toprağa kıldı sücud
Kaygusuz Abdâl (Güzel, 1989: 381)

Toprağın yerde olması ve çiğnenmesi tevazu unsuru olarak ele alınır:

Pir Sultan'ım eydür okur yazarım
Turâb olup ayaklarda tozarım
Ezelden içmişim sermest gezerim
Pîrden içilmeyen doluyu neylersin
Pîr Sultân Abdâl (Öztelli, 1996: 299)

Pir Sultan Abdal da toprak gibi olmayı, tahammül göstererek incinmemeyi öğütler:

Turaplık cümlenin başı
Daim çiğnenmektir işi
Üstüne atarlar leşi
İncinme gönül incinme
Pîr Sultân Abdâl (Öztelli, 1996: 371)

e. Yetmiş İki Millete Bir Gözle Bakmak

Makâlât'ta hakikatin ikinci makamı yetmiş iki milleti ayıplamamaktır. Bektaşî adap ve erkânında başkalarının kusurlarını görmeme ve tolerans yaygın bir özelliktir. "Bektaşî başkasının ayıbını yüzüne karşı veya başkasına söylemez." (Atalay, 1996: 207)

Bektaşîler bu vasıflarından dolayı birçok kitleyi etkilemiş ve kısa sürede mensuplarının, muhiplerinin sayısını artırmışlardır.

"Bektaşîler hayatı ve toplumu gözden geçirirken reel ve müsamahalı, toleranslıdırlar, geniş düşüncelidirler. Ayıp görmeme konusu daha and içme törenlerinde yeni gelen câna söylenir. Gördüğünü ört, görmediğini söyleme, denir." (Noyan: 1995: 261)

Hacı Bektaş Veli, Anadolu'da hoşgörüsü sayesinde insanların gönlüne girmiştir. Onun hayatı incelendiğinde gerek şahsında gerekse Bektaşîlik anlayışında hoşgörünün çok ciddi bir yeri olduğu görülecektir.

Kaynağını mensubu bulunduğu Islâm dininden alan bu sevgi ve hoşgörü kahramanları bu anlayışlarını Yunus'un "Yaradılanı hoş gördük, Yaratan'dan ötürü" veciz ifadesiyle özetlemişlerdir. Hz. Muhammed'in "Birbirinizi sevmedikçe gerçek mümin olamazsınız." sözünü düstur kabul eden bu şahsiyetler, yine yetmiş iki millete aynı gözle bakmışlar, bütün insanlara karşı hoşgörü ve sevgi ile yaklaşmışlardır.

Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen şu söz Bektaşîlikteki açıklığın ve hoşgörünün bir başka delilidir: "Her tavladan boşanan at bizim tavlamızda eğleşir. Bizim tavladan boşanan at ise ferah bulamaz." Bu ifadeyle herkese kapılarının açık olduğu, bunun için uygun ortamın bulunduğu anlatılmak istenmektedir. Şiirlerdeki "yetmiş

iki milleti ayıplamamak"la ilgili söyleyişlerden bazıları şunlardır:

Kendi noksanını bil ârif ol
Kimsenin aybını gözetme gönül
Yetmiş üç millete bir nazarla bak
Hak sevmiş yaratmış söz etme gönül
İlhami (Özmen, 1995: 403)

Yaratılanları hor görmemek gerektiği, herkesin bir balçıktan yaratıldığı ifade edilmiştir:

Hor görmeyin yaratılan insanı
Elest bezminden önce nur olanı
Zâhir bâtın erişip de yöreni
Bir balçıktan var ettiler bizi
Yediharf (Özmen, 1995: 103)

Azbî, Bektaşîlerin kimseyi ayıplamaması gerektiğini "gördüğünü ört, görmediğini söyleme" sözüyle özdeyiş haline getirmiştir:

Sana yerden gökten büyük nasihat
Gördüğünü ört görmediğini söyleme
Erenlerden pîrden budur emanet
Gördüğünü ört görmediğini söyleme
Azbî (Özmen, 1995: 155-156)

Bektaşî inancında *Dört Kapı Kırk Makam*, tarikat mensubunun geçeceği maddî ve manevi aşamalardır. Hacı Bektaş Veli, *Makâlât* adlı eserinde tarikatının öğretisini bu şekilde düzenlemiştir. Ona göre kul, Çalap Tanrı'ya *Kırk Makam*'da erişir. *Dört Kapı* ile kastedilen dört esas: Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat'tir. Bunların her biri de onar bölümden oluşmaktadır. Toplamı *Kırk Makam*dır.

Ahmet Yesevî, tarikatının erkânını *Kırk Makam* esasına göre tanzim etmiş ilk Türk sufisidir. Kendisini takip eden pek çok Türk sufisinde de *Dört Kapı sisteminin* bulunduğunu görmekteyiz. Ahmet Yesevî *Dört Kapı Kırk Makam* anlayışının kaynağını Hz. Ali'ye dayandırmaktadır. *Fakrnâme* adlı eserinde Ahmet Yesevî Hz. Ali'nin şu sözüne yer vermiştir: "*Dervişlik makamı kırktır. Eğer (bir derviş) bilip (buna göre) amel etse, dervişliği temiz olur ve eğer bilmese ve öğrenmese, dervişlik makamı ona haram olur ve (o kişi) cahildir.*" (Eraslan, 1977: 76) Türk Islâm sufilerinin sülûk sistemini *Dört Kapı Kırk Makam* anlayışı oluşturmaktadır. (Duran, 1997: 12-13)

Dört Kapı Kırk Makam son derece hassas bir sistemleştirmeye dayanır. Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât'ında yer alan Dört Kapı, Islâm tasavvufunun amentüsüdür.

Dört Makamın sağladığı dünya görüşü, tutum ve davranış biçimlerini kişiye aşılamak suretiyle onu yüceltir; duygularını asilleştirir. (Türkdoğan, 1995: 182)

Bektaşî şairleri *Dört Kapı Kırk Makam*'ı şiirlerinde sıkça işlemişlerdir. Bektaşî şiirinin temelini *Dört Kapı Kırk Makam* oluşturmaktadır. Halkın belleğinde yüzyıllardır canlı bir şekilde yaşayan bu deyişler bize Alevî/Bektaşî yoluna, erkânına ilişkin değerli bilgiler, ipuçları sunar. Alevî/Bektaşî yolunun yazılı kaynaklarının yok denecek kadar az olduğu göz önüne alınırsa yüzlerce yıllık bir birikimin eseri olan deyişlerin değeri ve anlamı kendiliğinden ortaya çıkar. Alevî/Bektaşî erkânı damıtılmış bir biçimde deyişlerde kendisini ifade eder. Yol'a ilişkin bilgiler, hareketler, ritüeller, buyruk ve sakınmalar deyişlerden öğrenilebilir. (Yıldırım, 1995: 12-13)

Bu gerçeği gözönünde bulundurduğumuzda Bektaşî şiirinin edebî zenginliği dışında belge olma özelliği de öne

çıkmaktadır. Konuyla ilgili çalışmalarda birçok araştırmacı mevcut ritüellerden hareketle Bektaşîleri inceleyerek onların davranışlarını ve inanışlarını değerlendirip hayat anlayışları hakkında hüküm vermektedir.

Türkiye'nin farklı bölgelerinde bulunan toplulukların farklı düşünce ve yaşayışları olduğu da gözlenmektedir.

Her inanış ve davranışın folklor açısından elbette bir değeri vardır. Fakat bu durumda Bektaşîlerin sadece günümüzdeki uygulamalarına bakarak Bektaşîliğin erkânı hakkında hüküm vermek yanıltıcı olacaktır.

Bektaşî erkânının temelini oluşturan ve tarikatın piri olan Hacı Bektaş Veli tarafından düzenlenen *Dört Kapı Kırk Makam* anlayışı aynı zamanda Bektaşîliğin ilk temel erkânnamesidir. Bektaşî dervişi hayatını bu makamlara göre düzenlemekte ve bu makamlar doğrultusunda tasavvuf yolunda (seyr ü sülûk) ilerlemektedir.

Bu sistemin Hacı Bektaş Veli'nin eseri olarak genel kabul gören *Makalât*'ta bulunması da önemlidir. Bu sistemle Hacı Bektaş Veli, tarikatının temel değerlerini ve tercihlerini belirlemiştir. Bu adeta tarikatın anayasasıdır. Sonradan düzenlenen erkânnâmeler bu sistemle ilgili herhangi bir değişikliğe gitmemiştir. Onların yaptıkları, pratikleri sistemleştirme ve kurumsallaştırmalarla sınırlıdır.

Hacı Bektaş Veli tarafından düzenlenen bu sistemin Bektaşî şairlerince ele alınması öğretinin benimsendiğinin ispatıdır. Çünkü şair, halkın duygu, düşünce ve inanışının seslendiricisi durumundadır. Özellikle halk şairleri bu özellikleriyle bilinir. Şiirlerin sözlü kültürle dilden dile aktarılarak zamanımıza kadar gelmesi, halkın kabulünü ve şiirlerin onlar üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Bektaşî şiiri; Ahmed Yesevî ve Yunus Emre'nin şiir geleneğinden etkilenen, Hacı Bektaş Veli ile pirini bularak bağımsız bir anlayışa dönüşen, zaman içinde Türk toplumunun renkli sosyal hayatının zenginliği içinde Alevî, Bektaşî, Hurufî, Kalenderi, Kızılbaş, Tahtacı, Batıni vb. Heterodoks mezhep ve tarikatlar içinden çıkmış şairlerin çoğunlukla nefes, ilâhî, deme, deyiş, taşlama ağıt gibi Türklerin milli nazım şekli olan koşma tarzında meydana getirdikleri edebi verimlerden oluşmaktadır.

Bektaşî tarikatına ait adap ve erkânı oluşturan kavramlar Bektaşî şairlerince sıkça işlenmiştir. Bu şekilde erkâna ait kavramlar şairlerce yorumlanarak zamanımıza taşınmıştır. Yazılı belgelerin yaygın ve yeterli olmaması sebebiyle şiirlerin değeri ön plâna çıkmıştır.

Zaman içindeki sosyal problemlerinden dolayı yazılı kültürü zayıf kalan Bektaşîler bu yolla da adap ve erkânlarını nesilden nesile aktarma imkânı elde etmişlerdir.

Tarikatın temel erkânını oluşturan bu kavramların şiirlerde nasıl yorumlandığı, Bektaşî şairinin dünyasında ne şekilde hayal edildiği, şiir örnekleri incelendiğinde görülmektedir. Bu şekilde Bektaşî tarikatının adap ve erkânına ait unsurların şiirleştirilmiş şekli elde edilecektir. Bu sonuçlar Alevî-Bektaşî toplumu için temeli en eski zamanlara dayanan edebî, manzum bir adap ve erkânname örneği olacaktır.

G. Türk Kültüründe Hoşgörü ve Alevî/Bektâşî Hoşgörüsü[67]

Hoşgörü kavramı sözlüklerimizde; her şeyi anlayışla karşılama, olabildiği kadar hoş görme durumu[68] olarak tanımlanarak, müsamaha ve tolerans sözcükleri ile

eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Kişinin kendinden farklı düşünen inanç ve davranışlarda bulunan kişilere karşı saygılı, sevecen ve katlanılır olması hâli, hoşgörüdür. Görmezden gelme, müsamaha, göz yumma, aldırış etmeme gibi kelimeler de aynı anlamda kullanılmaktadır.

Câhız'ın *Fezâil'ül-Etrâk* adlı eserinde Türklerin faziletiyle ilgili olarak vefalı, anlayışlı, hoşgörülü, insaflı, anlayışlı, alçak gönüllü gibi özelliklere yer verilir.[69] Türkler göçebe bir ulus olduğundan gittikleri yerlerde karşılaştıkları kültürlerle alışverişte bulunmuşlar, bağnaz olmamışlardır.[70]

Türklerin ilk yazılı eserleri olan Orhun Abideleri'nde de Türk beylerine hitaben söylenen "milleti zahmet çektirmeyin, incitmeyin"[71] sözü anlayışlı ve hoşgörülü bakışı içeren ifadelerdendir.

Divanü Lügati't-Türk'te "Toplumca takdir edilen insan tipleri" arasında "ukuşlug"[72] (anlayışlı, zeyrek kişi), "akı"[73] (eli açık cömert), "tüzün"[74] (yumuşak huylu, halim) "açukluğ"[75] (huyu güzel) ve "sun"[76] (iyi huylu) nitelikleri yer alır.[77]

Divanü Lügati't-Türk'te "bagırsak" kelimesi, merhametli, gönül alıcı anlamında yer alır.[78] Eserde yer alan savlarda "Öç, bir alacak gibi aranılan nesnedir; ondan çekin, konuğa, yabancıya gücün yettiğince iyilik eyle."[79], "Yumuşak huylu kimselerle uğraş, kötülerle direşme, yumuşak huylu bu gibi şeyleri kaldırır fakat kötü huylu seni ezer."[80] ifadeleri yer alır.

Eserde geçen bir şiir ise şu şekildedir:

Bakmas budun sewüksüz
Yudkı yüdhi saranka
Kazgan ulıç tüzünlük
Kalsun çawınğ yarınka

“Millet sevgisiz, yüzü ekşi, sıkı kişiye bakmaz, yavrum; yumuşak huyluluk kazan, sanın yarına kalsın.”[81]

Ayrıca “udhug köngüllü er” ifadesi “anlayışlı adam”[82] manasında yer alır.

Türk kültüründe hoşgörüyü çağrıştıran birçok atasözü bulunmaktadır: Gülü seven dikenine katlanır. Hak deyince akan sular durur. Hatasız kul olmaz. Her güzelin bir kusuru vardır. O kadar kusur kadı kızında da olur. Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır. Gülme komşuna, gelir başına. Çalma kapıyı, çalarlar kapını. İyilik et, denize at, balık bilmezse Halık bilir. İyiliğe iyilik, her kişinin kârı; kötülüğe iyilik, er kişinin kârı.

Türklerin İslâmiyeti kabulü sonrasındaki dönemde ilk Türk eserlerinden olan Kutadgu Bilig’de de hoşgörü anlayışının yansımalarını ve bu konudaki tavsiyeleri görürüz:

İsiz kılsa isiz yanutı ökünç
Usa edgülük kıl isizke öçün[83]

(Kötülük edersen kötülüğün karşılığı pişmanlıktır. Elinden gelirse kötülüğün inadına iyilik yap.)[84]

İrig sözke yumşak yanut kılsa öz
Açıg sözleseler suçig tutsa söz[85]

(Kaba söze yumuşak cevap vermeli ve acı sözlere de tatlı sözle mukabele etmelidir.)[86]

Tözü halkka könglün bagırsak bolun
Tuçı edgülük kıl sen edgü bulun[87]

(Halka doğrult gönlünü, merhametli ol; daima iyilik yap sen, iyilik bul.)[88]

Cefa kılguçıka kılu tur vefa
Vefa er kılur ol isizler cefa[89]

(Cefa edene sen vefalı davran, vefa er işidir, cefa kötüdendir.)[90]

Sırınçga sakışı turur bu köngül
İdi ked küdez sınmasu ay ogul[91]

(Sanki sırça gibi durur bu gönül, kırılmasın, iyi gözet ey oğul.)[92]

Anadolumuz, tarihi seyri içinde birçok sevgi ve hoşgörü kahramanı yetiştirmiştir. Mevlana'dan Hacı Bektaş Veli'ye, Yunus Emre'den Nasreddin Hoca'ya kadar birçok tarihi şahsiyetimiz sevgi ve hoşgörünün sembolü olmuştur. Bugün bu tarihi şahsiyetlerimiz dünyaca tanınmış ve bu özellikleriyle takdir toplamışlardır.

Mevlâna, "Cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi ol, şefkat ve merhamette güneş gibi ol, başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol, hiddet ve asabiyette ölü gibi ol, tevazu ve alçak gönüllülükte toprak gibi ol, hoşgörülükte deniz gibi ol." sözleriyle engin hoşgörüsünü ifade etmiştir. Herkese "Gene gel, gene, ne olursan ol." diyerek kucak açan Mevlâna, "Nasılsan öyle gel." diyerek herkesin olduğu gibi kabul edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in kayınpederi olan âlim Edebali'nin söylediği şu sözler de Türklerdeki hoşgörü anlayışına güzel bir örnektir:

"Ey Osmancık, beysin, bundan sonra öfke bize, uysallık sana; güceniklik bize, gönül alma sana; suçlama bizde, katlanma sende; bundan böyle yanılgı bize, hoşgörme sana."

Kaynağını mensubu bulunduğu İslâm dininden alan bu sevgi ve hoşgörü kahramanları bu anlayışlarını,

Yunus'un "Yaratılanı hoş gördük / Yaradan'dan ötürü" veciz ifadesiyle özetlemişlerdir. Hz. Muhammed'in "Birbirinizi sevmedikçe gerçek mümin olamazsınız." sözünü düstur kabul eden bu şahsiyetler, yine yetmiş iki millete aynı gözle bakmışlar, bütün insanlara hoşgörü ve sevgi ile yaklaşmışlardır.

Anadolu'da Türk'ün yapısında olan hoşgörü anlayışı tasavvufi anlayışla birleşerek Yunus'ta doruğa ulaşmıştır. Yunus'un birçok şiirinde bu anlayış açıkça görülür. Herkese bir gözle bakan Yunus, yukarıdaki dizelerle insanı, insan olmasından öte, Yaradan'a saygının gereği olarak yaklaşıp hoşgörmenin gerekliliğine ince bir hikmetle dikkat çekmiştir.

Herkese bir gözle bakan Yunus Emre, parolasını "sevelim, sevilelim" şeklinde ifade ederek tüm dünya insanlarına bu yaklaşımıyla örnek olmaktadır:

Gelin tanış olalım
İşi kolay kılalım
Sevelim sevilelim
Dünya kimseye kalmaz

Bu dünyada düşman olunacak şeyin "kin" olduğuna dikkat çeken şairimiz, ayrım yapmadan herkese aynı gözle baktığını vurgulamıştır:

Adımız miskindir bizim
Düşmanımız kindir bizim
Biz kimseye kin tutmayız
Kamu âlem birdir bize

Bu anlamda Yunus, dünyaya geliş gayesini herhangi bir maddi sebebe bağlamayarak işinin sevmek olduğunu ifade eder, gönüller yapmaya geldiğini vurgular:

Ben gelmedim dava için
Benim işim sevi için
Dostun evi gönüllerdir
Gönüller yapmaya geldim

Bütün bunlara rağmen döven ve söven kişiye karşı tahammül gösterip hoşgörülü olmayı tavsiye eden Yunus, bunu aynı zamanda derviş olmanın şartı olarak öne sürmektedir:

Dövene elsiz gerek
Sövene dilsiz gerek
Derviş gönülsüz gerek
Sen derviş olamazsın

"Yetmiş iki millete bir gözle bak, cümle yaratılmışa bir gözle bak, Hakk'ı gerçek sevenlere cümle âlem kardeş gibidir." Sözleri, Yunus'un evrensel bakış açısını yansıtan ifadelerdir.

İlhamını ve temel sistemini, Anadolu'da birçok kişinin gönlünde taht kurmuş olan Hacı Bektaş Veli'den alan Bektaşîlik felsefesinde sevgi ve hoşgörünün ayrı bir önemi vardır.

Hacı Bektaş Veli, Anadolu'da engin hoşgörüsü sayesinde insanların gönlüne girmiştir. Onun hayatı incelendiğinde yaşayışında ve düşüncelerinde sevginin ve hoşgörünün çok ciddi bir yeri olduğu görülecektir. Bektaşî teorisinde zorlama ve şiddetten sakınma, bütün insanlara acıma ve şefkat telkin edilir. İyi bir Bektaşî, hareketinde Müslümânâ ve Müslüman olmayana karşı bir fark gözetmez.[93]

Bektaşî hoşgörüsü yalnız kendi din ve tarikat mensuplarıyla sınırlı değildir. Başka dinden kişilere de aynı hoşgörüyle bakılmıştır. Hacı Bektaş Veli, yörede

bulunan Hristiyan'larla da güzel bir diyalog kurarak onların gönüllerine girmesini bilmiştir. Hristiyanlar ona büyük bir saygı duymuşlardır.

Nefsini bilmek, benlikten geçmek, alçak gönüllü ve kanaatkâr olmak, iftira, kıskançlık, kibir, hased, kin, dedikodu gibi huylardan uzak olmak, doğruluk, iyillik, yardımcı olmak, sıkıntıya tahammül ve sabır göstermek Bektaşî ahlâkının başlıca noktalarıdır. Bektaşîler, can yakmayı sevmediklerinden avcılık yapmazlar.[94]

Bektaşîlik bu bakış açısını resim ve sembollerle de ifade etmiştir.

Bektaşîlik sevgi ve barış üzerine kurulmuştur. Bu anlayış inanç ve düşünce ayrılığı gözetmeden bütün insanlığı sevgi ile kucaklar. Dünya insanını bir ve kardeş bilir. Hacı Bektaş öğretisinde arslan ile ceylan bir arada işlenmiştir. Hacı Bektaş Veli, güvercin görünümünde ortaya çıkmış; Bektaşîliği, barış dostluk ve maddi temeller üzerine oturtulmuş bir sevgi anlayışıyla yapılandırmıştır. Hacı Bektaş Veli, Anadolu'da bir gönül eri olarak çalışmıştır.[95]

Hacı Bektaş Veli'ye ait olduğu rivayet edilen şu dörtlükte sevgi ve hoşgörü çok güzel bir şekilde işlenmiştir:

Sevgi muhabbet kaynar yanan ocağımızda
Bülbüller şevke gelir gül açar bağrımızda,
Hırslar kinler yok olur aşkla meydanımızda
Arslanlarla ceylanlar dosttur kucağımızda

Hacı Bektaş Veli *Fevâid* adlı eserinde, "Eğer daima Cennet'te olmayı istersen herkesle dost ol ve kimseye karşı kin tutma. Merhem ve mum gibi ol, diken olma."[96] sözleriyle hoşgörülü bakış açısını yansıtır.

Bektaşîlikte sevgi, Bektaşîliğin temel kaynaklarında

bir adap ve erkân olarak yer alır, şiirlerde bu kavramla ilgili söyleyişlere sıkça rastlanır:

Muhabbettir yerin göğün direği
Muhabbet edenin yanar çırağı
Âşıka beytullah gönül durağı
Hak nazar ettiği yerdir muhabbet
Kul Himmet[97]

Bektaşîliğin temelini sevgi (muhabbet) oluşturur. Sevgi; yerin, göğün direği olarak vasfedilir. Sevgi, şiirlerde sıkça işlenmiştir:

Yok ise kalbinde muhabbet sevgi
Yıkıktır kalbinde Allah'ın evi
Özünden haberi olmayan devi
Salıver yabana yorulsun gitsin
Kul Budalâ[98]

Sevginin yeri olan kalp aynı zamanda 'Allah'ın evi' olarak düşünülür. Eğer gönülde sevgi, şefkat, merhamet yoksa Allah'ın evi o gönülde 'yıkık' olarak ifade edilmektedir.

Hoşgörü de Alevî/Bektaşî erkânının en önemli ahlâk ve adap kurallarından biridir. Bu kural Alevî/Bektaşîlik'le özdeşleşmiş ve (öğretinin) genel niteliği durumuna dönüşmüştür.[99]

Bir Bektaşî menkıbesinde Bektaşîliğin engin hoşgörü anlayışı şu şekilde ifade edilir: "Bir gün bir Bektaşî Babası karşılaştığı gece bekçisine sorar: 'Bu belindeki pala bıçağı ne işe yarar?' Aldığı cevap şöyledir: 'Biz bununla gördüğümüz kusurları düzeltiriz. Siz ne yapıyorsunuz?' Bektaşî Babası sessizce boynunu büker, 'Biz kusur görmeyiz ki!' der."

Bir başka rivayette aynı konu Bektaşî ve Mevlevî dervişlerinin konuşmalarında şu şekilde ele alınır: "Bektaşî dervişi, Mevlevî dervişe sorar:

– Sizin elbiseleriniz niçin bu kadar geniştir?

Mevlevî dervişi şöyle der:

– Biz bununla kusurları, ayıpları örteriz.

Bu sefer Mevlevî dervişi sorar:

– Sizin elbiseleriniz niçin bu kadar dar?

Bektaşî dervişi şöyle der:

– Biz kusur görmeyiz ki."

Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen şu söz Bektaşîlikteki gönül açıklığının ve hoşgörünün bir başka delilidir. "Her tavladan boşanan at, bizim tavlamızda eğleşir. Bizim tavladan boşanan at ise ferah bulamaz." Bu ifadeyle Bektaşîler herkese kapılarının açık olduğunu, en uygun ortam olan hoşgörülü anlayışa sahip bulunduklarını anlatmak istemişlerdir.

Bektaşîler, hayatı ve toplumu gözden geçirirken, müsamahalı ve toleranslıdırlar, geniş düşüncelidirler. Ayıp görmeme konusu daha and içme törenlerinde yeni gelen cana söylenir. "Gördüğünü ört, görmediğini söyleme." denir.[100]

Hacım Sultan Velâyetnamesi'nde "Hak Sübhâne Teâlâ, âdemin göğsünü hoşgörü nuru ile bezedi." denilerek bu duygu, ilâhi hikmetle izah edilmektedir. Yine Bektaşî prensibinde "Kimsenin ayıbını görmeyen cana aşk olsun, ayıpları örtücü ol." ifadeleri hoşgörü anlayışını yansıtan ifadelerdir. Ayrıca "İncinsen de incitme, hiçbir insanı ve milleti ayıplamayınız.", "Her ne ararsan kendinde ara." prensipleri de aynı anlayışı aksettirmektedir.

Bektaşî şairlerinden Kaygusuz Abdal da hoşgörmenin Allah'a ait bir özellik olduğunu şiirinde şöyle ifade eder:

“Tanrı bilür halini her bendenün
Ayıbını vurmaz kimsenün”

Hacı Bektaş Veli’ye ait “Besmele Şerhi” adlı eserde geçen, Allah’ın buyruğu olarak aktarılan ifadeler Bektaşî bakış açısına kaynaklık etmektedir: “Yüce Tanrı buyurur: Benim sevgili peygamberim, söyle inananlara, gönül evlerini alçak gönüllülük, âşıklık süpürgesiyle süpürsünler. Hırsı, nasılı, niçini, ikiyüzlülüğü, hainliği, çekememezliği ve dedikoduyu süpürüp atsınlar. Yaptıkları kötü işlere pişmanlık duysunlar ve pişmanlık suyuyla yıkansınlar. Gizli işlerden vazgeçsinler. Sevgi sofrasını döşesinler, aşk başlarına vursun.”[101]

Alevî/Bektaşî bireyinin hiddet ve şiddete egemen olması, nefsini ve kızgınlığını yenmesi Dört Kapı Kırk Makam felsefesinin gereğidir. Alevîler/Bektaşîler hiddet ve şiddete kapılarak gönül kırmayı “gönül kâbesini yıkmakla” bir tutarlar. Alevî/Bektaşîliğe göre hiddet; şiddet ve şerden doğar.[102]

Hacı Bektaş Veli tarafından Makâlât’ta sistemleştirilen “Dört Kapı Kırk Makam” öğretisinde Hakikat kapısı’nın birinci makamı “Toprak Olmak”tır.

Toprak olmaktan maksat alçak gönüllü olmaktır. Bektaşî olmak şefkatte güneş gibi, cömertlikte su gibi, alçak gönüllülükte toprak gibi, teslimiyette ölü gibi, örtücülükte gece gibi olmaktır. Bektaşî evvela kendini toprak etmeli, o toprağa marifet tohumu ekmeli, tevhid suyu vermeli, gerçek orağı ile biçmeli, rıza harmanında dövmeli, şevk yeli ile savurmalı, muhabbet ölçeği ile ölçmeli, takva değirmeninde öğütmeli, edeple yoğurmalı, sabır fırınında pişirip yemelidir.[103]

Hz. Ali bu inançta önemli bir kimliğe sahiptir. Onun bir lakabı da “toprağın babası” anlamına gelen “Ebu

Turâp"tır. Bektaşî düşüncesinde de nefsi mutmainne topraktır. Hak Teâlâ Cennet'i onun üzerine bina eylemiştir. Toprak, Âdem Safiyyullaha nispet eder... Toprak şâh-ı merdândır. Onun (Hz.Ali) için ismine Ebu Turâb, bir ismine Ebu Tâlib dediler.[104]

Bektaşî şiirlerinde toprak (turâb) olma sıkça tavsiye edilmiştir:

Toprak ol toprak gibi teslim vücûd
Cümle âlem toprağa kıldı sücûd
Kaygusuz Âbdâl[105]

Toprak olamayan kişinin bir gelişme kaydedemeyeceği (taş gelip gideceği) vurgulanır. Hakk'a ulaşmanın bir şartı da toprak olmaktır. Bektaşî dervişi her türlü sıkıntıya sevgi, hoşgörü ve sabırla karşılık vererek katlanacak, incinmeyecektir. Bu aynı zamanda bir peygamber ahlâkıdır.

Hacı Bektaş Veli, *Fevâid* adlı eserinde şöyle der: "Gerçek derviş oldur ki; kimsenin kendisini incitmesinden kırılmaz ve yiğit olan oldur ki (hiçbir zaman) kırılmaya, layık olanı da (hak edeni de) kırmaz."[106]

Ey Âşıkî haklı nefes tutulmaz
Burada atılan orda atılmaz
Turâb olmayınca Hakk'a yetilmez
Turâb ol da ayaklarda basıl dur
Âşıkî[107]

Pir Sultan Abdal, Hz. Muhammed'in üzerine işkembe bırakılarak eziyet edilmesine, dolayısıyla onun sabır ve hoşgörüsüne telmihte bulunur:

Turâplık cümlenin başı
Daim çiğnenmektir işi

Üstüne atarlar leşi
İncinme gönül incinme
Pîr Sultân Abdâl[108]

Makâlât'ta hakikatin ikinci makamı yetmiş iki milleti ayıplamamaktır. Bektaşî adap ve erkânında başkalarının kusurlarını görmeme ve tolerans yaygın bir özelliktir. Bektaşî, başkasının ayıbını yüzüne karşı veya başkasına söylemez.[109]

Hacı Bektaş Veli tarafından sistemleştirilen Dört Kapı Kırk Makam anlayışında Hakikat kapısının dördüncü makamı "Dünyada yaratılmış bütün nesnelerin kendisinden emin olmasıdır."[110]

Alevî/Bektaşî ahlâkının ve yaşam felsefesinin tam merkezine yerleşen "eline, beline, diline sahip olma" kuralı Alevî/Bektaşîliğin edebini oluşturur. Alevî/Bektaşîliğin ahlâkı ve ahlâk felsefesi tümüyle bu kural üzerine oturtulmuştur. Bu kural giderek Alevî/Bektaşî toplumlarının yaşam felsefesine dönüşmüştür. Kendisinin olmayanı almama, sahiplenmeme, namuslu olma, beline sahip çıkma (harama uçkur çözmeme), başkasının ırz ve namusuna göz dikmeme, yalan söylememe, görmediğine tanıklık yapmama ve kırıcı söz söylememe gibi davranışları zorunlu kılar. Bu kurala daha sonraları "işine, aşına, eşine sahip ol" üçlemesi de eklenmiştir. Bu da aynı mantığa dayanır. İşini bilen, işinde dürüstçe çalışan, üreten, çocuğuna helâl kazanç yediren ve namusunu bilen, gözeten, koruyan ve herkesin namusuna saygı duyarak yaşayan bir insan ve toplum modeli oluşturmak amaçlanır.[111]

Bütün bu hususiyetleri üzerinde taşıyan Bektaşî, Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali sevgisi, teslimiyet anlayışı, eline, beline, diline sahip oluşu ve hoşgörüsü ile bütün nesneler için bir emniyet telkin eder. O, toprak olacak

kadar yumuşak, kendini bilen, kanaat ehli ve edep abidesidir.[112]

Alevî yolunda kutsal kabul edilen "üç sünnet yedi farz" adlı kural vardır. Üç sünnetten ikincisi "kalbinden adaveti gidermek, kimseye kin ve kibir beslememek, kıskançlık etmemek ve hırsına uyup Şeytan'a gönül vermemek"tir. Üçüncü sünnet ise "İnsanın sözü Hakk'ın kudreti ola, kişi kimseyle kavga etmeye, kimseye düşmanlık yapmaya."[113] şeklindedir.

Bektaşî erkânnamesi'nde geçen şu ifadeler Bektaşî'nin hassasiyetini özetlemektedir: "Cenk cidal ehli olma, küçüğe izzet et, büyüğe hizmet, ölüye hürmet eyle. Bir kimsenin kusurunu görme, görürsen ört, iyilik eyle, örtemezsen eksik eyle, dilin ile kalbin ile ört. Su gibi pâk ol, her dem alçağa ak. Eline, beline, diline pâk ol."[114]

Bektaşî talibi, âyin-i cem'de mürşidinin önüne diz çökmüş ve eteğine yapışmış niyaz durumunda şu telkini alır: "…Mürşidini pîrin varisi ve gerçek baban, rehberini gerçek anan bil. Yalan söyleme, haram yeme, gıybet etme, şehvetperest olma, eline, beline, diline sahip ol, kibir ve kin tutma, kimseye haset etme, garaz, buğz, inat etme, gördüğünü ört, görmediğini söyleme, elinle koymadığın şeye yapışma, elinin ermediği yere el uzatma, sözünün geçmediği yere söz söyleme, ibretle bak, hilm (yumuşaklık) ile söyle, küçüğe izzet, büyüğe hürmet ve hizmet eyle, ikrarını saf eyle, Hakk'ı kendi özünde mevcut bil, erenlerin esrarına agâh ol. Özünü bu yolda böylece sabit kadem eyle…"[115]

Bektaşîlik eğitimle, iyiliği kötülüğe egemen kılmak için uğraşır. Kötülüğün zihinden çıkarılması iş edinilir. İnsanın nefsi ile savaşı bu nedenle vardır. Alevî/Bektaşî için nefs ile savaş en büyük savaştı. Birey, iyi insan

yapılmaya çalışılır. Bu da insanın bütün kötülüklerden bağının koparılmasıyla, kötü olan etkenlerden uzak tutulmasıyla, kötü olan davranış ve eylemlerden arınmasıyla olanaklıdır. Bu iş bitmez tükenmez bir eğitim gerektirmektedir.[116]

Bütün sıkıntılara katlanan Bektaşî'nin kaygısı, kimseyi incitmemektir. Bektaşî ahlâkının temelinde insana saygı yatar. İnsanı incitmeme, insanı hoş tutma Bektaşîlikte omurga kabullerden biri olduğu içindir ki Bektaşîlere "zümre-i nâzenin" yani "çok ince, hassas insanlar topluluğu" denmiştir. Hatta onlar bu nazenin tavırlarını bütün canlılara karşı işler halde tutabilmişlerdir. Temel prensip şudur: "Can taşıyan mahlûku icitme."[117]

Alevî/Bektaşî düşüncesinde insana olan saygı esasen Allah'ın yaratıklarının en şereflisi, ilâhi emanet taşıyıcısı ve onun halifesi olması sebebiyle insanın hak ettiği ve etmesi gerekli bir ahlâki davranıştır. Bu anlayıştan hareket eden Alevîlere bazı çevrelerce "insanperest" dahi denmiştir.[118]

Şiirlerde kimseyi incitmeme konusundaki hassasiyet sıkça dile getirilir, karşıdaki kişi düşman bile olsa aynı ahlâkın taşınması gerektiği ifade edilerek bunu Hz. Ali'nin uyguladığı hatırlatılır:

İncitme sakın âdemi ger düşman olsa
Şefkâtli görün âleme bu şan-ı Ali'dir

Rif'at[119]

Bela ve musibetlere karşı sabır tavsiye edilir. Gönüllerin incinmemesi için her türlü sıkıntıya katlanılması tavsiye edilir. Hacı Bektaş Veli'nin "İncinsen de incitme." sözü de aynı anlamdadır.

Ver bana Eyüb sabrını
Musallat et Firavun'u
Çekeyim cümle kahrını
Bu aciz gedâ kulundan
Tek bir gönül incinmesin
Âbdâl Ziyâ

Bektaşî şairlerinden Azbî ise kusurları görmeyip ayıpları örtücü olma prensibini şiirleştirerek, Bektaşîlerin kimseyi ayıplamaması gerektiğini "gördüğünü ört, görmediğini söyleme" sözüyle özdeyiş haline getirmiştir:

Sana yerden gökten büyük nasihat
Gördüğünü ört görmediğini söyleme
Erenlerden pîrden budur emanet
Gördüğünü ört görmediğini söyleme
Azbî[120]

Şiirlerdeki "yetmiş iki milleti ayıplamamak"la ilgili söyleyişlerde; herkesin kendi ayıbıyla meşgul olması, kendi noksanını gidermeye çalışması tavsiye edilir. Herkesi yaratan Allah'tır. Kimsenin kimseyi ayıplamaya hakkı yoktur.

Kendi noksanını bil ârif ol
Kimsenin ayıbını gözetme gönül
Yetmiş iki millete bir nazarla bak
Hak sevmiş yaratmış söz etme gönül
İlhâmî[121]

Bektaşî şairi Abdâl Ziyâ, bir gönlün dahi incinmesine razı değildir. Gönülleri incitmemek ehl-i beyt ahlâkıdır.

Kul kurbanım Muhammed'e
Feda canım ehl-i beyte
Katlanırım her mihnete

Bu aciz geda kulundan
Tek bir gönül incinmesin

Bu bakış tarzı Hacı Bektaş Veli'den günümüz Bektaşîlerine kadar hep aynı şekilde devam etmiştir. Bektaşî Dedebabası merhum Bedri Noyan'ın şiirinde hoşgörü şu şekilde ifade edilir.

Dört Kapı Kırk Makamı Kaf Dağı'nda öğrendim
Kendimi bulmak için bir gönül koşusu bu
Sabır alınteri, dert hoşgörü oluverdim
Çalab'ın nura varan Âşıkı yoruşu bu
Mutludur Bedri Noyan Dedebaban söyler ki
Derdi zevk etmek bana yüce Çalab'dan vergi
Ah o hoşgörü var ya yok eder bütün derdi
Güzelliklerin gönle boşalıp doluşu bu[122]

Görüldüğü gibi sevgi ve hoşgörü Alevî-Bektaşî inancının temel düsturudur. Hacı Bektaş Veli'den günümüze dek değişmeden süregelmiştir. "Yetmiş iki Millet"e aynı değerle bakan bu anlayışın mensupları günümüzde de aynı bakış açılarını devam ettirmektedirler.

Din, dil, ırk farkı gözetmeden bütün insanları bir olarak kabul eden ve kaynaştıracak olan, sevgi ve hoşgörüdür. Bugün kültürlerin geldiği son nokta insana, insan olarak değer verilmesi, saygı duyulması gerçeğidir. Aynı hakikati tarihimizde Mevlâna, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre İslâm'dan aldıkları ilhamla bir ilke olarak yüzyıllar önce benimsemişler ve çevrelerine bu anlayışı yansıtmışlardır. Bektaşîliğin piri olan Hacı Bektaş Veli, "Her ne ararsan kendinde ara. Gönül ek gönül biçesin. Düşmanınızın dahi insan olduğunu unutmayın. İncinsen de incitme. Kendine ağır geleni kimseye tatbik etme." sözleriyle engin hoşgörüsünü vecizeleştirerek sevgi ve hoşgörüyü

Bektaşîliğin temel prensibi haline getirmiş “Bir olalım, iri olalım, diri olalım.” ifadeleriyle halkı birlik, beraberlik ve barış içinde sevgiye dost, düşmanlığa düşman olarak yaşamaya davet etmiştir.

H. Hacı Bektaş Veli’nin Eserlerinde Hz. Muhammed

Hz. Muhammed Allah’ın ilk yarattığı nur, habîbullahtır. Kâinat onun nurundan yaratılmıştır. Onun davranışları her Müslüman için güzel bir örnektir. Bütün insanlığa gönderilmiş bir rehberdir. Bütün peygamberlerin reisi, hâtemü’l-enbiyâdır. Getirdiği yeni din ve kitapla, gösterdiği mucizelerle en üstün kişidir, Müslümanların gönlünde apayrı bir yere sahiptir. Ona, diğer hiçbir peygambere verilmeyen birtakım özellikler verilmiştir. Son peygamber olması, risâletinin evrenselliği, geçmiş-gelecek günahlarının affedilmesi, âlemlere rahmet olması, İsrâ ve Mi’rac’ın ona mahsus olması, bin aydan daha hayırlı olan Kadir Gecesi’nin lutfedilmesi gibi özellikler bunlardan bazılarıdır.

Türk milleti, peygamberine olan sevgisinden ayrı bir edebiyat meydana getirmiştir. *Na’t, Esmâ-i Nebî, Siretü’n-Nebî, Mucizât-ı Nebî, Hicretnâme, Mi’racnâme, Kırk Hadis, Hilye* ve *Mevlîd* peygamber sevgisiyle meydana getirilerek edebiyatımızın önemli türleri arasında yer almıştır. Özellikle naat türü, genel olarak klasik şairlerin divanının temel bir bölümünü teşkil eder. Ayrıca bütün dinî eserlere besmele ile başlanması, Allah’a hamd edilmesi ve arkasından da peygambere salât u selam getirilmesi de yaygın bir gelenektir. Kısaca ‘Besmele, Hamdele, Salvele’ şeklinde ifade edilen bu gelenek aynı sevginin bir başka şeklidir. Bunların dışında halk edebiyatımızdan klasik edebiyatımıza, ondan günümüz edebiyatına kadar başta

manzum türler olmak üzere bu sevginin yansımalarını görmekteyiz.

“Besmele, Hamdele, Salvele” geleneğini Hacı Bektaş Veli’nin *Besmele Tefsiri, Fâtiha Tefsiri, Makâlât, Makâlât-ı Gaybiyye* adlı eserleri ile *Velâyetnamesi’nde* de görmekteyiz: “*Tanrı’ya hamd u sena Muhammed peygamberle soyuna salât u selamdan sonra bilinmelidir ki bu kitap Hacı Bektaş el Horasanî’nin menkabelerini bildiren bir vilâyetnâmedir.*”[123] Eserlerin sonunda da peygambere salâvat getirilir, rahmet dilenilir: “*Ulu Tanrı akıbet hayırlığı versin de bütün mümin kardeşlerinizle beraber iman müyesser eylesin diye hayır dua ile anasınız. Fatiha, Muhammed’e salâvat, Allah’ım ulumuz Muhammed’e, tertemiz soyuna sopuna rahmetler et.”* (Gölpınarlı, 1990: 90)

Hacı Bektaş Veli’nin *Besmele Tefsiri, Makâlât, Fâtiha Tefsiri, Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniye* adlı eserlerinde Hz. Muhammed’in telmih edildiği, hadislerine yer verildiği bölümleri sırasıyla göstereceğiz.

Besmele Tefsiri’nde Hz. Muhammed ile ilgili telmihler:

Eserin başında “Dua selam ve övgü ve salâvat kendisine kitap gönderilenlerin en büyüğü, peygamberlerin başı ve sözünde duranların efendisi Muhammed’ül Mustafa’ya olsun ki günahkârların şefaatçisidir.”[124] ifadeleriyle Hz. Muhammed’e salât ü selamda bulunulur.

Daha sonra Mi’rac hadisesine telmihte bulunularak Allah Teâlâ’nın Hz. Muhammed’le konuşmalarına yer verilir: “Allah Teâlâ Mi’rac gecesi Muhammed Mustafa’ya ‘Eğer her işte yardımımın seninle olmasını istiyorsan keremimi, lütfumu ve ism-i âzâmımı bildiren adım her an dilinde olsun.’ diye hitap etti. Resul, ‘İlâhi ism-i azamın hangisidir? Lütfunu bildiren adın hangisidir? Hiçbir zaman onlardan

ayrılmamam için onları bana bildir.' dedi. Tanrı Teâlâ: 'Ey Muhammed, ism-i azamım Allah'tır. Keremimi bildiren adım Rahmân'dır. Lütfumu bildiren adım Rahîm'dir. Eğer her durumda *Bismillâhirrahmânirrahîm* dersen ben keremim ve lütfum ile senin bekçin olurum.' dedi. Resul, 'İlâhi bu lütuf ve kerem yalnız bana mı? Yoksa asilere de bu sofradan nasip var mı?' dedi. Tanrı Teâlâ: 'Ey cömert Peygamber, ben senin ümmetini senden bin kat fazla severim. Çünkü *Lâ ilâhe illallah Muhammedün Rasulullah* derken önce benim adımı sonra senin adını söylerler." (Duran: 2007: 42-45)

Eserin ilerleyen bölümlerinde de Mi'rac'a atıfta bulunularak Hz. Muhammed'den şu ifadeler nakledilir: "Mi'rac gecesi dünya hesabınca altı yüz binlik yol kadar yukarı çıktım. Bin kez bin deniz gördüm. "İlâhi bu denizler ne denizleridir?" diye sordum. Tanrı Teâlâ: "Ya Muhammed, o denizler benim rahmetimin denizleridir."[125] (Duran: 2007: 70)

Eserde, Cehennemin hâli tavsif edildiğinde Hz. Muhammed'in "Eyvah, yazık! Ümmetimin çaresiz asilerinin durumu ne olacak?" dediği ve inleyerek ağladığı nakledilir. (Duran: 2007: 86) Bunun üzerine Allah Teâlâ müjdeli hitaplarla Hz. Muhammed'e mukabelede bulunur.

Eserde yer alan bir latifede Allah Teâlâ ile Hz. Muhammed'in diyaloğunda şu sözlere yer verilir: Tanrı Teâlâ Resul'e: "Ya Muhammed, eğer müminler beni evlerine davet eder, ağırlarlarsa ben de onları ağırlarım. Onlar bana gönül aynasını gösterirlerse ben de perdeyi kaldırır, cemalimi gösteririm." dedi. Resul: "Ya ilâhi sen yemekten içmekten münezzehsin, insanlar seni nasıl ağırlasın?" dedi. Tanrı Teâlâ: "Ey benim habibim, mü'minlere söyle, gönül evini tevazuluk süpürgesiyle süpürsün, hırsın, cimriliğin, düşmanlığın, hainliğin ve kıskançlığın çerini çöpünü

çıkarsın. Sonra kötü işlerinden dolayı pişman olsun. Pişmanlık suyuyla sulasın. Sonra deniz halısını (tevhîd, hakikat seccadesi, hakikat makamı) sersin. Muhabbet sofrasını döşesin. Aşkı başından çıksın. Rıza ve teslim, korku ve ümit yüzlerini tevekkül ve marifet deniziyle, sabır bahçesinden yana açsın. *Bismillâhirrahmânirrahîm* ve *Lâ ilâhe illallâh'ı* gönül okçusuna versin. Ben de bu daveti kabul edeyim. Bir gün ve bir gecede üç yüz altmış kez sevap vereyim." (Duran: 2007: 130-135)

Resul'e "Kulu, Hak Teâlâ hazretine hangi ad ve amel yakıştırır?" diye sordular. Resul: "Adlardan *Bismillâhirrahmânirrahîm,* amellerden namaz." dedi. Resul: "Tanrı'nın yetmiş bin adı var. Mi'rac gecesi hepsini bana öğretti. İlâhi, bu adları ümmetime de öğretiver dedim." dedi. Tanrı Teâlâ, "Ümmetinin işini kolaylaştırdım. Sen şu yetmiş bin adı söylediğinde ne buldunsa bir mümin bir kez *Bismillâhirrahmânirrahîm* dediği zaman onun divanına da seninki kadar sevap yazacağım." dedi. (Duran: 2007: 142-145)

Eserde Allah ile Şeytan'ın diyaloğunda "Mustafa'nın o kadar yüzü suyu var ki ben Tanrı onlardan utanır, asilere azap etmem." (Duran: 2007: 153) ifadeleri yer alır.

Fatiha Tefsiri'nde Hz. Muhammed'in telmih edildiği bölümler:

"Salât ve selâm onun en hayırlı yarattığı Muhammed'in (a.s.m.) ve onun bütün ehlinin üzerine olsun. Bundan sonra, âlemin, ayın on dördü gibi aydınlık ve en yüksek mevkide olanı, insanlığın efendisi, bütün varlıklara mucize olarak gönderilen, bütün kâinatın en büyüğü, en yücesi ve ümmetinin bağışlanmasına aracı olan ve kıyamet gününde ümmetine baş olan ve temiz olanların en yücesi ve vefa kubbesinin ay yüzlüsü, temiz ve safiliğin evveli ve başlangıcının en iyisi, başı, reisi, mevcûdâtın, bütün

varlıkların en şereflisi, âlemlerin sevinci, insanlığın en iyisi ve zamanın tamamlayıcısı, son peygamber, bütün varlık âlemi içinde en seçkin olan, kendisine tesbih edilen ve yüce hikmetlerinin ululuk sıfatına mahsus olan, yüceltilmiş, arınmış, seçilmiş olan Muhammed Mustafa (a.s.m.) Allah'ın selamı onun, ehlinin, dostlarının, eşlerinin, soyundan gelenlerin, hidayet veren mürşitlerin ve doğru yolu bulan halifelerin üzerine olsun. Bundan sonra O, (Hz. Muhammed) inci gibi değerli sözleriyle, şeker ağzından buyurur ki: " (Özcan, 2009: 65) ifadeleriyle Hz. Muhammed sena edilmiştir.

Daha sonra eserde Cebrail ile Hz. Muhammed arasındaki karşılıklı konuşmalara yer verilir: Hazreti Resul söyledi: "*Men terake's-salâte müteammiden fekad kefera.*" yani kim namazı kasten terk ederse nankör olur. Namaz dinin *direğidir,* şükrüdür. Her kim Hak Teala'nın nimetlerini yese, namaz kılsa onun nimetleri artar." ifadeleriyle Hadisi şerif yorumlanır ve Allah'ın her Peygambere farklı mekânlarda münacatta bulunduğu aktarılarak "Ve iki cihanın övüncü Muhammed Mustafa'ya a.s. münacatı gökler içinde verdi." (Özcan, 2009: 67) ifadelerine yer verilir.

Eserde, "Hazret-i Resûlullah Aleyhisselâma, 'Fâtiha'nın sevabı ne kadardır?' (Özcan, 2009: 70) diye sordum. Resul buyurdu: "Ey Enes, ben Cebrail'e sordum, Cebrail, Mikail'e sordu. Mikail, İsrafil'e sordu. İsrafil, Levh'e sordu. Levh kaleme sordu. Kalem cevap verdi: " ifadeleriyle bölüm bölüm soru cevap şeklinde Fâtiha suresinin faziletleri rivayet edilmektedir.

Eserde, Allah'ın dost tuttuğu altı gruptan üçüncüsü, sünnet ve farzları işleyenler olarak vasıflandırılmıştır. "Hak Teâlâ altı nesneyi dost tuttu. Üçüncü, sünnet ve

farîzayı işleyeni dost edindi; Cennet'i onlara bağışladı, onları Cennet'e atıverdi (Özcan, 2009: 73)

Hazret-i Resûlullah Aleyhi vesellem buyurur: "Hak Teâlâ bana hiç bir peygambere vermediği iki nur verdi. Bunların ilki Fatiha Suresi, ikincisi Bakara Suresi'dir. (Allah) o kadar Kur'ân (sureleri) gönderdi, hiç karşılık istemedi. Fâtiha Suresi gediğinde karşılık istedi." (Özcan, 2009: 74)

Hazret-i Resulullah -selam onun üzerine olsun- buyurur: "Hak Teâlâ Tevrat, İncil ve Zebûr'da her ne anlattıysa tamamı Kur'ân'dadır. Kim Fâtihâ'yı doğru ve samimiyetle okursa İncil'i, Zebûr'u, Tevrat'ı ve Kur'ân'ı okumuş gibi sevap bulur." (Özcan, 2009: 75)

Eser, "Nebî'nin hürmeti için rahmetinden bizleri esirgeme." (Özcan, 2009: 76) sözleriyle tamamlanmıştır.

Mâkâlât adlı eserinden örnekler:

Eserin girişinde, Allah Teâlâ'nın bütün âlemi onun yüzünden yarattığı, peygamberlerin ulusu ve resullerin reisi Hz. Peygamber'e salât ve selam edilir. (Yılmaz vd, 2007: 43)

Eserde ayrıca "…Nitekim Hz. Muhammed (a.s.) buyurur: Dünya derin bir deniz gibidir. İnsanların çoğu bu denizde boğulurlar." (Yılmaz vd, 2007: 48)

"Her nesne aslına döner." (Yılmaz vd, 2007: 55)

"Her ne zaman ki velilerden birisi 'Ey Rabbim' dese her türlü noksanlıktan berî olan Yüce Allah 'Lebbeyk' sesini kulağına ulaştırır." (Yılmaz vd, 2007: 56)

"Her kimin ki ibadeti yok ise yaptığı hiçbir hayır kabul olmaz." (Yılmaz vd, 2007: 59)

"Nefsini bilen Rabbini bilir." (Yılmaz vd, 2007: 67) hadisleri yer alır.

Makâlât'ta şeriatın ilk makamı açıklanırken Allah'a,

meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe iman edilmesi Allah'ın bir buyruğu olduğu ifade edilmektedir. (Yılmaz vd, 2007: 68)

Tarikatın beşinci makamının "hizmet" olduğu aktarıldıktan sonra Hz. Muhammed'in "Başkasına hizmet edene hizmet edilir." buyurduğu nakledilir. (Yılmaz vd, 2007: 77)

Marifetin onuncu makamının kendini bilmek olduğu aktarıldıktan sonra Hz. Muhammed'in "Nefsini bilen Rabbini bilir." hadisi nakledilir. (Yılmaz vd, 2007: 78)

Makâlât'ta 'kırk makam' aktarıldıktan sonra bu makamlardan birisinin eksik olması durumunda hakikatin tam olmayacağı ifade edilmiş, buna örnek olarak şöyle denilmiştir: "Birisi diliyle iman getirse ve gönlüyle inanmasa yahut öşrünü ve zekâtını vermese yahut Tanrı'nın hükümlerinden birini inkâr etse yahut Muhammed Mustafa'yı inkâr etse yahut evlatlarından (ehl-i beytten) birine haksız dese işlediği bütün amelleri boşa gider." (Yılmaz vd, 2007: 81-82)

Bundan sonra bu ifadeyi güçlendirici ayetlere örnekler verilirken "Seslerinizi Peygamberin sesinin üstüne yükseltmeyin."[126] ayetine yer verilir. Eserde ayrıca şunlar da geçer: "Hak Teâlâ insana dört göz verdi. İkisi baş gözü, ikisi gönül gözü. Baş gözüyle halkı görür, gönül gözüyle Hâlık'ı görür." (Yılmaz vd, 2007: 90)

İlmin fazileti ile ilgili olarak, şu hadisler aktarılır.

"İlim üçtür: Birincisi apaçık ayetler. İkincisi kuvvetli farz, üçüncüsü sabit sünnet." (Yılmaz vd, 2007: 97)

"Her şey bir şeydir, cahil hiçbir şey değildir." (Yılmaz vd, 2007: 105)

"İlim ehli, halka ve aydın kimselere faydalı kimselerdir." (Yılmaz vd, 2007: 133)

"Dünya sevgisi bütün günahların başıdır. Dünyayı terk de bütün ibadetlerin başıdır." (Yılmaz vd, 2007: 137)

Makâlât “Bâkî kelam, kutlu ve hayırlı sözler Kur’ân tefsirinde ve Peygamber hadislerinde nakledilir.” (Yılmaz vd, 2007: 137) sözleriyle son bulur.

Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye adlı eserde Hz. Muhammed’le ilgili telmihler:

Eser, geleneğe uygun olarak besmele, hamdele ve salveleyle başlamaktadır. (Aytaş vd, 2004: 1)

Eserde: “Ölmeden önce ölünüz.” hadisiyle Hz. Muhammed’e hitaben, “Ey Muhammed! De ki O Allah tektir.” ayetine yer verilmiştir. (Aytaş vd, 2004: 3)

Allah’ı zikr ile ilgili konu işlenirken “İnsanoğlunun gövdesinde bir et parçası vardır; et parçasında bir kalp, kalpte bir gönül, gönülde bir işaret, işarette bir nur, nurda bir sır ve sırda biz varız.” kudsi hadisine yer verilir.

Talib’in tanımlandığı bölümde “Dünya, ahiret ehline, ahiret, dünya ehline ve her ikisi de Allah ehline haramdır.” (Aytaş vd, 2004: 9) hadisi nakledilmiştir.

Müminin alametleri sayılırken beşincisi, “fakirlikte ölçülü olmak” olarak belirtilerek “Fakirlik benim övüncümdür, biz onunla diğer peygamberlere ve resullere karşı övünürüz.” (Aytaş vd, 2004: 16) hadisine yer verilmiştir.

Ayrıca “Kullarımdan en çok öfkelendiğim kişi bana Cehennem korkusuyla ve Cennet arzusu ile ibadet edendir.” kudsi hadisi, hemen sonrasında da “Namaz mü’minin mi’racıdır.” hadisi nakledilmiştir.

Kur’ân’la ilgili bahiste Kur’ân, ‘âşıktan maşuka mektup’ olarak vasıflandırılarak “Ey derviş bilesin ki Kur’ân Allah’ın kelamıdır. Hz. Peygambere (a.s.) amel etmek ve elçi olarak halka bildirmek için indirilmiş bir kitaptır. Çünkü yüce Allah onu dergâhının sevgilisi kıldı, iki cihanın maksadı ve padişahı eyledi. Onun başına büyüklük tacı koyarak hakkında ‘Eğer sen olmasaydın gökleri

yaratmazdım, eğer sen olmasaydın Rab olduğumu açıklamazdım.' buyurmuştur." "Allah'ın rızasını kazanmak ve Hz. Mustafa'ya itaat etmek Kur'ân'ın emridir." (Aytaş vd, 2004: 20-21) denilmiştir.

Eserde, diğer eserlerde olduğu gibi Mi'rac hadisesine atıf yapılmıştır. Cebrail'in Hz. Peygamber'e "Ey Allah'ın Resulü, benim makamım buraya kadardır. Buradan sonra bir parmak kadar dahi ilerlersem yanarım." dediği nakledilmiş ve "Allah ona fazileti ile fakirliği rehber yaptı. O zaman onu 'İki yay ölçüsünde veya yakın' bir yere ulaştırdı." denilmiştir.

Müminin tanımının yapıldığı bahiste "Mümin, Cennet'in melikidir, mümin Rahmân ile yakınlık kurandır. Mümin, Rahmân'ın seçkin kişisidir." hadislerine yer verilir.

Eserde, Hz. Muhammed'in Hz. Ali ile ilgili şu sözü söylediği ifade edilmiştir: "Ümmetim içinde bütün peygamberlerin bir benzeri vardır. Ey Ali! Benim benzerim de sensin."

Velayet ve nübüvvet kavramlarının açıklandığı bahiste "Ben size kıymetli iki şey bırakıyorum: Biri Allah'ın kelamı ve diğeri ise ehl-i beytim. Kurtuluşa ermek istiyorsanız Allah'ın kelamına ve peygamberler sultanının evladına tutunun." (Aytaş vd, 2004: 39) "Mümin'in kalbi Allah'ın arşıdır." (Aytaş vd, 2004: 48) hadislerine yer verilir.

Allah'ı tanımanın rehberler vasıtasıyla olacağı ifade edilen eserde, bu işin usta olmadan kendiliğinden öğrenilmesinin mümkün olmadığı vurgulanır. Bu anlamda peygamberler ve velilerin Allah tarafından gönderilen öğretmenler olduğu ifade edilir. (Aytaş vd, 2004: 57)

Allah'ın evliyalarının bazısının ünlü, bazılarının gizli oluşuyla ilgili bahiste 'gizlilerin makamının ünlülerden

daha üstün oluşuna' işaret edilir. Sır sahibi şeylerin o gizlilerden birini bulma arzusunda oldukları ifade edilirken peygamberlerin de bu arzuda bulunduklarına değinilmiştir. Bu anlamda Hz. Muhammed'in de ashabı ile birlikte Medine dışına çıkarak mübarek yüzünü Medine'ye çevirdiği ve "Rahmân'ın kokusunu Yemen tarafından alıyorum." buyurduğu nakledilir. (Aytaş vd, 2004: 59)

Eserde, Şeyh Tüşteri'nin "Her kim sünneti uygulamada çaba sarfederse ona Cennet'i gösteririz." sözü nakledilir. Buna delil olarak "Ey Habibim, de ki Allah'ı seviyorsanız bana uyun." ayeti delil olarak gösterilir. (Aytaş vd, 2004: 63)

Fevâid adlı eserde Hz. Muhammed'le ilgili telmihler:

Birinci Fevaid'de "Hz. Muhammed buyurdu: Şeriat sözlerimdir, tarikat işlerimdir, marifet sermayemdir, hakikat hâllerimdir, fazilet dinimdir, muhabbet esasımdır, şevk hareket vasıtamdır, saygı arkadaşımdır, ilim silahımdır, tevekkül örtümdür, kanaat hazinemdir, doğruluk karargâhımdır, yakinlik yerimdir, fakrım övüncümdür." (Yaman: 5-6)

Eserde fakr-ı hakiki hâli anlatılırken "İnsanlara ihtiyaç duyup boyun eğmek kâfirliğe yakındır." hadisine yer verilmiştir. (Yaman: 7) Fakirin, her ne zaman kendinde mal edinmekten iz kalmayan bir irfan düzeyine ulaşırsa kâinatın önünde fahrını açıklayabileceği ifade edilerek Hz. Muhammed'in "Fakirlik övüncümdür." hadisine telmihte bulunulmuş, buradaki övünmenin izah edilen övünme olduğu işaret edilmiştir. (Yaman: 8)

Hacı Bektaş Veli dervişe şu şekilde nasihatte bulunur: "Hz. Muhammed'e (a.s.), 'Batıl dinlerden Hak din olan İslâm'a yönelerek İbrahim'in dinine uy.' ayeti indirilince, kendisinden önce geçmiş peygamberleri tasdik etti.

Böylece iman makamına erdi, onun adı âbid oldu. Ve ibadet yüzü ile yüzünü dünyadan ve tüm varlıklardan çevirdi. Böylece zühd makamına erdi ve adı zahid oldu. Ve zühd yüzünden 'Ya Rabbi bize bütün varlıkların gerçek yüzünü göster.' dileği ile varlıkların hikmetine ilişkin bilgi edindi, marifet makamına erişti, arif oldu. Marifet varlığıyla Hak Teâlâ onu özel olarak muhabbet ve ilham nimetine eriştirdi, velilik makamına erişti, adı veli oldu ve nihayet varlığıyla Hak Teâlâ onu vahyine ve mucizesine tahsis buyurdu, onu hayırla halka gönderdi, ta ki halkı Hakk'a davet etsin. Böylece nübüvvet makamına erdi ve adı nebî oldu. Eriştiği vahiy ve mucizenin varlığıyla Cenab-ı Hak kendine özgü kitabını kaldırarak diğer bir kitap getirdi, bununla o ulu'l-azm makamına erişti ve ulu'l azm oldu. Ve o önceki şeriatı kaldırıp yerine şeriat getirmekle makam-ı hatme erişti ve adı hâtim oldu." (Yaman: 13-14)

Eserde, fikir ve zikir halinin anlatıldığı bahiste, "Bir saat düşünme, bir yıl boyunca yapılan ibadetten daha hayırlıdır." hadisine yer verilmiştir. (Yaman: 22)

İdrakte acz hali anlatılırken "Ben öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini bilirim." hadisine yer verilerek "Bilinsin ki nebi olmayan, peygamberliğe ilişkin konularda çağın peygamberlerine uyar. Ve hakikatte de o makamlara tabidirler." denilmiştir. Ayrıca Hz. Muhammed'in "Allah'ın nimetlerini düşününüz fakat zatında tefekkürde bulunmayınız." hadisi aktarılmıştır. (Yaman: 37-38)

Peygamberlerin ve velilerin "Allah'ın, Cenab-ı Hakk'ın tecellilerine mazhar olduğu" ifade edilerek Allah'ın elçisi oldukları aktarılmıştır. Böylece peygamberlerin mucizelerini ve velilerin kerametlerini gerçekleştirenin Allah olduğuna, Cenab-ı Hakk'ın buna kâdir olduğuna vurgu yapılır. (Yaman: 40)

Hacı Bektaş Veli sünnet ve farzı tanımlarken "Sünnet dünya ve ahreti terk etmek, farz Allah sevgisidir." der. (Yaman: 43) Ayrıca eserde "Kim nefsini bildi ise ancak o Rabb'ini bildi." kudsi hadisi şerh edilmiştir. (Yaman: 54)

İlmin fazileti anlatılırken Hz. Peygamber'e "Âlimin mi abidin mi derecesi daha makbuldür?" diye sorulduğu, onun da "Âlim olan müminin abide olan üstünlüğü, benim diğer ümmetimin peygamberlerine olan tekaddümüm gibidir." buyurduğu, ayrıca "Âlim müminin derecesi abide göre yetmiş derece üstündür. Öyle bir ölçü ile ki her bir derece arasında sanki bir atlı yetmiş sene koşabilir." sözleri nakledilir. (Yaman: 56) Ayrıca "Âlimin uykusu cahilin ibadetinden hayırlıdır." (Yaman: 81) hadisine yer verilir.

Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye, "İnsanlar kendilerini Yaradan'a hayır ve hasenat nurları ile yaklaştırırlarsa Allah Teâlâ da sonsuz iyilikleriyle onlara yaklaşır. Ve onların dünyada insanların yanında ve ahirette de kendi ilâhî katında derece ve rütbelerine ilerletir." (Yaman: 98-99) dediği aktarılır. Eserin sonunda Hacı Bektaş Veli "Fıkıh ve hadis öğreniniz." (Yaman: 99) tavsiyesinde bulunur.

Erbain Şerhi adlı bir eseri olduğu Abdulbaki Gölpınarlı tarafından nakledilmiştir. (Gölpınarlı, 1936: 302) Kütüphanelerimizde nüshasına henüz rastlanamayan bu eseri 2008 yılında İngiltere'de araştırmalarımız sırasında Britsih Museum Library'de bulduk. Yayıma hazırlanan bu eserde de Hacı Bektaş Veli, dervişlik ve fakirlikle ilgili tercih ettiği kırk hadisin anlamlarını vererek hadisleri kısaca yorumlamıştır. Eserdeki bazı hadis-i şeriflere örnekler: "*Yani Resul a.s. buyurur kim dervişlerün gülişleri ibâdettür ve lafları lâtifeleri -ki Hak söylene- tesbîhtür ve uykularu sadakadur. Hak Teâlâ*

fakirlere günde üç kez rahmetle nazar ider. Resul Hazreti buyurur ki dervişler Allâhu Teâlânun vekilleridür, yirde her kim anları hor görse Allâh'ı hor görmiş gibidür ve her kim Allâh'un hizmetinde dursa Hak Teâlâ cennete kefildür." (Özcan: 2009b: 18)

Sonuç

Hacı Bektaş Veli'nin eserlerinde Hz. Muhammed şu isim ve sıfatlarla yer almıştır:

"Muhammed, Mustafa, Muhammed Mustafa, Resul, Âlemin övüncü, peygamberler ulusu, mürseller serveri, günahkârların şefaatçisi, peygamberlerin başı, sözünde duranların efendisi, ayın on dördü gibi aydınlık, Allah'ın en yüksek mevkisinde olanı, insanlığın efendisi, bütün kâinatın en büyüğü, en yücesi, bütün varlıklara mucize olarak gönderilen, ümmetinin bağışlanmasına aracı olan, iki cihan övüncü, kıyamet gününde ümmetine baş olan, temiz olanların en yücesi ve vefa kubbesinin ay yüzlüsü, temiz ve safiliğin evveli ve başlangıcının en iyisi, başı, reisi, mevcudatın, bütün varlıkların en şereflisi, âlemlerin sevinci, insanlığın en iyisi ve zamanın tamamlayıcısı, son peygamber, bütün varlık âlemi içinde en seçkin olan, kendisine tesbih edilen ve yüce hikmetlerinin ululuk sıfatına mahsus olan, yüceltilmiş, arınmış, seçilmiş olan Muhammed Mustafa" Ayrıca, Hz. Muhammed'e, "Ey peygamber evladı"[127] diye seslenilir.

Hacı Bektaş Veli'nin eserlerinde meseleler açıklanırken sık sık ayet ve hadisler delil olarak gösterilir. İzahlar bu referanslarla güçlendirilir.

Hz. Muhammed'in "habibullah" oluşuna sık sık telmihte bulunularak âlemlerin yaratılışının onun hatırına olduğu, ilgili kudsi hadisle anlatılır.

Eserlerin tamamında Hz. Muhammed'in rahmet peygamberi oluşuna vurgu yapılır. Ona inanmanın ve onun yolundan gitmenin ona itaat etmenin Allah'ın emri olduğu ifade edilir.

Eserlerin başında ve sonunda Hz. Muhammed'e salât u selamlarda bulunulur. Mirac hadisesinin nakledildiği bölümde Hz. Muhammed'in Cenab-ı Hakk'a iki yay ölçüsü mesafede yakınlaştığı söylenir ve makamının yüceliğine işaret edilir.

Besmele Tefsiri ve *Fâtiha Tefsiri* adlı eserlerinde Mirac hadisesine geniş yer verilir. Cenab-ı Hak ile Hz Muhammed'in konuşmaları diyaloglar halinde aktarılır. Hz. Muhammed'in burada ümmetinin günahkârları için ağlayıp inlediği, Allah Teâlâ'nın da onun hatırına ümmeti için müjdeli mukabelede bulunduğu nakledilmiş, dolayısıyla Hz. Muhammed'in rahmet peygamberi oluşu nazara verilmiştir.

*Fâtiha Tefsiri'*nde Allah'ın dost tuttuğu altı gruptan üçüncüsü sünnet ve farizayı işleyenler olarak sınıflandırılmıştır. Aynı şekilde sabit sünnetler de ilmin üç parçasından birisi olarak vasıflandırılmıştır.

Cenab-ı Hakk'ın, Nebi'nin hürmetine rahmetini esirgememesi talep edilir. Sünneti uygulamada çaba gösterenin Cennete ulaşacağına işaret edilir.

Peygamberlerin Allah'ın tecellilerine mazhar olduğu, mucizelerini Cenâb-ı Hakk'ın kudretiyle gerçekleştirdikleri aktarılır. Ayrıca kişilerin 'hadis öğrenmesi' tavsiye edilir.

Hacı Bektaş Veli'nin "Kırk Hadis" türünde eser yazması da hadis-i şeriflere dolayısıyla Hz. Muhammed'e verdiği değerin ve önemin bir göstergesidir.

Hacı Bektaş Veli'yi pir olarak kabul eden Bektaşî şairlerin şiirlerinde de Hz. Muhammed için duyulan derin

ve samimi muhabbet dikkat çekicidir. Şiirlerde kâinatın yaratılış sebebinin Hz. Muhammed oluşuna vurgu yapılarak onun şanı yüceltilmiştir. Birçok şair onun farklı isim ve sıfatlarını şiirlerinde kullanarak onu övmüşlerdir. Alevî/Bektaşî şairleri onun yolundan gittiklerini, dinlerinin Muhammed dini oluğunu söyleyerek, rehberlerinin Hz. Muhammed olduğunu belirterek, onun şefaatini talep etmişlerdir. Birçok şiirde Hz. Muhammed'in adı Hz. Ali ile birlikte anılarak ikisi arasında ilgi kurulmuştur.

NOTLAR

[1] Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Vakfı Yayınları, s.44.

[2] *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, s.221-222.

[3] Ayrıntılı bilgi için bkz. http: //www.hacibektas.com

[4] Abdülbaki Gölpınarlı tarafından neşredilen *Velâyetnâme* esas alınmıştır.

[5] Rüştü Şardağ: *Besmele Tefsiri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara1993.

[6] Hüseyin Özcan: Bektâşî Adap ve Erkânı, Gazi Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, (Danışman: Prof.Dr. Abdurrahman Güzel) s.37. Ankara 2001.

[7] *Türk Yurdu*, c.V, nr.28, Nisan 1927, s.305-341.

[8] British Museum Library Nüshası 2b.

[9] British Museum Library Nüshası 8a.

[10] British Museum Library Nüshası 15b.

[11] Bu bölüm Süleymaniye Nüshası'ndan alınmıştır.

[12] Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Vakfı Yayınları, s.47.

[13] http: //library.fatih.edu.tr/fatihpdf/SC38817.pdf

[14] Nurgül ÖZCAN: *Kırk Hadis* (Hacı Bektaş Veli), Fatih Üniversitesi Yayınları, (Basımda) İstanbul 2009.

[15] Geniş bilgi için bkz. Fatma Ahsen TURAN ve İlknur ALTUN: "Hacı Bektaş Geleneğinin Bir Uzantısı Olan, Detroit'teki Arnavut Bektaşî Tekkesi" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Güz 2006 Sayı: 40.

[16] Bektâşî Tarikatına Ait Usul Adap ve Ayinler Mecmuası (El Yazması Eser), Süleymaniye Kütüphanesi, H. 1284.

[17] Bu rakam ve harfler yazma eserlerin varak numaralarını göstermektedir.

[18] "Ganî ve müstağnî Allah'tır, muhtaç olan sizlersiniz." Muhammed, 47/38.

[19] "O'nun vechi (zâtı) hariç her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve hepiniz O'nun huzuruna götürüleceksiniz." Kasas, 28/88.

[20] "Yâ sin, hikmetli Kur'ân'a and olsun." Yasin, 36/1, 2.

[21] "Allah o ilahtır ki kendisinden başka ilâh yoktur. O Hay'dır, Kayyûm'dur." Bakara, 2/255.

[22] "Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz." Fussilet, 41/53.

[23] "Hangi tarafa dönerseniz, orada Allah'a itaat ve ibadet ciheti vardır." Bakara, 2/115.

[24] "Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz." Fussilet, 41/53.

[25] "Hangi tarafa dönerseniz, orada Allah'a itaat ve ibadet ciheti vardır." Bakara, 2/115.

[26] "Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Müteakiben önce onları meleklere göstererek." Bakara, 2/31.

[27] "Allah'tan başka tanrı bulunmadığına şahit bizzat Allah'tır. Bütün melekler, Hak ve adalatten ayrılmayan ilim adamları da bu gerçeğe, Azîz ve Hakîm Allah'tan başka tanrı olmadığına şahittirler." Ali İmran, 3/18.

[28] "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" Zümer, 39/9.

[29] Metnin anlamı şu şekildedir: "İlmi, beşikten mezara kadar tahsil ediniz." Ancak kaynaklarda geçen rivayet ve anlamı aşağıdaki gibidir: "Beşikten mezara kadar ilim talep ediniz."

[30] Metnin anlamı şu şekildedir: "İlim, Çin'de de olsa, tahsil et(mek için yollar aray)ınız." Ancak kaynaklarda geçen rivayetin anlamı aşağıdaki gibidir: "İlim, Çin'de de olsa, tahsil et(mek için yollar aray)ınız."

[31] Metnin anlamı şu şekildedir: "Âlimler, Peygamberlerin vârisleridir." Ancak kaynaklarda geçen rivayetin anlamı aşağıdaki gibidir: "Âlimler, Peygamberlerin vârisleridir."

[32] "Allah'a itaat edin, Resul'üne ve sizden olan ulü'l-emre de itaat edin." Nisâ, 4/59.

[33] "Ama kim Rabbinin divanında durmaktan korkarsa ve nefsini hevâ ve hevese uymaktan dizginlerse onun varacağı yer de Cennet'tir olsa olsa." Nâziât, 79/40, 41.

[34] "Allah'ı çok zikredin O'nu sık sık anın." Ahzâb, 33/41.

[35] Metnin anlamı şu şekildedir: “Kanaat, tükenmez bir hazinedir.” Ancak kaynaklarda geçen rivayet ve anlamı aşağıdaki gibidir: “Kanaat, tükenmez bir hazinedir.”

[36] “Allah’a dayanıp güvenene Allah kâfidir.” Talâk, 65/3

[37] Metnin anlamı şu şekildedir: “(Peygamberlikten sonra gelen) Sıddikiyet makamını ihraz edenlerden bile en son silinecek duygu, makam sevgisidir.” Ancak kaynaklarda geçen rivayet ve anlamı aşağıdaki gibidir: “(Peygamberlikten sonra gelen) Sıddikiyet makamını ihraz edenlerin gönlünden bile en son silinecek duygu, makam sevgisidir.” Bu söz, hadis olarak nakledilmemektedir.

[38] “Allah’ın nazarında en değerli en üstün olanınız, içinizden takvada (Allah’ı sayıp haramlardan sakınmada) en ileri olandır.” Hucurat, 49/13.

[39] “O müttakîler ki kızdıklarında öfkelerini yutar, insanların kusurlarını affederler.” Ali İmran, 3/134.

[40] Metnin anlamı şu şekildedir: “İnsanların en hayırlısı, onlara bir faydası dokunandır. İnsanların en şerlisi de onlardan kaçmak suretiyle aralarına karışmayan ve onlara bir faydası dokunmayan kimsedir.” Ancak kaynaklarda geçen rivayet ve anlamı aşağıdaki gibidir: “İnsanların en hayırlısı, onlara bir faydası dokunan kimse (onlar için faydalı olan)dir.” Belirtilen metin şu şekilde de nakledilmektedir. “İnsanların en hayırlısı, onlara en fazla faydalı olan kimsedir.”

Not: Kaynaklarda yukarıdaki metni, bu lafızlarla hadis olarak nakledene rastlanmadığı belirtilmektedir.

[41] İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez.

[42] “Hak yolunda sabredenlerdir ki ücretleri hesapsız bir tarzda ödenir.” Zümer, 39/10.

[43] Metnin anlamı şu şekildedir: “İman, iki kısımdan müteşekkildir: Birinci kısım ‘sabır’, ikinci kısım ise ‘şükür’dür.” Ancak kaynaklarda geçen rivayet ve anlamı aşağıdaki gibidir: “İman, iki yarım’dan müteşekkildir. Bir yarısı ‘şükür’, diğer yarısı ise ‘sabır’dır.” Bazı kaynaklarda da şu şekildedir: “İman, iki yarımdan müteşekkildir. Bir yarısı ‘sabretme’ duygusunda, diğer yarısı ise şükretme’de gizlidir.”

[44] Metnin anlamı şu şekildedir: “Bir müminin gönlünde, cimrilik ile iman kesinlikle bir arada bulunmaz.” Ancak kaynaklarda geçen rivayet ve anlamı aşağıdaki gibidir: “Bir müminin gönlünde, cimrilik ile iman kesinlikle bir arada bulunmaz. (Biri varsa, diğeri yoktur.)” Bazı rivayetlerde ise az bir farklılıkla şu şekildedir: “Bir kulun gönlünde, cimrilik ile iman kesinlikle bir arada bulunmaz. (Biri varsa, diğeri yoktur.)”

[45] “Sabretmek, sıkıntıdan kurtulmanın anahtarıdır.” Ancak kaynaklarda geçen rivayet ve anlamı aşağıdaki gibidir: “Sabretmek, sıkıntıdan kurtulmanın anahtarıdır.”
Not: Yukarıdaki metin, hadis olarak değil de Hz. Peygamber’in torunlarından Hz. Hasan b. Ali’ye isnat edilmektedir.

[46] “Allah onlardan razı, onlar da Allah’tan razı oldular.” Tevbe, 9/100.

[47] “Şükredin bana, sakın nankörlük etmeyin.” Bakara, 2/152.

[48] “Biz mutlaka sizi biraz korku ile biraz açlık ille yahut mala, cana veya ürünlere gelecek noksanlıkla deneriz. Sen sabredenleri müjdele! Sabırlılar o kimselerdir ki başlarına musibet geldiğinde, ‘Biz Allah’a aidiz ve vakti geldiğinde elbette O’na döneceğiz.’ derler.” Bakara, 2/155, 156.

[49] “Kim bir kavme benzerse, o, onlardandır.” Ancak kaynaklarda geçen rivayet ve anlamı aşağıdaki gibidir: “Kim bir kavme benzerse, o, onlardandır.”

[50] “Samimi ve kesin bir dönüşle Allah’a tevbe ediniz.” Tahrîm, 66/8.

[51] “Onlardan her biri Allah’a, meleklerine, kitaplarına ve resullerine iman etti. ‘O’nun resullerinden hiçbirini ayırt etmeyiz.’ dediler.” Bakara, 2/285.

[52] “Allah’tan başka tanrı bulunmadığına şahit bizzat Allah’tır. Bütün melekler, Hak ve adaletten ayrılmayan ilim adamları da bu gerçeğe, Azîz ve Hakîm Allah’tan başka tanrı olmadığına şahittirler. Allah katında hak din İslâm’dır.” Ali imran, 3/18, 19.

[53] Metnin anlamı şu şekildedir: “Nefsini bilen Rabbini bilir.” Ancak kaynaklarda geçen rivayet ve anlamı aşağıdaki gibidir: “Nefsini bilen Rabbini bilir.”

[54] Adap u Erkân-ı Bektâşîyye: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, No.7/2, İstanbul.

[55] "Ziyarete gücü yeten herkese (Beytullah'ı ziyâret etmek Allah'ın onun üzerindeki hakkıdır.)" Âl-i İmran, 3/97.

[56] Metnin anlamı şu şekildedir: "Kanaat, tükenmez bir hazinedir." Ancak kaynaklarda geçen rivayet ve anlamı aşağıdaki gibidir: "Kanaat, tükenmez bir hazinedir."

[57] "Ve nefsini hevâ ve hevese uymaktan dizginlerse onun varacağı yer Cennet'tir olsa olsa." Nâziat, 79/41-42.

[58] "Allah'a dayanıp güvenene Allah kâfidir. Allah, buyruğunu elbette yerine getirir." Talak, 65/3.

[59] "Allah onlardan razı, onlar da Allah'tan razı oldular." Tevbe, 9/100.

[60] "Ben cinleri ve insanları sırf beni tanıyıp, yalnız bana ibadet etsinler diye yarattım." Zâriyat, 51/56.

[61] "Sana biat edenler gerçekte Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli, bütün hepsinin ellerinin üstündedir. Kim sözünden dönerse, kendi aleyhine olarak döneklik eder. Ama kim Allah'a verdiği sözünde durursa Allah ona pek büyük mükâfat verir." Fetih, 48/10.

[62] "Ey Âdem'in evlâtları, size emretmemiş miydim "şeytana tapmayın" sakın çünkü o size âşikar düşman." Yâsin, 36-60.

[63] "Hikmeti, ona ehil olmayan kimselere teslim etmeyin, zira böyle yapmakla hikmete zulmetmiş olacaksınız. Ancak hikmeti, ona ehil olan kimselerden de esirgemeyin, zira böyle yapmakla o kimselere karşı haksızlık etmiş olursunuz." (Kaynaklarda her iki rivayet de Hz. İsa'nın bir sözü olarak nakledilmektedir.)

[64] Sırrî Rıfaî ALEVÎ, Şeyh Ahmed BEDREDDÎN: *Bektâşî Tarikatine Ait Usul, Adap, Ayinler Mecmuası*, (H. 1284 M.1867), Süleymaniye Kütüphanesi, 35b, 36a.

[65] *Silsilenâme-i Tarîkâtname-i Bektâşiyye*, Müellifi belirsiz, Ankara Milli Kütüphane, İbni Sina Bölümü Yazma Eser, s. 5a.

[66] *Noktatü'l-Beyan*: Yazma Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İ. Hakkı Bölümü No: 1243, s.1b.

[67] Bu çalışma Doğu-Batı Bağlamında Uluslar Arası Türk Dili Kültürü Konferansı'nda bildiri olarak sunulmuştur. Şumnu

Piskopos Konstanstin Preslavski Üniversitesi, 26-29 Ekim 2002, Şumnu Bulgaristan.

[68] Türkçe Sözlük (Komisyon). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 653.

[69] Mübahat TÜRKER-KÜYEL: Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler (Milli Ahlâk Unsurları), Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1990, s. 291.

[70] İbrahim Agah ÇUBUKÇU, Türk İslâm Kültürü Üzerine Düşünceler, A.Ü. Ilâhiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1987, s. 7.

[71] Muharrem ERGİN, Orhun Abideleri, Boğaziçi, Yayınları, İstanbul 1984, s. 50.

[72] Besim ATALAY, Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1985, C. 1, s. 62.

[73] Besim ATALAY, a.g.e., C 1, s. 90.

[74] Besim ATALAY, a.g.e., C. 1, s. 414.

[75] Besim ATALAY, a.g.e., C 1s. 147.

[76] Besim ATALAY, a.g.e., C 3, s. 138

[77] Reşat GENÇ, Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1997, s. 124.

[78] Besim ATALAY, a.g.e., C. 1, s. 60

[79] Besim ATALAY, a.g.e., s. 44.

[80] Besim ATALAY, a.g.e., s. 414.

[81] Besim ATALAY, a.g.e., C. III, s. 250.

[82] Besim ATALAY, a.g.e., C. I, s. 63.

[83] Reşit Rahmeti ARAT, Kutadgu Bilig I (Yusuf Has Hacip) Metin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1979 (Beyit 929), s. 110.

[84] Mehmet KARA, Bir Başka Açıdan Kutadgu Bilig, Birleşik Dağıtım Kitabevi, Ankara 1990, s. 35.

[85] Reşit Rahmeti ARAT, a.g.e. (Beyit: 3426), s. 340.

[86] Mehmet KARA, a.g.e., s. 39.

[87] Reşit Rahmeti ARAT, a.g.e. (Beyit: 2160), s. 232.

[88] Fikri SİLAHDAROĞLU, Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 183.

[89] Reşit Rahmeti ARAT, a.g.e. (Beyit: 3432), s. 345.

[90] Fikri SİLAHDAROĞLU, a.g.e., s. 281.

[91] Reşit Rahmeti ARAT, a.g.e. (Beyit: 3394), s. 342.
[92] Fikri SİLAHDAROĞLU, a.g.e., s. 278.
[93] Bedri NOYAN: Bektâşîlik Alevîlik Nedir (Ankara, 1987), s. 7.
[94] Bedri NOYAN: a.g.e., s. 83.
[95] Baki ÖZ: Bektâşîlik Nedir, İstanbul 1997, s. 431
[96] Hacı Bektaş Veli: Fevâid (haz. Mehmet YAMAN), Ankara, s. 15-16.
[97] Fuat BOZKURT: Semahlar (İstanbul 1995), 139.
[98] İsmet Zeki EYUBOĞLU: Alevî-Bektâşî Edebiyatı, Der Yayınları, s. 217.
[99] Baki ÖZ: a.g.e., s. 426-427.
[100] Bedri NOYAN: "Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü", Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü (Ankara Bilimsel Kültürel Araştırmalar Vakfı, 1995), 261.
[101] Rüştü ŞARDAĞ: Her Yönüyle Hacı Bektaş Veli ve En Yeni Eseri Şerh-i Besmele, İzmir 1985, s. 24.
[102] Baki ÖZ: a.g.e., s. 426.
[103] Bedri NOYAN: a.g.e., 78.
[104] Adil Ali ATALAY: İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, İstanbul 1996, s. 148.
[105] Abdurrahman GÜZEL: "Tekke Şiiri", Türk Dili Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı III, Ankara 1989, s. 381.
[106] Hacı Bektaş Veli: a.g.e., s, 16.
[107] İsmail ÖZMEN: a.g.e., C. 4, s. 67.
[108] Cahit ÖZTELLİ: Pir Sultan Abdâl, İstanbul 1996, s. 371.
[109] Adil Ali ATALAY: a.g.e., 207.
[110] Esad COŞAN: Makâlât (sdl. HüseyinÖZBAY), Ankara 1996, s. 18.
[111] Baki ÖZ: a.g.e., s. 428
[112] Hüseyin ÖZCAN: Bektâşî Adap ve Erkânı, G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2001.
[113] Adil Ali ATALAY: a.g.e., 160
[114] Sırrî Rıfaî ALEVÎ, Şeyh Ahmed Bedreddîn: Bektâşî Tarikatına Ait Usul Adap Âyinler Mecmuası H.1284(1867)Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İ. Hakkı, Nu: 1243, s. 6a.

[115] Bedri NOYAN: Bektâşî ve Alevîlerde Hukuk Düzeni (Düşkünlük), I. Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara 1976.

[116] Baki ÖZ: a.g.e., s. 440-441.

[117] Yaşar Nuri ÖZTÜRK: Tarihi Boyunca Bektâşîlik, İstanbul 1995, s. 221.

[118] Ethem Ruhi FIĞLALI: Türkiye'de Alevîlik Bektâşîlik, Ankara 1991, s. 377.

[119] İsmail ÖZMEN: a.g.e., C. 5, s. 601.

[120] a.g.e., C. 3, s. 256.

[121] a.g.e., C. 4, s. 303.

[122] Bedri NOYAN: Aynı makale, s. 268.

[123] Abdulbaki Gölpınarlı: *, a.g.e., s.1.*

[124] Hamiye Duran: Besmele Tefsiri (Hacı Bektaş Veli), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, s.41.

[125] Hamiye Duran: a.g.e., s.70.

[126] Hucurat 49/2

[127] Mehmet Yaman: a.g.e., s.88.

KAYNAKÇA

Akyol, Taha (1999), *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, İstanbul.

Aksoyak, İ. Hakkı (2007), "Bektaş Sözcüğü Üzerine Bir Etimoloji Denemesi", 2. Uluslar arası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni, HAMER Yayınları, Cilt 2, Ankara.

Alparslan, Ali (1996) *Abdulbaki Gölpınarlı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Artun, Erman (2000), "Alevi Bektaşi Edebiyatına Genel Bakış", 2000'e Girerken Medyadaki Dilimiz ve Halk Ozanları Sempozyumu, Ankara.

Atalay, A. Ali (1996) *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, İstanbul.

Aytaç, Pakize (2008) "Alevî-Bektâşî Felsefesinde Yer Alan Ana Metaforlar Üzerine Bir Değerlendirme" Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi, S.46, Ankara.

Aytaş, G, Yılmaz H. (2004) *Makâlât-ı Gaybiyye Kelimât-ı Ayniye,* Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Banarlı, Nihat Sami (1971) Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Coşan, Esad (1987), *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, Seha Neşriyat, İstanbul.

Coşan, Esad (1996), *Makâlât,* (Sad. Hüseyin Özbay), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.

Dağlı, M. Yahya (1935) *Bektâşî Nefesleri*, İstanbul.

Duran, Hamiye (2007) *Besmele Tefsiri*, **Alevi-Bektaşi Klasikleri I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.**

Duran, Hamiye (1997) "Yunus'ta Sülûk Sistemi", *Hacı Bektaş Velî Dergisi*, S.2., Ankara.

Eğri, Osman (2003) *Yaygın Din Eğitimi Açısından Bektâşîlik*, Horasan Yayınları, İstanbul.

Elçin, Şükrü (1986), *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Eraslan, Kemal (1977), *Yesevî'nin Fakrnâmesi*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, C.XXII, İstanbul.

Eyüboğlu, İsmet Zeki (1992), *Alevî Bektâşî Edebiyatı,* Der Yay. İstanbul.

Fığlalı, Ethem Ruhi vd. (1999), *Milli Bütünlüğümüz ve Hacı Bektaş Veli,* Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Fığlalı, Ethem Ruhi (1992), *Türkiye'de Alevîlik ve Bektâşîlik,* İstanbul.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1936), *Yunus Emre*, İkbal Kitabevi, İstanbul.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1963), *Mevlevî Adap ve Erkânı,* İnkilâp Kitabevi, İstanbul.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1990), *Vilâyetnâme,* İnkilap Yayınevi, İstanbul.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1996), *Bektaş (Hacı),* Haz. Ali Alparslan, Ankara.

Görkem, İsmail (2006), *Baha Said Bey Türkiye'de Alevi Bektâşî, Ahî ve Nusayrî Zümreleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Günay, Umay (1986), *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, TTK Basımevi, Ankara.

Gürel, Ziya (1980), *Hak Âşıklarından Deyişler,* Ankara.

Güzel, Abdurrahman (2002), *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât,* Akçağ Yayınları, Ankara.

Güzel, Abdurrahman (2000), *Dîni-Tasavvufi Türk Edebiyatı,* Akçağ Yayınları, Ankara.

Güzel, Abdurrahman (1997), "Hacı Bektaş Velî" *Kadri Erdoğan Hacı Bektaş Velî Armağanı,* Ankara.

Güzel, Abdurrahman (1992), Zeynel Usul Baba (Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti), Ankara

Güzel, Abdurrahman (1989), 'Tekke Şiiri', *Türk Dili Dergisi,* TDK, Ankara

Güzel, Abdurrahman (1983), *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Haslok, F.R. (2000), *Bektâşîlik Tetkikleri* (çev. Ragıb Hulusi, sdl. Kamil Akarsu), Ankara.

İnalcık, Halil (1973), *The Ottoman Empire, The Classical Age,* London.

Karamustafa, Ahmet T. (1993) Vahidi's Menâkıb-ı Hoca-i Cihan ve Netice-i Can: Menakıb-ı Hoca-i Cihan ve Netice-i Can, Harvard University, USA.

Kaya, Haydar (1996) Alevî Bektâşî Erkânı Evrâdı ve Edebiyatı İstanbul.

Köprülü, M. Fuad vd. (2000), *Anadolu'da Islâmiyet,* Haz. Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul.

Köprülü, M. Fuat (1984), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Köprülü, M. Fuat (1986), *Türk Edebiyatı Tarihi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul.

Kösoğlu, Nevzat (1985), *Büyük Türk Klasikleri,* c.1, Ötüken Yayınları İstanbul.

Melikoff, Iren (1994), *Uyur İdik Uyardılar,* Cem/Kültür Yayınları, İstanbul.

Noyan, Bedri (1995), "Hacı Bektaş Velî Düşüncesinde Hoşgörü", *Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Velî Düşüncesinde Hoşgörü,* Bilimsel Kültürel Araştırmalar Vakfı, Ankara.

Noyan, Bedri (1987), *Bektâşîlik Alevîlik Nedir*, Ankara.
Ocak, Ahmet Yaşar (1996), *Babaîler İsyanı*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
Ocak, Ahmet Yaşar (1996), *Türk Sûfîliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
Öz, Baki (1997), *Bektâşilik Nedir?* , İstanbul.
Özcan, Hüseyin (2003), *Alevî/Bektâşi Kültürüne Bakışlar,* **Horasan Yayınları,** İstanbul.
Özcan, Hüseyin (2007), *Alevî/Bektâşi İnancına Bakışlar,* **Fatih Üniversitesi Yayınları,** İstanbul.
Özcan, Hüseyin (2008), *Fâtiha Tefsiri,* **Horasan Yayınları,** İstanbul.
Özcan, Hüseyin (2009), Hacı Bektaş Veli, Akademik Eksen Yayınları, İstanbul.
Özcan, Nurgül (2009b), Kırk Hadis, Fatih Üniversitesi Yayınları, İstanbul
Öztelli, Cahit (1996), *Pir Sultan Abdâl*, İstanbul.
Öztürk, İsmail (2000), *Türkiye'de Alevîliğin Geleneksel Türk El Sanatlarına Etkisi ve Alevî/Bektâşî Sanatına İlişkin Bazı Örnekler, Alevîler,* C.2, Hamburg.
Özmen, İsmail (1995), *Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi*, Ankara.
Öztürk, Mürsel (1988), "Bektâşî Şiiri" *Erdem*, Ankara.
Refik, Ahmet (1932), *Rafizîlik ve Bektâşîlik,* İstanbul.
Sezgin, Abdulkadir (1995) Hacı Bektaş Velî ve Bektâşîlik, İstanbul.
Soyver, Yılmaz (1996), *Sosyolojik Açıdan Alevî Bektâşî Geleneği,* Seyran Yayınevi, İstanbul.
Süyûtî, Celaleddin A. (1978) *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut.
Şardağ, Rüştü (1993) *Besmele Tefsiri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
Tatçı, M-Kurnaz, C. (2001) *Tasavvufi Gelenekte Miyârlar ve Karabaş-ı Velî'nin Miyâr'ı*, Ankara.
Temren, Belkıs (1995) *Bektâşîliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu*, Ankara.

Torun, Ali (1998) *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Türkdoğan, Orhan (1995), *Alevî Bektâşî Kimliği,* İstanbul.

Uludağ, Süleyman (1995), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.

Uludağ, Süleyman (1996), "İslâm Gelenek ve Yenileşme", *İSAM Dergisi* İstanbul.

Uyguner, Muzaffer (1991), *Dertli*, İstanbul.

Üzüm, İlyas (2007), *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, İSAM Yayınları, İstanbul.

Yıldırım, Ali (1995), *Alevî Bektâşî Deyişleri*, Ankara

Yıldırım, Dursun (1998), *Türk Bitiği,* Ankara.

Yıldırım, Dursun (1999), *Türk Edebiyatında Bektâşî Fıkraları,* Ankara.

Yıldırım, Suat (1998), *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Feza Yayınları, İstanbul.

Yıldırım, Suat (1993), *Fâtiha ve En'am Surelerinin Tefsiri*, Işık Yayınları, İzmir.

Yılmaz, Ali vd. (2006), *Makâlât*, Alevi Bektâşî Klasikleri Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.